
Bible

jako literární dílo

Tematická příručka

Výukové materiály pro učitele

Zpracovala: Pavla Edita Herciková
Konzultant: Petr Chalupa

Určeno pro učitele všeobecně vzdělávacích předmětů,
zvláště pro učitele českého jazyka a literatury

Katechetická sekce ČBK

ČESKÁ
BISKUPSKÁ
KONFERENCE

Obsah

Úvod	2
1 / Zařazení tématu biblické literatury ve výuce	3
Výukový materiál o Bibli v učebnicích literatury	3
Další dostupné výukové materiály o Bibli.....	4
2 / Chápání literárního díla Bible během staletí a dnes	6
Porozumění Bibli za pomoci hermeneutického čtyřúhelníku.....	6
Historicko-kulturní zasazení událostí popisovaných v Bibli	7
Proces zapsání a redakce biblického textu a jeho činitelé - autoři a redaktoři.....	8
Biblický text se svými literárními druhy	9
Příjemci biblického textu, jejich porozumění a výklad	12
3 / Členění Bible a stručná charakteristika jejích částí	13
Hebrejská židovská Bible a její dělení.....	13
Křesťanská Bible, její vznik a dělení.....	14
Uvedení do obsahů Bible a jejího základního poselství	16
4 / Biblické ohlasy v literatuře světové a národní	17
Apokryfní spisy.....	17
Překlady a převypravování biblických textů	18
Výkladová a odborná teologická literatura	19
Ovlivnění jazyka a kultury myšlení	20
Biblické inspirace v krásné literatuře	20
5 / Výukový materiál - metodický průvodce	21
Dějinné a geografické souvislosti textů	21
Objevování redakční práce při vzniku textů.....	22
Práce s biblickým textem	22

Příloha č. 1:

Reálie historicko-kulturního pozadí Bible 23

Označení území	23
Podnebí a geografie.....	24
Důležité cesty	25
Obyvatelstvo	25
Kult.....	26
Přehled starozákonních dějin Izraele.....	27
Biblické novozákonní dějiny - vznik církve	31
Pobiblické dějiny židovstva (stručný exkurz)	32
Pobiblické dějiny křesťanské církve (stručný exkurz).....	32
Kalendář a svátky	34

Příloha č. 2:

Přehled biblických osobností 36

Starozákonní osobnosti.....	36
Novozákonní osobnosti	51

Příloha č. 3:

Židovský a křesťanský kánon - srovnání 57

Slovníček pojmů 58

Literatura k tématu 62

Tištěné publikace a materiály	62
Zdroje dostupné na internetu.....	62
Převzatý obrazový materiál	63
Beletristická literatura inspirovaná Biblií.....	65
Použité zkratky a značky	66

Bible jako literární dílo

Bible, odhlédneme-li od jejích dalších hodnot a funkcí, je rozsáhlým literárním dílem, které hrálo a hraje v evropské i světové kultuře zásadní roli. Biblická literatura a židovsko-křesťanské kořeny společně s řeckou antickou filozofií formovaly způsob myšlení naší civilizace. Mnohé, dnes často plně sekulární narážky, frazeologie, ale i celá významná umělecká díla literární, hudební, kinematografická, výtvarná či architektonická, nelze pochopit bez porozumění souvislostem či narážkám převzatým z Bible. Proto má znalost tohoto zásadního literárního díla své důležité místo ve všeobecném vzdělání každého, kdo se v evropské kultuře pohybuje a má zorientovat, bez ohledu na jeho náboženské nebo světonázorové přesvědčení.

1 / Zařazení tématu biblické literatury ve výuce

V rámcově vzdělávacím programu¹ má učivo o Bibli svoje místo ve vzdělávacích oblastech *Jazyk a komunikace*, *Člověk a společnost*, v doplňujícím vzdělávacím oboru *Etická výchova* a dále v průřezových tématech *Osobnostní a sociální výchova*, *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech*, *Multi-kulturní výchova* a okrajově i *Environmentální výchova*.

Vzhledem k tomu, že toto učivo může prolínat mnoho vzdělávacích oblastí, předkládá tato příručka základní informace k tématu Bible, prospěšné pro všechny učitele, kteří je ve svých předmětech využijí. K této příručce připojený výukový materiál je ovšem určený zejména pro učitele českého jazyka a literatury. Proto je zde níže stručně reflektována situace zastoupení biblické literatury v učebnicích literární výchovy. Současně zmiňujeme další existující výukový materiál, dohledatelný na internetu, který může sloužit jako inspirace pro učitele zabývající se tímto tématem ve svých hodinách.

Výukový materiál o Bibli v učebnicích literatury

Nejzákladnějšími pomůckami, ze kterých učitelé a žáci zpravidla čerpají inspiraci, jsou učebnice literatury a čítanky. Pohlédneme nyní do řad učebnic, které jsou k dispozici, nejprve pro 2. stupeň ZŠ, potom pro gymnázia, a zkoumejme, zda a čím se ohledně biblické literatury (nikoliv širší křesťanské literatury) zabývají.

Jedna ze starších, ale na 2. stupni ZŠ stále ještě užívaná ucelená řada učebnic *Literární výchovy* a *Čítanek* z nakladatelství Fortuna (Praha), je koncipovaná na žánrově tematickém principu. V literární výchově autora Vladimíra Nezkusila se v 6. a 7. ročníku probírá učební látka podle jednotlivých žánrů, v 8. a 9. ročníku chronologicky. V učebnicové řadě *Literární výchovy* se objevují biblické příběhy nejprve v učebnici pro 6. a 7. ročník, nazvané *Rozmluvy o světě literatury*, a to v rozmluvě čtvrté – o mýtech a bájích. Najdeme zde tři starozákonní příběhy převyprávěné Ivanem Olbrachtem: *Adam a Eva*, *Vražda Kainova* a *Potopa světa*. V učebnici pro 8. ročník s názvem *Úvod do světa literatury* jsou zařazeny v kapitole Starověká literatura dva starozákonní příběhy *Stavění věže* a *O moudrosti Šalamounově*, vedle nich stojí novozákonní pašijový příběh *Umučení*, opět všechny v adaptaci Ivana Olbrachta. Hlavní otázkou je zde volba textů, kdy čtyři z pěti starozákonních jsou všechny vybrány pouze z počátečních stránek Bible, a také Nový zákon by bylo možné představit ještě jinak než jen pašijemi. Současně adaptace textu od jediného autora a bez setkání s některým vlastním českým překladem Bible není nejšťastnější.

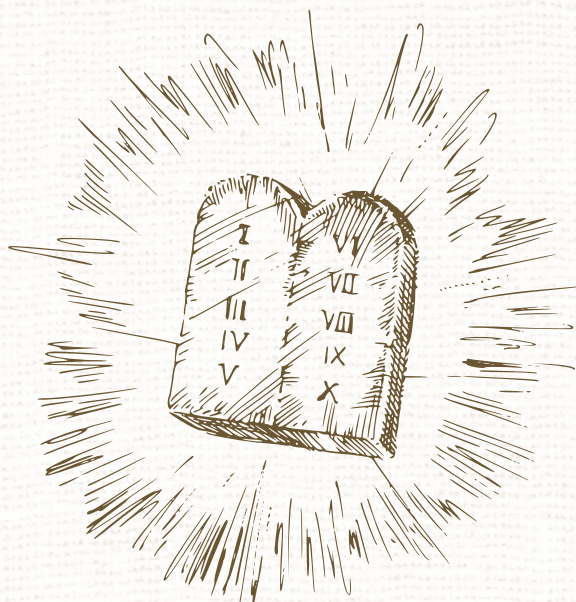
Nakladatelství Fraus (Plzeň) v poslední době vydalo novou řadu čítanek pro základní školy a víceletá gymnázia, jejichž autorky Ladislava Lederbuchová a Monika Stehlíková zařazují téma Bible do 6. a 8. ročníku. V 6. ročníku se jedná o jediný text adaptace Ivana Olbrachta *O zmatení jazyků* v kapitole *Můj domov*, který má rozvíjet předchozí téma o J. A. Komenském a jeho výuce jazyků.

¹ Viz Národní ústav pro vzdělávání, Veřejné soubory [online].

V 8. ročníku je nicméně zařazená tematicky poměrně dobře rozpracovaná kapitola *Vyšla hvězda nad Betlémem*, zaměřující se na křesťanské literární dědictví, zařazení vlastních biblických textů se autorky ovšem vyhýbají.

O něco rozmanitěji se biblickou literaturou zabývá Jan Soukal v učebnicové řadě ze Státního pedagogického nakladatelství (Praha). V učebnici literární výchovy, provázející všechny ročníky 2. stupně ZŠ a zpracované chronologicky, je tematika Bible zařazena do kapitoly Nejstarší literatury a jejich vývoj, hebrejská literatura, uvádějící úvodní biblický text o stvoření. V doplňujícím informačním odstavci je jmenováno ještě Desatero a Píseň písní. V Čítankách se biblické příběhy objevují v 6. ročníku *O moudrosti krále Šalomouna* převyprávěné Arnoštem Goldflamem a v 8. ročníku *Vražda Kainova* v podání Ivana Olbrachta. Zmíněna je frazeologie přejatá z Bible („sedm hubených let“) a zařazená je také ukázka z židovské literatury vycházející z Bible, z Talmudu.* Naopak v křesťanské Bibli navazující Nový zákon zde chybí.

Některá nakladatelství jako např. Raabe, edice Dobrá škola, biblickou tematiku ve svých učebnicích opomíjejí.

Zdá se, tedy, že pedagogické práci s učivem o Bibli na ZŠ by prospělo učebnice literární výchovy pro základní vzdělávání obohatit o další vhodné výukové materiály.

Reflexi zařazení učiva o Bibli v učebnicích literatury a čítankách pro gymnázia lze dohledat ve veřejně dostupné diplomové práci Kateřiny Příbylové,² která se tematikou výuky Bible v gymnaziální výuce podrobně zabývala. V učebních materiálech pro gymnázia je pochopitelně zařazeno více biblických textů i informací o historickém vzniku, dělení, překladech i kulturním vlivu Bible. Autorka po zhodnocení výběru biblických textů a překladů, práce s nimi a zařazení komparativních literárních textů i uvedených reálií o Bibli jako literárním díle vyzdvihuje učebnici Jaroslava Blažkeho *Kouzelné zrcadlo literatury*, vydanou nakladatelstvím Velryba, Praha 2006, a zaujala ji intertextovost ve výběru ukázek v *Čítance pro 1. ročník gymnázií* od Josefa Soukala, vydané SPN, Praha 2001. Zdá se, že přístupy k tématu v těchto dvou učebnicích mohou učitelům při probírání učiva o Bibli poskytnout inspiraci. Navíc na střední škole bude v daleko větší míře než na základní škole vhodné pracovat přímo s Bibli.

Další dostupné výukové materiály o Bibli

Kromě učebnic lze dnes najít nejrůznější výukové materiály také na internetu, zde je nicméně ještě důležitější posoudit jejich kvalitu. Vzhledem k tomu, že jejich objem stále narůstá a může být průběžně zlepšována jejich kvalita, nejsou následující výčet a hodnocení uzavřeny.

² PŘIBYLOVÁ, K., *Bible jako literární dílo ve výuce literatury na gymnáziu*, s. 51-59.

Upozorněme nejprve na dva křesťanské katolické zdroje, které dané téma zpracovávají ucelenějším způsobem:

Bible – kniha knih. In : **Využití křesťanského dědictví ve výuce. Praktické náměty.**

Katechetické a pedagogické centrum Biskupství královéhradeckého [cit. 13. 1. 2015]. Dostupný z WWW: < <http://vkd.bihk.cz/krestanske-kulturni-dedictvi/bible-kniha-knih/o-bibli-jeji-struktura-realie> > .
- rozsáhlý materiál včetně didakticky zpracovaných ukázkových hodin

Materiály ke stažení – Bible. Katechetické a pedagogické centrum. Biskupství ostravsko-

-opavské [cit. 13. 1. 2015]. Dostupný z WWW: < <http://kpc.doo.cz/materialy-ke-stazeni/podle-temat/bible/> > .

- tematicky zaměřené materiály určené primárně k výuce náboženství

V již citované diplomové práci Kateřiny Příbylové jsou zařazeny také přípravy pro pět vyučovacích hodin literatury s tematikou Bible:

Kapitola 12. Návrhy práce s Biblí a biblickými texty v hodinách literatury. In: PŘIBYLOVÁ, Kateřina. *Bible jako literární dílo ve výuce literatury na gymnáziu* [Diplomová práce]. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2014 [cit. 13. 1. 2015]. Dostupný z WWW: < <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/96051/> > .

Dále uvedené internetové portály nabízejí digitální učební materiály vytvořené a sdílené učiteli mezi sebou, mohou přinášet nové zajímavé pohledy, ale je třeba posoudit jejich výukovou i odbornou úroveň.

DUMy.cz, portál pro sdílení a archivaci digitálních učebních materiálů [cit. 13. 1. 2015].

Dostupný z WWW: < <http://dumy.cz/> > .

- zde je k tematice Bible v předmětu český jazyk a literatura / popř. všeobecné vzdělávání / shromážděna celá řada výukových materiálů od jednotlivých učitelů

Metodický portál RVP.CZ, Digitální učební materiály RVP. Praha: Národní ústav pro vzdělávání [cit. 13. 1. 2015]. Dostupný z WWW: < <http://dum.rvp.cz/index.html> > .

- k tematice Bible v předmětu český jazyk a literatura cca 2 výukové materiály

ActivUcitel.cz, Pardubice: T-E-V (nutná registrace za konkrétní školu!) [cit. 13. 1. 2015].

Dostupný z WWW: < <http://www.activucitel.cz/> > .

- k tematice Bible v předmětu český jazyk a literatura cca 4 výukové materiály

Ve škole.cz [cit. 13. 1. 2015]. Dostupný z WWW: < <http://www.veskole.cz/> > .

- k tematice Bible v předmětu český jazyk a literatura cca 1 výukový interaktivní materiál

2 / Chápání literárního díla Bible během staletí a dnes

Chceme-li Bibli rozumět jako literárnímu dílu, je třeba si uvědomit, že její texty vznikaly postupně v průběhu přibližně jednoho tisíciletí, započteme-li také vývoj v ní zaznamenané ústní tradice. Svědectví v ní obsažená byla postupně sbírána a literárně zpracovávána do širších celků, ke kterým byly doplňovány interpretační poznámky a závěry. Časem docházelo k redakčnímu* uzavření jednotlivých spisků (označovaných dnes jako biblické knihy) a nakonec k vymezení pevného souboru knih, které se nadále považovaly za součást svatých Písem. Tento soubor byl nazván jednoduše ‚Knihy‘, řecky ‚Biblia‘³ (což je množné číslo od slova ‚biblos‘, ‚knihy‘). Současným jazykem lze říci, že se jedná o ‚výbor z díla‘ autorů určité historicko-kulturní komunity (popř. dvou komunit, tj. hebrejské a později raně křesťanské, víceméně helenistické/řecké).

Biblická knihovna se po staletí postupně dotvářela a rozšiřovala, přispívali do ní mnozí, generačně od sebe vzdálení, autoři a redaktoři* (a sponzoři) v měnícím se historickém kontextu starověkého světa. Tím získala Bible svou myšlenkovou i žánrovou rozmanitost. Přesto její texty spojuje pevné pouto, kterým je kromě jejich vzniku v rámci historicko-kulturní komunity především chápání lidského života a jeho konkrétního prožívání ve vztahu k Bohu. S tím souvisí i základní myšlenka, že lidští autoři i redaktoři byli ve svém díle Bohem vedení, inspirovaní.

Porozumění Bibli za pomoci hermeneutického čtyřúhelníku

Při snaze o porozumění literárnímu dílu, které je svým vznikem dějinně i kulturně vzdálené, je potřebné hledat vhodné nástroje. Takový filozofický nástroj pro interpretaci čili výklad textů, ale i výklad komunikace vedené skrze staletí a kultury, nabízí v knize *Úvod do biblické hermeneutiky* Manfred Oeming.⁴ Vysvětluje, že v procesu komunikace se uplatňují čtyři základní faktory, kterými jsou: autor, text, příjemce a popisovaná skutečnost. Tyto faktory se svými vlastními kontexty na sebe v rámci komunikace působí a vzájemně se ovlivňují. Každý z nich má pro proces porozumění zásadní význam.

Základem sdělení textu je nějaká popisovaná skutečnost, ať už se jedná o historickou událost, věc, prostředí nebo osobní zkušenost. Kladení si otázek po věcném základu textů je jedním z přístupů k sdílenému obsahu. V současném pluralismu myšlení si však není těžké uvědomit, že popisovaná skutečnost může být viděna z více úhlů pohledu. Autorem nebo mluvčím může být vypravěč ústně tradovaného příběhu, skladatel písně nebo básně, jejich zapisovatel i konečný redaktor* textu knihy anebo souboru knih. Tento autor žil v kontextu své doby a prostředí, které formovaly jeho myšlení a způsob sdělení. Protipólem k autorovi či autorům jsou příjemci textu, i oni ovlivnění svými životními zkušenostmi i trendy své doby, každý se svým autentickým chápáním.

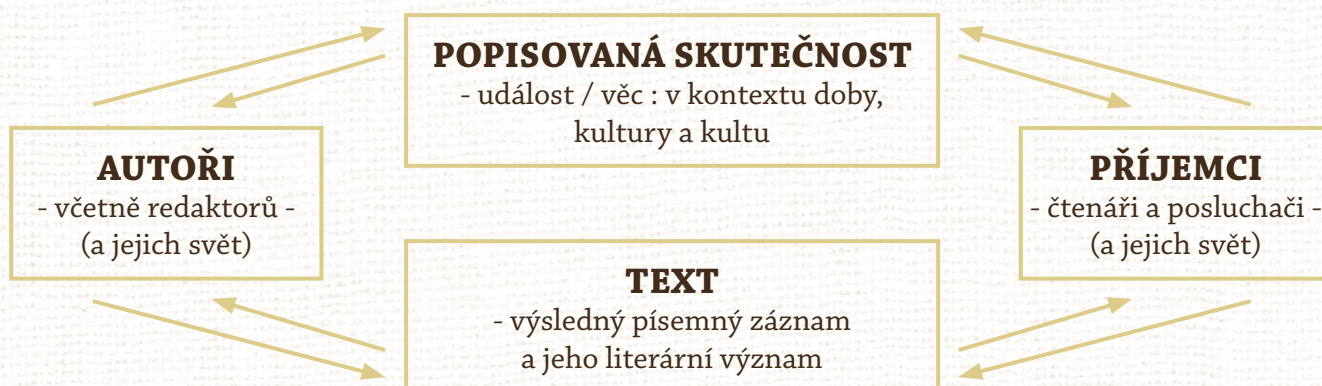
³ Pozn.: Kvůli jedinečnosti tohoto souborného literárního díla, je jeho označení chápáno jako název díla, navíc pro věřící přijímaného s úctou, a proto je v náboženském kontextu zcela logické psaní slova ‚Bible‘ s velkým počátečním písmenem.

⁴ Viz OEMING, M., *Úvod do biblické hermeneutiky*, s. 17 a následující.

A také sám konečný text s použitím příslušné slovní zásoby a vlastních stylistických prostředků skýtá při svém rozboru ukazatele ke svému specifickému porozumění. Zde lze uvést schéma vzájemného ovlivňování jednotlivých faktorů porozumění:

V následujícím textu se více či méně stručně dotkneme těchto čtyř faktorů, důležitých pro porozumění biblickému textu – jako specifikaci obecně platné otázky porozumění v komunikaci.

Historicko-kulturní zasazení událostí popisovaných v Bibli

Nejprve se zaměříme na skutečnosti a děje, které Bible popisuje. Těmito skutečnostmi mohou být vlastní historické události, anebo autentické zážitky konkrétních osob. Všechny se ale odehrávaly ve vztahu k době a kulturnímu kontextu, včetně geografických, historických a náboženských židovsko-křesťanských reálií.

První část Bible, označovaná křesťany jako Starý zákon, vznikla v oblasti Blízkého východu v hebrejské kulturně-náboženské komunitě, a byla sestavena ze starších ústních tradic i z původně zapisovaných textů v časovém rozmezí, včetně ústní tradice asi mezi 10. až 1. stoletím před naším letopočtem, v písemné formě asi od 8. století. Druhá část, označená jako Nový zákon, vznikala v kratším časovém úseku v 1. až 2. století našeho letopočtu, ovšem v rozšířenějším kulturně-geografickém prostoru, vystupujícím z Judské provincie do řecky hovořící kulturní oblasti Římského impéria.

Pokud tedy chceme postihnout jednotlivou, v Bibli popisovanou událost, v celé šíři s jejím historickým, kulturním, popř. geograficko-klimatickým pozadím, musíme mít poměrně dobré povědomí o příslušných reáliích. Jejich (pro rychlou orientaci) přehledně strukturalizované zmapování lze najít v příloze č. 1 této příručky.

Proces zapsání a redakce biblického textu a jeho činitelé – autoři a redaktori

Sledujeme nyní druhý z vrcholů hermeneutického čtyřúhelníku, faktor lidského činitele vzniku textu, a jeho kulturní a myšlenkový svět.

Autor potřebuje mít nejprve látku či inspiraci, kterou následně zpracovává na základě svých zkušeností, kulturních představ a vzdělání. Zpracovávanou látkou může být vlastní zážitek např. záchranu ze zdánlivě bezvýchodné situace, prožití vděčnosti za vlastní život a za vztahy s druhými, anebo úzkost v srdci, nutící ho volat o záchranu.

Inspirací biblického textu pak často je vlastní zážitek s Bohem, popř. v Božím světle reflektovaná historická zkušenost, vyprávění o ní, tradované v rodové společnosti z generace na generaci. Zpracovávanou látku poskytuje ovšem také již zapsaný text, anebo kombinace ústní tradice a úryvků textů, popř. více textových předloh.⁵

Způsob zpracování autorovy látky závisí na nastavení jeho osobnosti. Každé zpracování v sobě nese autentické rysy autora a způsob jeho interpretace událostí, vlastních zážitků i tradice. V Bibli se přitom setkáváme se svědectvími o autentických zážitcích i s odkazy na tradici:

- ♦ Vlastní zážitek a jeho interpretace, např. zážitek ze setkání s Bohem, zkušenost Božího vedení člověka k rozumnému uspořádání života apod.:

*„Tu procitl Jákob ze spánku a zvolal: ‘Jistě je na tomto místě Hospodin, a já jsem to nevěděl!’“
(Gn 28,16)*

- ♦ Vyprávění lidského zážitku dál, ústní předávání zkušenosti z generace na generaci, tzv. tradování:

„Co jsme slýchali a o čem víme, to, co nám otcové vyprávěli, nebudeme tajit jejich synům. Budeme vyprávět budoucímu pokolení o Hospodinových chvályhodných činech, o mocných skutcích a divech, jež konal.“ (Ž 78,3)

- ♦ Zaznamenání ústní tradice za účelem jejího uchování a rozšíření mezi lidem:

„Jeremiáš tedy zavolal Bárucha, syna Nerijášova. Báruch zapsal do svitku knihy všechna slova z Jeremiášových úst, která k němu Hospodin mluvil. Pak Jeremiáš Báruchovi přikázal: ‘Jsem ve vazbě a nesmím chodit do Hospodinova domu. Ale ty jdi a ze svitku, do něhož jsi zapsal Hospodinova slova z mých úst, předčítej lidu v domě Hospodinově v den postu, předčítej je i všem Judejcům, kteří přijdou ze svých měst.’“ (Jr 36,4-6)

⁵ Zde je třeba učinit poznámku o církevní nauce o Boží inspiraci biblických textů: Bůh se člověku v komunikaci s ním představuje, „zjevuje“. Tím se stává iniciátorem, tj. původcem a vlastním autorem Bible, lidský autor je pak jeho spoluautorem. Rozumíme-li tomu přitom tak, že Bible je sepsáním lidských životních zkušeností s Bohem, s lidmi, s dějinami apod., je třeba vnímat, že vychází také ze životní komunikace s Bohem – z modlitby a z života s Bohem, a minimálně proto je tedy Bohem inspirovaná. Dokument II. Vatikánského koncilu (r. 1962-1965) k tomu říká:

“K sepsání svatých knih si však Bůh vyvolil lidi, a to tak, aby užívali svých schopností a sil a on v nich a skrze ně působil a aby všechno a pouze to, co on chtěl, písemně zaznamenali jako skuteční autoři. Když je tedy nutno mít za výpověď Ducha svatého všechno to, co inspirovaní autoři nebo-li svatopisci vypovídají, pak je třeba o knihách Písma vyznávat, že učí spolehlivě, věrně a bez bludu pravdě, kterou Bůh chtěl mít v Písmu svatém zaznamenanu k naší spáse“.
(Konstituce O Božím zjevení: Dei Verbum 11)

♦ Spojování jednotlivých tradic do celků – vznik “knih”

„Slova Jeremiáše...“ (Jr 1,1 – jako nadpis knihy)

♦ Redakce* knih, jejich propojení (a navázání) v celé sbírce – vznik tzv. “kánonu**”, tj. propojení jednotlivých celků... (nejprve ve vztahu k učení Zákona*):

„Pamatujte na Zákon mého služebníka Mojžíše...“ (Mal 3,22) – na závěr celku Proroků*;

„Blaze muži, který... si oblíbil Hospodinův Zákon, nad jeho Zákonem rozjímá ve dne i v noci.“ (Ž 1,1-2) – na začátku celku Spisů.

Kánonem (= měřítko, pravidlo) je zde míněno označení pro směrodatný seznam biblických knih, jak jej dané náboženské společenství pro sebe zafixovalo a přijalo jako závazný seznam posvátných spisů, které chápe jako základní zdroj pro učení víry a mravů.

Redaktoři jednotlivých posvátných knih i celého kánonu někdy ponechávají vedle sebe paralelní vylíčení téže skutečnosti ve více variantách. Tak nalézáme např. na začátku Bible dvě zprávy o stvoření,* jednu začínající okamžikem, kdy se duch Boží vznášel nad vodami (Gn 1,2) a následně uspořádal chaos oddělováním jednoho od druhého, druhou popisující neobdělvanou zemi a stvoření člověka z prachu (Gn 2,4nn), doplněné ve druhé knize Makabejské ještě o další představu stvoření z ničeho (2Mak 7,28). Nebo v Novém zákoně nalézáme hned tři paralelní / synoptická evangelia.* Redaktoři možná nechtěli rozhodnout o vynechání některého z textů, současně tím ale dali jasně najevo, že pluralita pohledů je možná a že texty v sobě nesou mnohem hlubší sdělení než by byl pouhý technický popis událostí. Už sami redaktoři tak vlastně dávají podnět k vícevrstevným výkladům biblických textů a k rozvoji symbolického, popř. mystického vnímání textů příjemcem.

K otázkám vzniku biblických textů a jejich redakce* odkazuje připojený výukový materiál: ‚Hra na redaktory‘ a dále powerpointová prezentace ‚Verohodnost Bible‘⁶ nebo přehled informací o Bibli ‚Bible – znalosti‘.⁷

Biblický text se svými literárními druhy

Další vrchol hermeneutického čtyřúhelníku představuje text jako výsledný písemný záznam se svými vnitřními souvislostmi a logikou, se svými lingvistickými prostředky, se svou gramatikou, slovní zásobou, používáním slovních druhů a celkovou stylizací. Text je zde třeba vnímat a zkoumat jako konečný, hotový útvar.⁸ Svůj význam hraje také použití a rozlišení literárního druhu či žánru textu, jeho literární význam a jeho praktické užití v životě náboženské komunity. V nejhrubším rozlišení, jinou výpověď přináší próza a jinou poezie. Biblický text je při využívání literárních žánrů (literárních druhů) velmi variabilní.

⁶ Viz [online] prezentace HK < <http://vkd.bihk.cz/krestanske-kulturni-dedictvi/bible-kniha-knih/verohodnost-bible> >.

⁷ Viz Bible – znalosti [online], DOO < <http://kpc.doo.cz/materialy-ke-stazeni/podle-temat/bible> >.

⁸ Metody se nesnaží zkoumat jeho dějinný vznik a vrstvy, v protikladu k diachronním přístupům jsou užívány metody synchronní. Viz OEMING 2001, s. 80nn.

BIBLICKÉ PŘÍBĚHY

Při zpracování dějinných témat a rodových historií se objevuje jako základní útvar vyprávění, příběh. Vypravěč spojuje svým vyprávěním často texty různé povahy a vytváří mezi nimi logické propojení. Zvláštní místo zauímají oficiální dvorské kroniky z doby království, přinášející práci dobových historiků.

PRÁVNÍ TEXTY

Zvláště Mojžíšovy knihy obsahují zákoník se svým vlastním právním jazykem. Nejedná se pouze o Desatero přikázání (Ex 20; Dt 5), nýbrž také o podrobné rozvedení dalších zákonů, jak bohoslužebných, včetně rozpisu svátků, tak zákonů týkajících se mezilidského soužití. Biblický text dochoval mimo jiné i záznamy soudních jednání (např. Šalomounův soud v 1Kr 3 nebo proces se Zuzanou v Da 13 aj.). Zvláštním typem právních či správních textů jsou nejrůznější seznamy.

BIBLICKÁ PROFECIE*

Jako starozákonní proroci* byli chápáni charizmatičtí vůdci lidu s autoritou soudců, rádci králů, kritici neupřímného kultu a sociálních zlořádů, stejně jako osobnosti neúnavně dodávající lidu naději v časech exilu a tísně. Jejich úkolem bylo obracet lid zpět k Bohu, jeho řádům a Zákonu.* Profetické neboli prorocké texty mají zpravidla podobu výroků, reagujících na konkrétní situaci, burcují lid k aktivnímu návratu na opuštěnou cestu Božího Zákona, připomínají důsledky (ne)/spravedlivého jednání a ukazují k budoucí Boží reakci nebo příslibu.

LITURGICKÉ* TEXTY

Mezi liturgické texty patří především různá vyznání a v praxi zavedené modlitby. Vyznáními se člen náboženské komunity přiznává ke svému vztahu k Bohu a ke ztotožnění se s komunitou. Takový text se zpravidla používá v jasně vymezené kultovní situaci slavení svátků, přinášení oběti apod. Mezi vyznání patří např. tzv. ‚malé dějinné krédo‘ zemědělece přinášejícího prvotiny úrody (Dt 26,1-13) anebo v Novém zákoně tzv. ‚kérygma‘,* základní hlásaná zvěst křesťanské víry, že Ježíš z Nazareta je od Boha poslaný Mesiáš*, který zemřel za hříchy* lidí (vzal na sebe tak jejich trest), byl vzkříšen z mrtvých a o této skutečnosti existují věrohodní svědci (Sk 2,22-24; 1K 15,3-4).

Liturgickými modlitbami jsou ve Starém zákoně zvláště žalmy, v Novém zákoně mnohé hymny (např. Flp 2,6-11 nebo Kol 1,15-20) a samozřejmě modlitba ‚Otče náš‘ (Mt 6,9-13 // L 11,2-4). Modlitby a hymny náleží současně k biblické poezii. Pro účely sváteční liturgie* se ovšem používají také celé knihy jako je Píseň Písní, Jonáš aj.

BIBLICKÁ MUDROSLOVÍ

V Bibli se nachází mnoho úvah o životě a lidském údělu i o nejvhodnějším jednání pro zdařilý život. Jako významné zástupce jmenujme např. knihy Přísloví, Moudrosti, plné krátkých a výstižných mudroslovných výroků i hádanek, ale také knihu Job nebo Kazatel, které polemizují s jednoduchým modelem: ‚spravedlnost‘ = ‚úspěch‘.

BAJKA

Příkladem bajky v Bibli je vyprávění o volbě krále mezi stromy, vyprávěné v knize Soudců k usvědčení místní komunity ze špatné volby svého předáka (Sd 9,8-15).

MYTOLOGICKÉ PRADĚJINY

Mytologické pradějiny tvoří prvních 11 kapitol knihy Genesis. Jeví příbuznost nebo ovlivnění především mezopotamskou mytologií, liší se však v teologické interpretaci a v pojetí Boha, který je vševládny a přitom se nad člověkem slitovává.

APOKALYPTIKA

Tento literární druh se objevuje v knihách Daniel a Zachariáš a v Janově Zjevení v Novém zákoně. Obsahuje představy o Božím příchodu na konci časů a o nastolení spravedlnosti, která je v textu vyhlášena jako žádoucí. Půjde o vysvobození spravedlivých. Pro Boží protivníky a utiskovatele spravedlivých je text varováním před definitivním trestem.

PODOBENSTVÍ

Podobenství je vyprávěný, zpravidla smyšlený příběh, na kterém je demonstrován nějaký morální princip, ten je následně přenesen do skutečného života.

S podobenstvími se setkáváme zejména v Ježíšových kázáních v evangeliích*, ale lze ho nalézt i ve Starém zákoně, např. když prorok* Nátan přivádí krále Davida k sebeusvědčení ze hříchu* vraždy (2S 12,1-9).

ALEGORIE

Alegorie předkládá jinotajný, symbolický, ovšem většinou smyslově názorný obraz, nepřímé pojmenování skutečnosti. Příkladem může být např. Ježíšovo vyprávění o dobrém pastýři, vztažené na sebe sama (J 10,1-18) aj.

NAPOMENUTÍ

Napomenutí, nabádání či povzbuzení (také: pareneze) je jedním z důležitých literárních druhů používaných především v epištolách* v Novém zákoně. Úkolem takového textu bylo povzbudit věřící k morálně správnému životu a k větší náboženské horlivosti.

Při hledání literárního významu biblického textu společně s určováním jeho žánru je třeba brát v úvahu navíc, v jakém kontextu se text nachází v rámci celého biblického kánonu,* protože je svým intertextuálním kontextem významově ovlivněn i výklad jednotlivých textů, označovaný takto také jako kanonický výklad.

V souvislosti s tematikou literárních druhů či žánrů lze upozornit na výukový materiál K. Příbylové z kapitoly 12.3., nazvané Literární žánry Starého zákona,⁹ a také na náměty pro výuku DOO, zaměřené na symbolickou, metaforickou řeč Bible v rozmanitosti literárních druhů.¹⁰

Příjemci biblického textu, jejich porozumění a výklad

Smysl a porozumění textu je utvářeno také osobností příjemce, čtenáře, popř. posluchače. I ten je ovlivněn svými životními zkušenostmi, dobovými představami a velmi silně také svým světonázorem či vírou. Všechny tyto vlivy působí na jeho vnímání textu a jeho významu.

Příjemce není nikdy izolován od společnosti. Se změnami společenských akcentů během historických epoch nebo v kontextu sociálních skupin a společenství na jednotlivých kontinentech, ale i v téže zemi, se proměňují také důrazy vnímané konkrétními příjemci biblických textů (od jednoduchého vnímání příběhu po mystiku nebo teologii osvobození). Jak již bylo řečeno, zvláštním a důležitým interpretačním kontextem je náboženská víra příjemce, to znamená např., že jinak bude tentýž text číst a rozumět mu křesťan a jinak žid.

Obecně se od starověku rozlišoval, zvláště v křesťanské tradici, několikery smysl textu, se základním dělením na smysl literární, tj. původně zamýšlený a zapsaný, a další smysly duchovní, hlubší, které je třeba vnímat za základním významem textu. Smysl literární tak popisuje skutečnost nebo událost v prvním plánu, další smysl se označuje jako alegorický (ten obsahuje pravdy víry), další smysl je podle tradice morální (a odkazuje k aplikaci textu pro každodenní život), poslední smysl je označován jako anagogický (a ukazuje na směřování života do věčnosti).

⁹ Viz PŘIBYLOVÁ, K., *Bible jako literární dílo ve výuce literatury na gymnáziu*, s. 96 – 106.

¹⁰ Viz Bible – 7. třída [online], DOO < <http://kpc.doo.cz/materialy-ke-stazeni/podle-temat/bible> >.

3 / Členění Bible a stručná charakteristika jejích částí

Podívejme se nyní na konkrétní obsah a členění biblických textů ve vztahu k různým skupinám, které ji přijímají jako svůj základní náboženský text. Rozdělení Bible v její křesťanské redakci* obsahuje v katolickém vydání 46 knih Starého zákona, z nichž ale pouze 39 knih zařazují protestantské církve. Nový zákon sestává z 27 knih.

Dále je patrné dělení jednotlivých knih do očíslovaných kapitol a veršů, takže lze snadno dohledat konkrétní biblický úryvek pomocí zadání jeho biblických souřadnic.

Rozdělení Bible na kapitoly provedl pro celou Bibli v r. 1206 kardinál z Canterbury Stephen Langton, rozdělení na verše již v době existence knihtisku a vydávání biblických knih v původních jazycích provedl nejprve pro Starý zákon r. 1528 katolík, v Římě působící dominikán Santi Pagnini, (překládající z hebrejštiny i řečtiny) a následně r. 1551 pro Nový zákon ženevský kalvinista Robert Estienne.

Zápis biblické citace: kniha (zkratkou) - mezerka - kapitola - čárka - verš (popř. za tečkou připojení ještě dalšího, přímo nenásledujícího verše)

- ◆ Př. L 16,10: „Kdo je věrný v nejmenší věci, je věrný také ve velké; kdo je v nejmenší věci nepoctivý, je nepoctivý i ve velké.“
- ◆ Př. zapsání citace více veršů: 2-5 označuje druhý až pátý verš; 2.5.8 druhý, pátý a osmý verš; 2n znamená druhý a jeden následující verš; 2nn označuje druhý a po něm více následujících veršů
- ◆ Př. Gn 12,2-3.8 = kniha Genesis, 12. kap., 2. až 3. verš a k nim připojený 7. verš
- ◆ Př. Gn 27,1 – 28,5 = kniha Genesis, 27. kap., 1. verš až 28. kap., 5. verš

Trochu podrobnější objasnění si žádají rozdíly mezi počty knih ve vydáních různých křesťanských vyznání a s tím související rozdíl také mezi židovským a křesťanským biblickým kánonem.*

Hebrejská židovská Bible a její dělení

Do židovského kánonu* biblických knih se samozřejmě nepočítá Nový zákon, který reflektuje až ranou křesťanskou tradici. Židé neoznačují svůj soubor (většinou hebrejsky psaných) biblických knih jako Starý zákon, jak byly tyto knihy pojmenovány křesťany při rozlišení dřívějších biblických knih, přejatých z židovské tradice od nových křesťanských biblických spisů. Obě dvě části křesťané přitom nazvali ‚zákon‘ (či jiným slovem ‚smlouva‘*) a rozlišili je podle časového vzniku na starší a novější, Starý zákon a obnovující či aktualizující zákon Nový.

Židé svůj soubor biblických knih dělí na tři části, odstupňované podle důležitosti, z nichž Zákonem* nazývají část první, hebrejským označením Tóra.* Toto slovo znamená nejen ‚zákon‘, ale také ‚nauku‘ nebo ‚učení‘ o zákonitostech dobrého života před Bohem, kterou podle tradice zprostředkoval lidu Mojžíš (proto Tóru tvoří prvních pět knih označovaných jako Mojžíšovy).

Tóra je jádrem celé židovské Bible. Druhá část souboru knih nese název *Nevíím*, česky ‚Proroci‘,* ti se dělí na proroky přední neboli dřívější (sem patří knihy Jozue, Soudců, 1/2Samuelova, 1/2Královská) a pozdější (Izajáš, Jeremijáš, Ezechiel a 12 malých proroků). Proroci mluvili do konkrétních životních situací národa a aktualizovali tak Tóru. V liturgii* hrají jako druhé čtení roli komentáře k Tóře. Poslední část židovské Bible je označena jako *Ketuvím*, česky ‚Spisy‘, sem patří nejmladší knihy kánonu* (Žalmy, Přísloví, Jób, Daniel, Ezdráš, Nehemiáš, 1. a 2. kniha Kronik a Sváteční svitky, tzv. ‚megilot‘ – Píseň písní, Rút, Pláč, Kazatel, Ester). – Z počátečních písmen označení těchto tří částí vzniká zkratka pro soubor biblických knih židovské tradice: TaNaCH.

Jedná se o tradiční židovské rozdělení knih, které znal už překladatel knihy Sírachovec z hebrejštiny do řečtiny, uvádí ho dvakrát po sobě ve svém úvodu do knihy, a to ve verších 1 a 9. Také v Novém zákoně jsou původní židovská Písma ‚Starého zákona‘ označována jako ‚Zákon a Proroci‘,¹¹ v jednom případě je v zastoupení ‚*Spisů*‘ v Ježíšově výroku jmenována kniha Žalmů.¹²

K ustálení normativního seznamu knih židovského kánonu, zvláště ve třetí nejmladší části Spisů, došlo nicméně až někdy ve 2. stol. nl., v době formování rabínského* židovství po zboření jeruzalémského Chrámu* Římany.¹³ Tanach ve výsledné podobě obsahuje 5 knih Mojžíšových (Tóra), 21 knih prorockých (Nevíím) – z toho 6 proroků předních a 15 pozdějších, píšících, – a 13 knih zařazených mezi Spisy (Ketuvím), celkem tedy 39 biblických knih.

Židé mají kromě Starého zákona ještě další důležitý, ovšem už mimobiblický text: Talmud* (učení, studium). Jde o obsáhlý soubor diskuzí, výkladů a komentářů, které vytvořili učenci ve svých starověkých akademiích v Galileji (tzv. Jeruzalémský talmud) a v Babylónii (tzv. Babylónský talmud) v období přibližně od 2. do 4., v Babylónii až do 6. stol. nl. Základem Talmudu je Mišna (‚opakování‘, ‚učení‘), tzv. ‚ústní zákon‘ (z 2. st. nl.), doplněná o Gemaru, komentář k Mišně. Talmud tvoří texty zvané halacha (způsob ‚chození‘ před Bohem), což jsou předpisy zákona, a hagada (‚vyprávění‘), doložení a zdůvodnění zákona z vyprávěného příběhu.

Křesťanská Bible, její vznik a dělení

Křesťanství se zrodilo v lůně židovské tradice. První učedníci a misionáři byli původně židé, kteří vycházeli z židovských náboženských tradic a kteří chápali židovská posvátná Písma (Zákon,* Proroky* i Spisy) jako svá posvátná Písma, pomocí nichž argumentovali, že Ježíš je předpovězený židovský Mesiáš.* Právě skrze Ježíše Bůh uzavřel s lidmi ‚novou smlouvu‘,* či jinak: ‚nový zákon‘.* Zprávu o této nové smlouvě, podrobnosti o Božím jednání skrze Ježíše Krista* (tzn. Mesiáše*) první křesťané hlásali nejprve ústně.

Tato zpráva o Ježíši-Mesiáši se postupně začala šířit z Jeruzaléma, Judska a Galileje dále, také mezi nežidovským obyvatelstvem a do větších vzdáleností po tehdejších okolním kulturně a politicky propojeném světě, hovořícím převážně řecky. Po vytvoření prvních křesťanských obcí jim misionáři posílali povzbuzující dopisy a později byla sepsána vyprávění o Ježíšově životě, jeho činech a slovech, a zvláště o jeho ukřižování a zmrtvýchvstání.

¹¹ Viz Mt 5,17; 7,12; 22,40; Lk 16,16; J 1,45; Sk 13,15; 24,14; 28,23; Ř 3,21; Lk 24,44 společně se žalmy, nebo také ‚Mojžíš a Proroci‘, např. v Lk 16,29.31; 24,27.

¹² Viz Lk 24,44: ‚...musí se naplnit všechno, co je o mně psáno v zákoně Mojžíšově, v Prorocích a Žalmech.‘

¹³ V té době už křesťané používali o sedm knih rozšířenější verzi podle řeckého překladu židovské Bible, používaného v egyptské diaspoře* a zvaného Septuaginta.*

Po přidání historie prvotní církve ve Skutcích apoštolských a eschatologických* vyhlídek konečného Božího vítězství v Janově Zjevení vznikl psaný soubor knih, který dostal název ‚Nová smlouva‘ či ‚Nový zákon‘. Poslední spisy novozákonního souboru biblických knih byly ukončeny nejspíše na počátku 2. stol. n.l. Původní posvátná Písma převzatá z židovské tradice byla ve vztahu k ‚Nové smlouvě‘ označena jako ‚smlouva stará‘, tedy ‚Starý zákon‘ a v církvi, již rozšířené mezi řecky hovořícím obyvatelstvem, se používal řecký překlad Starého zákona, tzv. Septuaginta.*

Jak je naznačeno v druhém sloupci následující srovnávací tabulky židovského a křesťanského kánonu* biblických knih, mezi řeckými spisy se v Septuagintě nacházelo navíc sedm knih (Báruch, Sira-chovec, kniha Moudrosti, 1. a 2. kniha Makabejských, Júdit a Tobiáš), nazvaných později jako deute-rokanonické* (tj. náležejících druhému kánonu), a do dalších knih byly navíc vloženy některé pasáže.¹⁴

Křesťané při používání knih Starého zákona si ale vytvořili vlastní, dějinně teologickou strukturu řazení knih.¹⁵ Prvních pět knih Mojžíšových je nyní chápáno jako popis Božího vstupu do dějin, s předáním pravidel Desatera přikázání a jejich rozvedením. Následující knihy od knihy Jozue až po 2. knihu Makabejskou (dříve řazené mezi ‚přední proroky‘ a některé ‚spisy‘) je pak možno vnímat jako historii lidského společenství, které více či méně realizuje svůj život podle přijatých Božích pravidel. Spojením těchto knih do logického celku vzniká část Starého zákona, kterou lze označit jako ‚knihy dějepisné‘. Další část ‚spisů‘ je logicky spojena do celku ‚knih naučných‘ (jiným označením ‚*mudroslovných*‘). Ty mají poskytovat návod k morálně spravedlivému a zbožnému životu věřících v přítomném životě. Na konec Starého zákona jsou zařazeny ‚knihy prorocké‘* odkazující svými výroky nyní již nikoliv k aktuální situaci izraelského národa, jež mezitím pominula, nýbrž do budoucnosti k nebeským zaslíbením. Je tak vytvořeno teologicky promyšlené schéma: minulost – přítomnost – budoucnost.

Ke Starému zákonu jsou přiřazeny knihy Nového zákona s toutéž dějinně teologickou strukturou. ‚*Knihy dějepisné*‘ zde představují čtyři evangelia* jako svědectví o Božím vstupu do dějin v osobě Ježíše Krista, o jeho životě, smrti a zmrtvýchvstání. K nim je připojena ještě historie života prvotní církve v knize Skutků apoštolů. Jako ‚*knihy naučné*‘ je možné označit epištoly* neboli novozákonní listy, ty tvoří sbírku 21 dopisů církevním obcím s radami a povzbuzeními k dobrému křesťanskému životu. Poslední knihou Nového zákona je Janovo zjevení, řecky Apokalypsa,* která zastupuje biblickou ‚*pro-rockou** literaturu‘, zaměřenou do eschatologické* budoucnosti na konci časů.

K prvnímu postupnému ustálení seznamu kanonických knih křesťanské Bible Starého a Nového zákona docházelo po ukončení pronásledování křesťanů v Římském impériu,¹⁶ v době během 4. a 5. stol., kdy se církev svobodně rozvíjela a diskutovala věroučné otázky. Obecně byl přijat širší kánon* Starého zákona odpovídající řecké Septuagintě* s 46 knihami a novozákonní kánon čítající 27 knih, i když o některých knihách se vedly spory.¹⁷ Otázka biblického kánonu* se ale otevřela znovu později. S rozvojem tisku knih se mezi odborníky rozšířilo povědomí o nestejnosti kánonu židovské Bible a křesťanského Starého zákona. V 16. stol. odmítly protestantské církve na Lutherův podnět zařazovat do Starého zákona knihy, které se nacházely pouze v Septuagintě*, nikoliv však v židovském kánonu, a označily je za apokryfy.* V reakci na to katolická církev na Tridentuském koncilu v r. 1546 definovala seznam knih biblického kánonu, včetně oněch sedmi knih (a dvou přídavek), které se začaly označovat jako knihy druhotně kanonické, čili deuterokanonické.*

¹⁴ Tyto vložené pasáže najdeme v katolických vydáních Bible jako tzv. ‚Přidavky‘ knihy Ester a knihy Daniel.

¹⁵ Srv. ZENGER, R., *První Zákon*, s. 135-138.

¹⁶ Ve východních církvích mimo Římské impérium byl vývoj poněkud odlišný, tomu odpovídají i odlišnosti v biblických kánonech jednotlivých východních ortodoxních církví.

¹⁷ Diskutované knihy NZ byly: Žd, Jk, Ju, 2/3J, 2Pt, Zj. Zároveň někteří teologové zařazovali do kánonu ještě jiné spisy.

Uvedení do obsahů Bible a jejího základního poselství

Pro naše účely první orientace v obsahích biblických knih a textů poslouží dobře dějinně teologická struktura křesťanského řazení knih. K orientaci lze využít také v přílohách poskytnutý přehled podpůrných informací. Ty není třeba podrobně studovat a znát před otevřením Bible, ale lze si je vyhledat v případě potřeby zasadit daný text do kulturně-historických souvislostí a zařadit si do nich také v textu vystupující biblickou osobnost. Pro tento účel jsou ke konci příručky zařazené přílohy logicky strukturované a netvoří souvislý text.

První příloha nazvaná **Reálie historicko-kulturního pozadí Bible** nabízí seznámení s klimaticko-geografickými zvláštnostmi, kultem, především ale přináší dějinnou chronologii událostí relevantních pro biblické texty a pro jejich pozdější přijetí a používání.

Pro nahlédnutí obsahu biblických textů je přínosné zaměřit svou pozornost, kromě na dějinné souvislosti, také na významné osobnosti, vystupující v Bibli. Ty se objevují na jedné straně v biblických dějinných vyprávěních, na druhé straně jsou jim připisována naučení i poezie, které jejich život a význam zase zpětně reflektují. Navíc jsou často nositeli i biblické profecie.* Zde nabízí stručnou charakteristiku nejvýznamnějších osobností vystupujících v biblických textech příloha č. 2 **Přehled biblických osobností**.

Průřez biblickými texty nabízí výukový materiál **Místa a účastníci biblických událostí**, v jehož manuálu se nacházejí stručné výklady vybraných textů. Nejdůležitější otázkou je celkové poselství Bible. Stručně se dá říci, že jde o zapsané reflektované svědectví o vztahu mezi člověkem a Bohem, a (ve světle Božího Zákona*) mezi lidmi navzájem, opřené o dlouhou dějinnou zkušenost. Ano, jde o náboženskou reflexi. Její rozměr je ale široce sociologický a kulturotvorný, projevující se v myšlení, postojích i slovesnosti celých národů a kulturních společenství, které Bible formovala.

Bible mluví o dvojitým pozitivním Božím obdarování, tím je naše existence (stvoření*) a následné zachování daru existence při její opětovné záchraně (spáse*). Uvědomění si tohoto obdarování má posléze sociální důsledky. Solidarita s druhými, slabšími, než jsme sami („sirotkem a vdovou“, „hostem, – pokojně žijícím – v našich branách“, tedy s cizincem, a dokonce s „bezdomovcem“¹⁸), je vyvozována z vlastního zážitku obdržené pomoci, vyvedení z otroctví, vysvobození ve válečném konfliktu, z hladomoru, nebo z exilu. Solidarita není jen nařízeným příkázáním, je důsledkem prožitého obdarování! Teologie Boha, který je silnější než všechny mocnosti zla, vede k naději na konečné vítězství dobra nad zlem – a odráží se zřetelně i v našich pohádkách. Je-li člověk obdarován, je-li mu přiznána důstojnost „podobnosti s Bohem“,¹⁹ pak je logické, že je vyzýván k uznání lidských práv i vůči druhým.

Základní poselství Bible (už od Starého zákona!) zní: jsme obdarováni životem a jeho primární ochranou, záleží nyní jen na nás, jak s ním naložíme: „Hleď, předložil jsem ti dnes život a dobro i smrt a zlo. ... Vyvol si tedy život, abys byl živ ty i tvé potomstvo.“²⁰

¹⁸ Viz např. Dt 14,29; Lv 19,34 aj.

¹⁹ Viz Gn 1,26.

²⁰ Viz Dt 30,15.19.

4 / Biblické ohlasy v literatuře světové a národní

Bible, i když v odlišných podobách, je základním náboženským textem pro dvě světová náboženství a patří do myšlenkových základů naší euro-americké civilizace, jakkoliv se společnost mezitím sekularizovala a odmítá namnoze náboženský obsah.

Určitý způsob myšlení, který dotvářejí také biblické příběhy, typologie a frazeologie, je neoddelitelnou součástí kulturního dědictví, vytvářeného po mnoho staletí. To, že ve své kultuře chápeme některé zásady, způsoby života, podnikání, úsilí o svobodu, o pokrok a o sociální spravedlnost aj. jako správné, spravedlivé, logické nebo rozumné, a v jiné se takové jevit nemusí, vyrůstá i z bohatství příběhů, pohádek, literárních a výtvarných děl, kterými jsme od dětství obklopeni, aniž si většinou uvědomujeme, že zrcadlí myšlenkovou typologii převzatou z Bible.

Věnujme se zde jen zcela stručnému přehledu, kde se zejména v literární oblasti setkáváme s biblickými kulturními ohlasy.

Apokryfní spisy

V době především mezi zformováním základních biblických knih a uzavřením biblického kánonu,* vznikaly spisy svou látkou blízké, ale často posunuté svým obsahem, formou, nebo jazykovou úrovní mimo liturgické* použití. Velmi často se po sepsání ústně tradovaných příběhů, výroků a poučení objevila v lidovém prostředí potřeba zaplnit zdánlivé mezery nebo pocítované nedostatky informací o detaily, které vzbuzovaly zvědavost. A tak vznikala nejrůznější legendární rozšíření o podrobnosti, které v biblických textech chyběly. Takové spisy pocházejí z židovského i křesťanského náboženského prostředí

Pro označení podobného spisu, nepřijatého mezi kanonické biblické knihy, se používá řecký výraz ‚apokryf‘ (= skrytý, zahalený).²¹ V moderní literatuře slovo apokryf označuje literární druh legendy, inspirované zpravidla biblickými tématy, vyprávějící ale smyšlené příběhy. Jedná se o první typ inspirace literatury biblickou látkou při zapojení fantazie autora a domýšlení možných příběhů i jejich jiných vyústění.

²¹ Pro různé křesťanské skupiny se ovšem liší rozsah kánonu, vytvořil se proto (alespoň v terminologii mezi katolíky a protestanty) následující významový posun: starozákonní knihy, které katolíci chápou jako kanonické, ale nejsou v židovském kánonu, nazývají oni sami ‚deuterokanonické‘, zatímco pro protestantské církve jsou to ‚apokryfy‘; knihy mimo katolický kánon katolíci nazývají ‚apokryfy‘, kdežto protestanté ‚pseudepigrafy‘.

Překlady a převypravování biblických textů

Další způsob práce s biblickým textem představuje překladatelská činnost, a to nejprve už přímo uvnitř vlastního biblického kánonu,* který je vícejazyčný, a poté při tlumočení biblických obsahů členům náboženských komunit napříč kultur i historických období. Překladatel musí být při volbě jazykových prostředků jiného jazyka často velmi vynalézavý a tvůrčí. Každý překlad se stává zároveň také výkladem původního textu a jeho významů, z nichž je třeba některé vybrat a jiné potlačit. Od překladu, který není doplněn výkladovými a kritickými poznámkami, proto už není tak daleko ani k volnému převyprávění textu.

Při sepisování biblických knih byla použita pro Starý zákon hebrejšтина a ve velmi malé míře aramejšтина,²² následně se u některých deuterokanonických* knih,²³ sepsaných nejspíš v egyptské Alexandrii, a pro celý Nový zákon prosadila řečtina jako společný jazyk tehdejšího sjednoceného vzdělaného světa, i když nese často stopy semitského myšlení svých autorů nebo literárních předloh.

Hebrejšтина je semitský jazyk, zapisovaný souhláskovým písmem o 22 znacích, samohlásky doplňuje do textu čtenář. V některých případech je však možné dvojí čtení některého slova tak, že obě dvě čtení dávají smysl, ten je ale rozdílný. Proto byl vytvořen v 8. stol. nl. systém zaznamenávání samohlásek v textu pomocí puntčace, a vznikl tzv. „masoretský text“. Navíc, vzhledem k obrovskému časovému rozpětí osmi až deseti staletí, v nichž biblické knihy Starého zákona vznikaly, je pochopitelné, že se během té doby vyvíjel také jazyk.

Od babylónského exilu v 6. stol. př.nl. se jako hovorový jazyk ujala mezi Židy aramejšтина. Ta je rovněž jazykem semitským, původně jím ve 2. tisíciletí př.nl. mluvili kočovní Aramejci, později se stala běžným jazykem v Babylónii, rozšířeným od 8. stol. př.nl. po celém Blízkém Východě. V době exilu a po něm se objevila při liturgii* potřeba převodu hebrejského textu do hovorové aramejštiny. Proto se nejprve ústně po přečtení pasáže text překládal a vysvětloval.²⁴ Později začaly vznikat překlady, opatřené výkladem v písemné formě, označené jednoduše jako „překlad“, hebrejsky targum.

Řečtina se po územích Blízkého Východu rozšířila od tažení Alexandra Makedonského ve 4. stol. př.nl. a následného rozdělení vlivu jeho vojevůdců. V židovské diaspoře se prosadila nejsilněji zřejmě v Ptolemájovci ovládané Alexandrii při Nilské deltě. Zde vznikl ve 3.-2. st. př.nl. také první překlad židovské Bible do řečtiny, tzv. Septuaginta.^{*} Mezi místními svitky a spisy, nacházejícími se v septuagintní knihovně, se ovšem objevily i již vícekrát zmiňované ‚deuteronomické‘ knihy,^{*} psané v některých případech pouze řecky. Toto dědictví si posléze opsali a převzali křesťané, někteří patrně původně členové alexandrijské židovské obce. Později vzniklo ještě několik řeckých překladů pro potřeby disputací mezi židy a křesťany. Jejich jazyková rozrůzněnost patrně vedla ve 3. st.nl. Origena k sestavení šestisloupcového srovnání textů, označenému jako Hexapla,^{*} kde se nacházel hebrejský text, jeho fonetický přepis řeckými písmeny a čtyři řecké překlady vedle sebe.

²² Jedná se o části protokanonických knih: Ezd 4,8-6,18; 7,12-26; Dan 2,4-7,28.

²³ Přímou řecky byly psány knihy: 2Mak, úvod k Bar, úvod k Sir, Mdr; pouze v řeckém překladu se dochovaly: Sir, Jdt, Tob, Bar, 1Mak, deuterokanonické dodatky ke knihám Dan, Est.

²⁴ Viz svědectví přímo z Bible, Neh 8,8: „Četli z knihy Božího zákona po oddílech a vykládali smysl, aby lid rozuměl tomu, co četli.“

Při postupném rozšiřování křesťanství na Západ se objevila nutnost překladu biblických textů do dalšího jazyka, do latiny. Tentokrát bylo potřeba přeložit nejen Starý zákon, ale z řečtiny i Nový zákon. Nejprve se od 2. stol. používal překlad označovaný jako *Vetus latina*, koncem 4. stol. pořídil Jeroným latinský překlad z původních jazyků, hebrejštiny a řečtiny, zvaný *Vulgáta** a používaný v katolické církvi donedávna jako jediný, a to i pro překlady do národních jazyků.

České (a staroslověnské) překlady Bible mají ovšem dlouhou a výjimečnou tradici. Z evropských národů jsme díky mimořádné jazykové práci Konstantina-Cyrila ze Soluně měli na konci 9. stol. dlouho jako jediní překlad celé Bible. Jinak existovaly překlady jen částí Bible (v němčině z 8. stol. Matoušovo evangelium), nejčastěji ovšem jen vepsané krátké překladové poznámky do latinských textů. Až na konci 14. stol. je Johnem Wicliffem pořízen překlad do angličtiny a v 16. stol. Martinem Lutherem do němčiny. Je nutné si ale uvědomit, že v Evropě, na rozdíl od antické kultury, byl přístup ke knihám obecně až do vynálezu knihtisku pro širší veřejnost mimo kláštery velmi omezen.

Už ve 14. století nicméně vznikají dva české překlady Bible: Leskovecko-Drážďanská a Litoměřicko-třeboňská. Následují první tištěná vydání z konce 15. stol., a to Bible Pražská a Bible Kutnohorská. Na konci 16. stol. je postupně vydáván překlad Bible Kralické, pořízený z původních biblických jazyků.

Dnešní biblické překlady do moderních jazyků jsou již zpravidla vytvářeny přímo z originálních textů a s hlubokými znalostmi příslušných kulturně historických reálií.

Výkladová a odborná teologická literatura

V souvislosti s předchozími poznámkami k překladům, popř. převyprávěním biblických textů je zřejmé, že vhodnou pomůckou porozumění jsou výkladové materiály a komentáře. Tento druh odborné literatury, podnětené praktickými i studijními potřebami při práci s textem, se v hojné míře objevuje už od antiky.

Jedná se vlastně o materiály pro vyučování a kázání, včetně souvislého uvádění do života v náboženském společenství (v církvi). Často jsou to rozsáhlá literární díla a jejich autoři významní teologové historie i současnosti. Mezi spisovateli křesťanského starověku jmenujme jen letmo např. řecky píšícího Origena z Alexandrie, žijícího na přelomu 2. a 3. stol., anebo alexandrijského patriarchu Cyrila, žijícího o sto let později, z latinsky píšících pak dva současníky Jeronýma, překladatele Bible do latiny ze 4. stol., biskupy Ambrože z Milána a Aurelia Augustina z Hippa, za středověk významného dominikánského teologa 13. stol. Tomáše Akvinského, který se kromě věrouky zabýval také komentáři k biblickým knihám.

Významní komentátoři Bible se nacházejí také v židovské komunitě. Nejznámější rabínský* komentátor Bible je Raši (= zkratka pro jméno: rabi Šlomo ben Jicchaki), působící v 11. stol. v severní Francii.

Celosvětový objem této literární činnosti je velmi rozsáhlý, na tomto místě je důležité především upozornit na její existenci. V současné době existují komentářové řady, vytvářené jako kolektivní dílo v jednotném konceptu odborníky na konkrétní biblické knihy.

Ovlivnění jazyka a kultury myšlení

Biblické texty v zemích s křesťanskou kulturní minulostí ovlivnily silně také jazyk a vyjadřování. V jazyce se dnes často bez hlubšího povědomí uchovává a používá původně biblická frazeologie. Ouředník uvádí ve své slovníkově uspořádané práci o používání rčení biblického či parabolického původu v českém jazyce přes třináct set výrazů. Mezi ně ovšem zařazuje i obraty a rčení pouze související s biblickými reáliemi jako takovými.²⁵

Objevování těchto jazykových souvislostí se může stát motivujícím probuzením zájmu o poznávání biblických textů. Zde je možné upozornit na výukový materiál K. Příbylové z kapitoly 12. 1. Bible a frazeologie.²⁶

Biblické inspirace v krásné literatuře

Velmi rozsáhlou oblast inspirace biblickými tématy nalézáme v krásné literatuře, která je také hlavním předmětem zájmu výuky českého jazyka a literatury. Jinak se k biblickým tématům stavějí křesťanští nebo židovští autoři, jinak humanisté, jinak autoři provokující: biblická látka sama o sobě zpravidla vyžaduje jasný postoj. Inspirace Biblií může být volná, nebo jít do nejmenších detailů, může plynout jako řetězec asociací nebo se vypořádávat se všemi podrobnostmi textu. Projevit se může v bohatosti nejrůznějších forem:

- ◆ **Forma apokryfu***: smyšlený příběh, inspirovaný jiným biblickým příběhem nebo tématem, často je na něm prezentována aktuální otázka doby, např. Čapkův *Pseudolot čili o vlastenectví*, inspirovaný příběhem biblického Lota v Sodomě
- ◆ **Forma historického románu**: román se zaměřuje na některou biblickou postavu v souvislosti jejího historického zasazení; autor takového díla má zpravidla podrobně prostudované dobové reálie a zaměřuje se na psychologické vykreslení zúčastněných aktérů příběhu, příkladem může být většina z knih, uvedených v seznamu Beletristické literatury inspirované Biblií, připojeném na konci příručky
- ◆ **Forma investigativní žurnalistiky**: autor se stylizuje do role novináře, sledujícího hodinu po hodině děj, který se popisuje v Bibli, příkladem je kniha *Den, kdy zemřel Kristus* od Jima Bishopa
- ◆ **Kontroverzní úvahy nad Biblií**: filozoficky laděné polemiky, často formou časopiseckých článků
- ◆ **Poetické útvary inspirované Biblií**: tematicky vztažené sbírky poezie, příkladem mohou být katoličtí básníci 20. století
- ◆ **Zdramatizované biblické příběhy**: biblickým textem se inspirovalo silně také dramatické umění, od středověkých pašijových her, po výpravné klasické opery, pozdější muzikály, až k dnešním nákladným velkoplošným filmům, jako příklady uveďme klasickou operu *Nabucco* od Giuseppe Verdiho, nebo rockovou operu *Jesus Christ Superstar* od Tima Rice a Andrewa Lloyda Webbera

²⁵ Viz OUŘEDNÍK, P., *Aniž jest co nového pod sluncem*, s. 15.

²⁶ Viz PŘIBYLOVÁ, K., *Bible jako literární dílo ve výuce literatury na gymnáziu*, s. 85 – 90.

5 / Výukový materiál - metodický průvodce

Při zařazení Bible jako literárního díla do výuky literatury na základní a střední škole je prvořadým úkolem motivace žáků a překonání předsudků převládajícího protináboženského naladění v našem národě. Žáci by měli pochopit, že se budou ve výuce zabývat zvláště důležitým a přitom zajímavým literárním dílem, aniž by byli nuceni ztotožnit se s obsahem, tak jako u každého jiného literárního díla.

Tato motivace žáků může být aktivována na základě setkání s jiným literárním, nebo ještě lépe, dramatickým dílem a zjištěním potřeby náhledu do souvislostí. Může být použita na předchozí straně zmíněná práce s frazeologií, jejíž původ lze často vysledovat právě v Bibli.

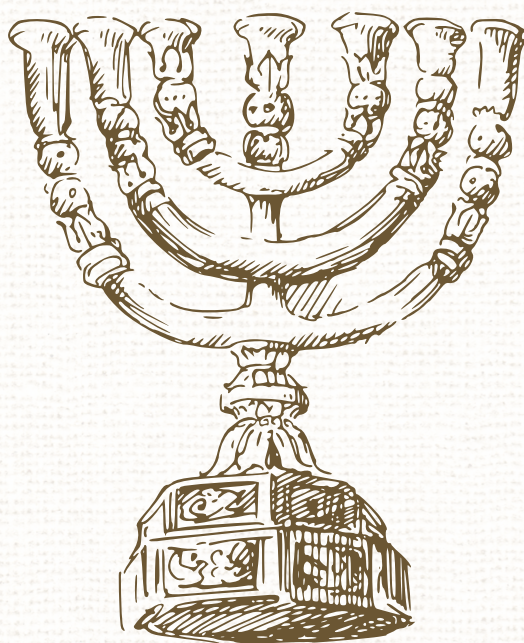
Seznámení se s tímto literárním dílem může pokračovat v níže dále naznačených etapách. Upozorňujeme na prezentaci výukových programů a představení možností použití dostupného didaktického materiálu pro pedagogickou veřejnost.

Dějinné a geografické souvislosti textů

Žáci by měli také získat představu o ukotvení biblických textů v konkrétních realitách. To je vyvede z omylu, že by Bible byla jen jakýmsi smyšleným náboženským textem bez kontextu. K tomu mohou přispět činnosti s mapou, fotografiemi míst, na kterých se příběhy udály, s přiblížením vnitřního světa Blízkého Východu a propojením s aktuálním děním a situací v těchto oblastech. Použit lze např. formu kvízu přiřazování fotografií míst ze Svaté země k biblickým textům a místům na mapě.

Přílohou k této příručce je výukový materiál nazvaný Místa a účastníci biblických událostí, který obsahuje sadu na kartonu vytištěných obrázků a textů, doplněnou o powerpointovou prezentaci biblických epizod a s nimi spojených míst ve Svaté zemi, a potřebný ‚Metodický manuál k prezentaci pro učitele‘, poskytující mu stručné popisy textů a k nim přiřazených obrázků a opatřený návrhy pro vytvoření didaktické jednotky.

Tento materiál má vést ke vzbuzení zájmu o biblické příběhy a texty, není určen k jejich hlubšímu poznávání. Má žáky přivést zejména k pochopení, že Bible pojednává o konkrétních místech a lidech.

Objevování redakční práce při vzniku textů

Od uvědomění si, že Bible vypráví o konkrétních událostech a zážitcích lidí v jejich konkrétních životních podmínkách, by měla být pozornost žáků zaměřena na proces vzniku textů. K tomu může sloužit další nabízený výukový materiál [Hra na redaktory](#).

Žáci se mají naučit porozumět rozdílu mezi faktografií a vnímáním faktů různými svědky a autory reflexí dané události, včetně možností připojení vlastních myšlenek a úvah redaktorů při kompilaci výsledného textu. Žáci tak získají zároveň klíč k četbě starověkých i pozdějších textů, pracujících s historickým materiálem. Na kompilaci, kterou vytvoří spolužáci, i na vhodném biblickém textu si žáci vyzkouší princip práce literární kritiky při pokusu rozlišit původní literární prameny, popř. také literární druhy.

Práce s biblickým textem

Teprve na základě získání předchozích zkušeností s procesem vzniku výsledných textů, které popisují prožitek konkrétní reality, lze žáky vést k četbě vlastního textu.

Výběr textu by měl respektovat potřeby žáků a jejich zájmy. Lze zvolit některý text z výukového materiálu [Místa a účastníci biblických událostí](#), zvláště pokud žáky už zaujal. V některých případech by však bylo vhodné zkopírovat pro žáky přímo z Bible delší úryvek obsahující daný text, tak aby se žáci seznámili také s jeho kontextem. Při ruce by přitom měl být vždy alespoň jeden výtisk celé Bible, aby do ní mohli žáci volně nahlédnout a text v ní sami najít.

Vhodné je použít se žáky intertextuální četbu, při níž budou konfrontováni s dalším jedním nebo více texty, ve kterých je vybraný verš z biblického textu citován, anebo pro který slouží celá pasáž jako inspirace.

Závěrečné shrnutí by mělo nakonec poukázat i na význam textu pro náboženskou komunitu, pro které znamená více než jenom zapsaný příběh nebo pověst, naučný výrok či poezii. Pro některé z nás jsou tyto texty výpovědí o skutečnostech, které člověka přesahují. Proto tyto texty zasluhují úctu, aniž by se přitom komukoli vnucoval hotový názor na jejich obsah, a to obousměrně, ve smyslu jejich zabsolutizování či ve smyslu jejich zpochybnění.

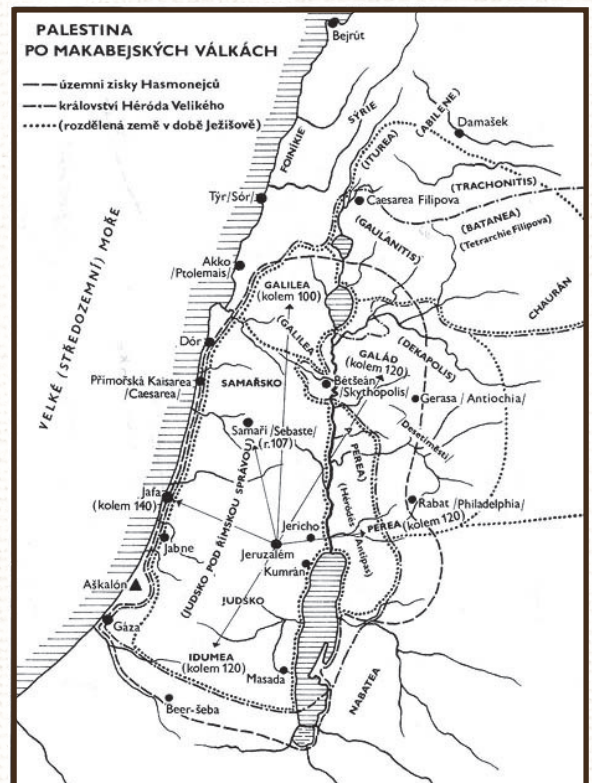

Příloha č. 1: Reálie historicko-kulturního pozadí Bible

OZNAČENÍ ÚZEMÍ

Území, kterého se biblické události týkají, bylo označováno nejprve jako Kanáan, tj. „Západní země“, myšleno vzhledem k mezopotamské civilizaci mezi řekami Eufrat a Tigris, nebo jinak *Země Amoritů* (větší oblast, méně přesné vyjádření). Později, po příchodu a obydlení země potomky Jákoba-Izraele, tedy dvanácti izraelskými kmeny, je označována jako Izrael. Ten je rozdělen na jižní Judské království (obývané většinou kmeny Juda, Benjamín a na jihu Šimeón) a severní Izraelské království (zbývajících kmenů Efrajim, Manases – synů Josefa Egyptského, a dále Rúben, Gád, Isachar, Zabulón, Ašer, Neftalí, Dan). Do kmenové pospolitosti patřil ještě kněžský kmen Lévi, který však neměl dědičné území a měl být živ z výtěžků kněžské služby.

Později severní Izraelské království zaniká, zničeno Asyřany, významnější vrstvy obyvatelstva jsou nuceně přesídleny a do země nastěhováni přesídlenci odjinud, kteří společně se zanechanými prostšími vrstvami původních obyvatel, od nichž přejímají určité náboženské tradice, vytvářejí novou skupinu tzv. Samařanů.

Správní části politicky rozdělené země v novozákonní době pak tvoří Judea, Samaří, Galilea, Dekapolis a Perea.²⁷

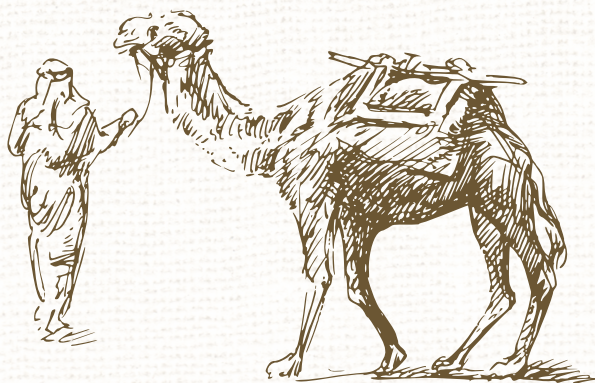
²⁷ Viz mapy převzaté z Českého ekumenického překladu: a) se zakresleným kmenovým uspořádáním, b) s vyznačeným novozákonním rozdělením země.

Posledním označením biblického území, se kterým se lze běžně setkat, je Palestina neboli „Filištínsko“, jde o římské označení provincie po potlačení židovských povstání a zákazu pobytu židovského obyvatelstva v rozbořeném Jeruzalémě (po r. 135 nl.). Toto označení se odvolává na již vymizelé filišťské kmeny proto, aby název země již nepřipomínal Judejce, tedy Židy.

PODNEBÍ A GEOGRAFIE

- ▶ většina země leží v subtropickém pásmu; střídají se reálně pouze dvě roční období: suché léto a období dešťů = zima (přibližně od října do dubna); v létě přichází čas od času několikadenní východní/pouštní vítr – suchý, horký a prašný (tzv. „chamsin“)
- ▶ při pobřeží Středozemního moře leží úzký pruh nížiny, v létě dusno; sever vyplňuje vápencová náhorní plošina, která prudce spadá k východu do příkopových propadlin, jimiž protéká největší řeka v zemi – Jordán (hlavní přítok Mrtvého moře, délka toku 320 km); jih země vyplňuje poušť Negev, která vytváří již tropické pásmo (s letními denními teplotami 40-50°C)
- ▶ na malém území najdeme nejrůznější typy krajiny – od lesnatých pohoří a úrodná zelená údolí v Galileji až po hornaté pouště na jihu, od pobřežní nížiny až po subtropické údolí Jordánu s Mrtvým mořem – nejnižě položeným místem na zeměkouli; přes polovinu území Izraele tvoří polopoušť; Izrael leží mezi třemi poušťmi: na východě je Syrská poušť, na jihu Arabská poušť a na jihozápadě Sahara; země je ohraničená třemi moři – Středozemním, Rudým, Mrtvým mořem, a sladkovodním Galilejským jezerem
- ▶ nejvyšší hora (na severu): Meron, 1.208 m
- ▶ nejnižší bod: hladina jezera Yam HaMelah (Mrtvé/Solné moře) je dnes vlivem rychlého odpařování 408 m pod hladinou Středozemního moře; jeho rozloha: 1.050 km², je nejslanějším jezerem na světě...
- ▶ v Galileji Genezaretské jezero, sladkovodní jezero tektonického původu s rozlohou 166 km²
- ▶ většina země je kamenitá step, rozkvétající v období dešťů; pěstování zemědělských plodin a jejich úroda byly závislé na existenci pramene, v létě je jedinou možnou vláhou rosa...; pro život se uchovávala dešťová voda ze zimních měsíců v cisternách, vyhloubených v podzemí ve skále, popř. byla rozváděna od zdroje klesajícím, spádovým vodovodem (v otevřeném kamenném korytě, popř. tunelu; v Jeruzalémě existuje vodovodní tunel pod městem); zemědělství bylo závislé na prvním dešti v říjnu (změkčení půdy k orání a setí) a na posledním dešti (pro dozrání) – obilí se sklízí v nižších polohách na konci května, ve vyšších polohách na počátku června; později pak ovoce, vinobraní, olivy...
- ▶ v zemi roste vzhledem k rozmanitosti podnebí kolem 3000 různých druhů rostlin, a žije zde na 450 druhů ptáků, kteří ročně také nad zemí přelétají/migrují ze severu k zimovištím v Africe

DŮLEŽITÉ CESTY

Cesty ve směru jiho-severním:

- ▶ hlavní pobřežní cesta kolem Středozemního moře z Egypta přes Gazu na sever
- ▶ cesta vnitrozemím z Egypta přes Bér Ševu, Hebron, Jeruzalém, Bét El, Sichem do Jizreelského údolí (ležícího severovýchodně od pohoří Karmel, oddělujícího Středohoří a Galileu)
- ▶ cesta podél východního břehu Jordánu

Cesty od pobřeží Středozemního moře do vnitrozemí:

- ▶ cesta od pobřeží přes Megido, Jizreelským údolím a kolem Genezaretského jezera
- ▶ cesta na sever od Genezaretského jezera pod Chulským jezerem do Damašku a dále do Mezopotámie

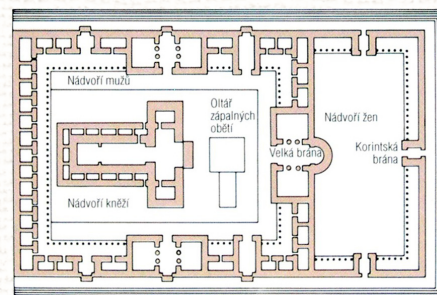
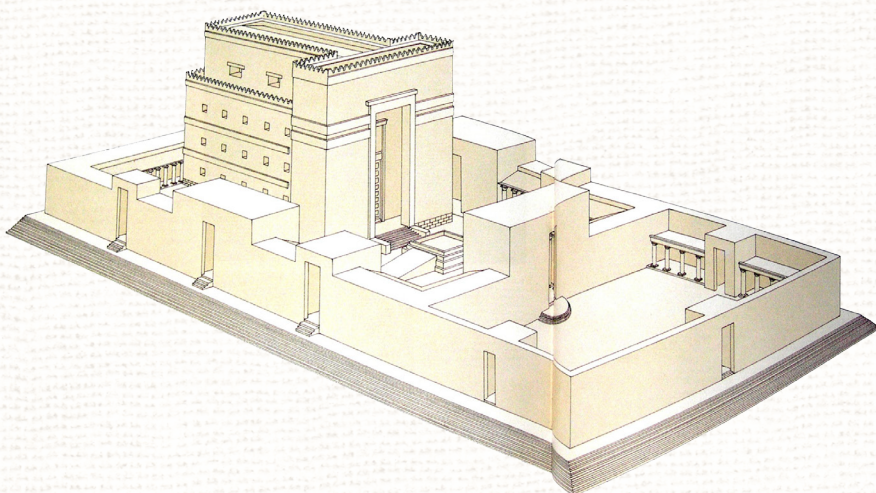
OBYVATELSTVO

- ▶ původní obyvatelé: Amorité – semitský národ
  - kočovníci, pastevci: potřeba přecházet z místa na místo za pastvou ▶ obydlí: stany
  - později usazení, obdělávání země: obilí, vinice, ovoce, olivy ▶ kamenné domy s rovnou střechou, užívanou jako obytná plocha – život se odehrával většinou před domem (běžný nezamožný dům o ploše cca 16 m²), rozdělen na mužskou a ženskou část, užitné prostory
- ▶ Města měla ochranné hradby; brány v nich (lomené, se záhyby v cestě, sloužícími pro lepší obranu v případě útoku na město) byly důležitými veřejnými místy k obchodu, soudu, setkávání, ...
- ▶ Patriarchální zřízení
  - otec hlavou rodu, ostatní členové vázání pomocí instituce „goel“/“ochránce“
  - povinnost vykoupit* z otroctví, pomoc v nouzi, zajištění vdovy, ...
- ▶ Kmenové zřízení:
  - rodina*: označována také jako „*dům*“
  - rod* („mišpacha“): několik příbuzensky propojených rodin dohromady
  - čeleď*: několik rodů
  - kmen*: několik čeledí
- ▶ Sňatek – uzavřením smlouvy* (o níž je sepsaný dokument); sňatek určovali zpravidla rodiče, neboť k uzavření sňatku docházelo v mladém věku – nejnižší věk u žen: 12 let (Maria možná ve 14), u mužů možné po dosažení 13 let; nicméně život se odehrával ve velké rodině ▶ závislost i zajištění
- ▶ Děti (= požehnání) – oproti – bezdětnosti (= prokletí)
- ▶ Prvorozenectví – zvláštní postavení: prvorození synové byli v Egyptě ušetřeni při 10. egyptské ráně (smrti prvorozených) ▶ obřad vykoupení izraelských prvorozenců měsíc po jejich narození; současně prvorozený syn dědí dvojnásob po otci a má být jeho nástupcem
- ▶ Úcta k rodičům: povinnost se v dospělosti o rodiče postarat, špatné zacházení se starými rodiči je v Bibli postihováno nejvyšším trestem, Dt 21,17: „*Kdo zlořečí svému otci nebo matce, musí zemřít.*“
- ▶ Obřízka – týká se mužů, 8. den po narození, vstup do náboženského společenství, znamená Boží smlouvy* s Abrahamem (viz Gn 17,12-13)

KULT

- ▶ **Rodina:** základním místem slavení, zvláště soboty, ale i dalších náboženských svátků a slavností
- ▶ **Stan setkávání** – při putování pouští, stan, v němž byla umístěna **archa úmluvy***
  - posvátný okrsek: 52 m x 26 m – & – vlastní stan: 16 m x 5 m, výška 5 m
  - dvě části:
    1. **velesvatyně** s archou úmluvy,
    2. **svatyně** – oltář s předkladnými chleby, kadidlový oltář, svícen;
  - před stanem oltář, kultické umyvadlo (později u Chrámu* je ,umyvadlo' nazvané ,moře')
- ▶ **Tradiční kultovní místa v zemi** před centralizací kultu v jeruzalémském Chrámu: původně asi jen oltář, významné místo (posvátný strom/dub, památník nějaké události: např. kamenný kruh v Gilgálu, Joz 4, apod.)
- ▶ **Jeruzalémský Chrám***

1. jeruzalémský Chrám postaven králem Šalomounem v 10.st. př.nl. – stavba připravována už králem Davidem; centralizace kultu v jeruzalémském Chrámě za krále Chizkijáše (poč.7.st.př.nl.); 586 př.nl. zničení Chrámu spolu Babiloňany ▶ horní vrstvy obyvatelstva v exilu ...

2. jeruzalémský Chrám vystavěn po návratu z exilu v letech 520-515 př.nl. za Nehemjáše, jmenovaného od perského krále judským místodržitelem

Rozměry: 31 x 16 m, výška 10 m

– má předsíň, svatyni – oltář s předkladnými chleby, kadidlový oltář, svícen a velesvatyni s archou úmluvy,* oddělena oponou – bez oken; nádvoří: vnitřní - jen pro kněze, vnější odstupňované pro muže, ženy, pohany, ...

Herodův Chrám (= velkolepá přestavba 2. Chrámu) – dokončeno v roce 10 př.nl.:

- nádvoří pohanů: 317 x 486 m; sloupy 11 m ; nádvoří žen, Izraelitů, kněžské, rozměry Chrámu: 45 m vysoký; předsíň 45 x 40 m ; svatyně 9x18 m, velesvatyně 9x 9 ; okolo chodby s uloženým chrámovým pokladem

- ▶ **Synagogy** – modlitebny a studovny, nejprve v odlehlejších částech země, zvl. v Galileji, postupné rozšíření kolem poč. křesťanského letopočtu

PŘEHLED STAROZÁKONNÍCH DĚJIN IZRAELE

▶ Doba patriarchů:

– **kolem 1800 př.nl. Abrahám** – přichází z Uru Chaldejského (při dolním toku Eufratu)

Izák ▶ Jákob-Izrael ▶ jeho 12 synů, syn Josef prodán bratry do Egypta, za hladu za ním bratři a otec přicházejí; podle biblického podání tvoří 12 kmenů, které si po vyjití z Egypta rozdělí zemi (Pozor: kmen Lévi vyhrazen pro kultickou službu: nemá území; místo něj rozdělení Josefova pokolení do dvou kmenů po jeho dvou synech: Efraim a Manasse)

TEXTY: Gn 29,31 – 30,24; 41,50-52; 42,4

▶ Vyjítí z Egypta a doba soudců:

– **kolem 1200 př.nl. Mojžíš, Jozue** (vyjití z Egypta), Izraelské kmeny se usazují na dřívějším území Kanánu ▶ události připomíná židovský **SVÁTEK: Pesach** (židovské Velikonoce): vyvedení z Egypta (a „přejítí“ – anděla smrti, tj. ušetření izraelských prvorozenců)

– 1220 př.nl. první historická zmínka o lidu Izraeli: Stela faraóna Meremptacha (Merneptaha) o porážce Izraelců

– Izrael v době soudců*: kmenové uspořádání, chybí politická jednotu; boje s okolními národy, zvláště s mořským národem Pelištejců /Filišťanů

TEXTY: knihy Ex (– Dt), Joz, Sd

▶ Doba královská (11. – 6.st. př.nl.):

– posun od soudcovského zřízení ke skutečné monarchii

– **1. král – Saul 1030 př.nl.**

– **David** – **kolem 1000 př.nl.**; nástupce po Saulovi, dobývá původně jebusejské město Jeruzalém: nebyl centrem žádného izr. kmene, proto vhodné jako centrum pro všechny: město Davidovo

– **kolem 960 př.nl. Šalamoun** ; stavba Chrámu*

– **933 př.nl. rozdělení království:**

Judsko (Jižní království, kmeny Juda & Benjamín): král Rechabeám

Izrael (Severní království): vládu na sebe strhává Jarobeám

Severní království:

– Bet El, Dan – kultická místa Severního království

– 875-853 př.nl. **Achab** – za ženu si bere Jezabel (z pohanského Tyru), ta šíří svůj rodný kult
▶ velká krize kultu v Izraeli

– **Omri** zakládá hl. město Samaří, politicky úspěšný, problematický kulticky, vystupuje prorok* Eliáš, po něm Eliáša; o sto let později za krále **Jarobeáma** proroci Ámos a Ozeáš

- 745 př.nl. se upevní moc Asýrie – vládce Tiglat Pileser, hlavní město Ninive
- **722 př.nl. dobytí severního Izraele Asyřany** (Judsko vazalem Asýrie, ale zachovává si vlastní samosprávu)
- vrchní vrstvy obyvatelstva Severního království odvedeny do zajetí, do země přivedeni jiní, smísením se vytváří etnikum Samařanů

Jižní království (Judské):

- v 8. stol. př.nl. vystupují proroci Izajáš, Micheáš;
- přelom 8./7.st. očista kultu za krále **Chizkijáše**, vodovodní tunel ve skále pod Jeruzalémem
- **640-609 př.nl. Jošijáš** v Judsku králem – 622 nalezen svitek Zákona* (Dt) ▶ velká náboženská reforma, proroci Sofonjáš a Nahum; král Jošijáš padl 609 v bitvě u Megida s egyptským faraómem Nékoem II. táhnoucím na pomoc Asýrii proti Babylónii, farao jako vítěz dosadí na trůn svého vazala – Jojakima (Eljakima)
- na východě se rodí nová politická síla – Babylóňané
- v Jeruzalémě vystupuje prorok Jeremiáš
- **605 př.nl. se v Babylónii ujímá vlády Nabuchodonosor**
- 604 př.nl. velké tažení na jih – král Jojakim se mu podrobuje, ale silná proegyptská tendence
- 601 př.nl. se nezdaří Nabuchodonosorovi vstoupit do Egypta – v Jeruzalémě okamžitě proti-babylónské povstání ▶ reakce: **598/597 př.nl.** opět Nabuchodonosor před branami Jeruzaléma
- nezničil ho, ale odvedli královskou rodinu (1. deportace) a dosadili Sidkijáše (slabý) – roste nový odpor - vzpoura proti Babylónii
- 586 př.nl.** Nabuchodonosor opět přichází: Egypt se vypraví na pomoc Jeruzalému, ale je odražen a Nabuchodonosor obléhá rok Jeruzalém, až ho úplně vyčerpá, Sidkijáš prchá – je dopaden ...
- vypálen Chrám, město v rozvalinách (1. Chrám je zničen & 2. deportace)

TEXTY: knihy 1S & 2S, 1Kr & 2Kr

▶ Babylónský exil a návrat v 6.st. př.nl.:

- **Vyhnanství** – Babylónie prosperuje – Izraelci zde mají svá města, vlastní správu, mohou zde do jisté míry rozvíjet i svůj náboženský život, především synagogální liturgii,* důraz na Písmo, precizace tradic, ... (nikoliv obětní kult, který byl vázán na Chrám, nyní zničený)
- jejich náb. odlišnost však může vyvolávat nepřátelství a pronásledování (viz knihy Ester, Daniel)
- 539 př.nl. **Perský král Kýros** dobývá území Babylónie
- dovolení k návratu – **obnova Chrámu v letech 520 – 515 př.nl.**; Nehemiáš jako Kýrův zmocněnec, kněz Ezdráš; teokracie v Judsku (vláda velekněží)

TEXTY: knihy Neh, Ezd

▶ Helenistická nadvláda v letech ve 4. – 2.st. př.nl.:

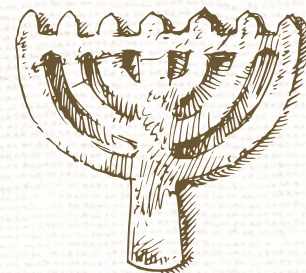
- během dvousetleté perské nadvlády její vliv slábne
- **333 př. nl. Alexandr Veliký** (makedonský král, tj. Řek) vítězí v bitvě u Issu nad perským králem Dareiem
- vojevůdce Alexandr umírá v Babylónii r. 323 př.nl. v nedožitých 33 letech, bez potomků, jeho obrovské dobyté území si rozdělují jeho generálové: **v Egyptě** Ptolemaios I. Sotér (dynastie Ptolemaiovců v Egyptě až do r. 30 př.nl.), **v Sýrii a Babylónii** Seleukos I. Nikátor (zakládá dynastii Seleukovců, do r.64 př.nl.)
- Judsko se nacházelo na rozmezí Ptolemaiovské a Seleukovské říše
- cca v r. 312 př.nl. se zmocnili Judey **Ptolemaiovcí** (z jihu, egyptská Alexandrie)
- r. 198 př.nl. dobyl Judeu **Seleukovec Antiochos** (ze severu, Damašek)
- vnější spory o území vedou i k vnitřním sporům v zemi mezi pro-ptolemaiovskou kněžskou aristokracií (velekněžský rod Oniadovců) a postupně k seleukovské straně přecházející laickou bohatou aristokracií, přijímající širokou helenizaci (= kulturní i náboženské „pořečtování“)
- r. 170 př.nl. zavražděn velekněz Onias, potlačení Jeruzalémského povstání, r. 167 př.nl. podle výnosu Seleukovce **Antiocha IV. Epifana zákaz židovské bohoslužby**, jeruzalémský Chrám* znesvěcen (Diovi Olympskému), aktivizace nižších vrstev obyvatelstva ▶ v Modéinu vystoupení kněze Matitjáše a jeho synů, včelepovstání Juda Makabejský ▶ **Makabejské války** (167-160 př.nl.)

▶ **r. 164 př.nl. znovuposvěcení Chrámu**

▶ **SVÁTEK: Chanuka** (židovské „Vánoce“, svátky světla):
znovuposvěcení jeruzalémského Chrámu*

– Šimon Makabejský se stává zakladatelem Hasmoneovské dynastie v Judsku (r. 142 dosáhl úplné nezávislosti na Seleukovcích)

TEXTY: 1. & 2. kniha Makabejská

▶ Hasmoneovské království a Herodovci:

- moc Hasmoneovců (rod Makabejských) vycházela z jejich přivlastněného velekněžského úřadu
- s rostoucí mocí se však Hasmoneovci stále více odkláněli od původních ideálů makabejského povstání a vytvářeli hierokratickou a pro-helénskou vrstvu **saduceů**
- ztráceli tak své zklamané přívržence (**farizeje a eseje**) a židovská společnost se začala štěpit; nesourodost obyvatelstva se ještě více zvětšila po podmanění Samařanů a Idumejců
- r. 104 př.nl. Aristobúlos I. si sám vložil na hlavu královskou korunu a obnovil tak království
- následovalo soupeření o trůn
- soupeři o trůn nakonec do země roku **63 př.nl.** pozvali **římského vojevůdce Pompeia**
- Pompeius podřídil Judské království římské správě
- přívrženci Hasmoneovce Antigona r. 40 povstali, vyhnali ze země římského správce Heroda a Antigonu ustavili králem

- Herodes se utekl k římskému senátu, jenž mu udělil titul židovského krále
- r. 37 př.nl. **Herodes I. „Veliký“** Judsko dobyl; jeho vláda (37 – 4 př.nl.) se vyznačovala uklidněním poměrů, ekonomickým růstem, přestavbou jeruzalémského Chrámu* a výstavbou pevností, vodovodů a divadel, zároveň však také brutálními popravami svých skutečných i domnělých odpůrců (i ve vlastní rodině)
- po Herodově smrti roku 4 př. n. l. se království rozdělilo:
  - jeho jádro: Judsko, Samařsko, Idumeu, získal Archelaos, jemuž však Římané po stížnostech obyvatel na jeho krutost vládu odebrali a r. 6 nl. přeměnili tuto oblast na římskou provincii Judaea, jejíž správou byl pověřen římský prokurátor (v době Ježíšova procesu jím byl Pilát)
  - okrajové oblasti v Sýrii získal Filip (4 př.nl. – 33 nl.)
  - Galileu a Pereu získal Herodes Antipas (4 př.nl. – 30 nl.)

Náboženské proudy:

Saduceové – své označení i rodový původ odvozovali od kněze Sádoka z doby krále Davida, jako předpoklad svého legitimního kněžství; kněžská aristokracie – ovládají Chrám*

Chasidim – „zbožní“, skupina, která se angažovala za makabejského povstání proti Seleukovcům, vznikla již na počátku 2. st. př.nl., předpoklady k jejímu vzniku však trvaly mnohem déle – spory kněžských rodin se odehrávaly celá dvě předcházející staletí; jedná se o apokalyptický proud v rámci židovství: věřil v brzký Boží zásah a nastolení nového řádu, když zůstaly apokalyptické představy nenaplněné, vyvinuly se z chasidim dva hlavní proudy:

„Esejci“ – (patrně od aramejského tvaru *chasajja*, *chasidim*, *zbožní*), toto označení se nachází pouze u Josefa Flavia, jeho spojování s komunitou „Synů světla“ (jak sami sebe nazývali) v Kumránu* je hypotetické: ti vytvořili asketické sídliště u Solného (Mrtvého) moře: **Kumrán** (důl. naleziště svitků!), jeho obyvatelé sem odešli z Jeruzaléma, zklamaní poměry v Chrámu; rozvíjeli dále apokalyptické představy a rozvinuli dualistickou eschatologii*

Farizeové – z apokalyptiky vystřízlivěli – z toho také možná vychází jejich pojmenování: farizeové, tj. „oddělení“, odtrhli se od chasidim „oddělení“; hl. myšlenkou farizeismu je, že tradovaný mojžíšovský Zákon má být nejen doslovně předáván, nýbrž i neustále vykládán a aktualizován, což odporovalo saducejskému lpění na tradovaném doslovném znění, zároveň však farizeové připouštěli více možností výkladu, což je zase odlišovalo od „esejců“, kteří připouštěli jen jednu interpretaci; dalším prvkem, kterým se farizeové odlišovali, bylo pojetí spásy* a vzkříšení: saduceové možnost vzkříšení odmítali úplně; naproti esejcům, kteří věřili, že spasení budou pouze oni sami, farizeové hlásali spásu nejen pro všechny židy (tedy i pro jiné názorové proudy), ale dokonce i pro pohany – „spravedlivé z národů“... po zničení druhého Chrámu byli farizeové hlavními aktéry při vzniku rabínskému* (rabín = učitel)

Zélóti – „horlivci“; své označení odvozovali od kněze Pinchase, vnuka Áronova, který z horlivosti pro Hospodina zabil smíšený izraelsko-midjánský pár, neboť cizinky přiváděly Izraelce k modloslužbě (Nu 25); zélóti byli v době Ježíšově členy ozbrojených skupin, připravujících povstání proti římské okupaci, u jejich počátků stáli r. 6 př.nl. Juda Galilejský (popraven jako rebel, viz biblické zprávy z L 13,1; Sk 5,37) a kněz Sadduk; byli hl. silou židovského povstání v r. 70 nl.; mnoho z nich bojovalo také o poslední pevnost Masada...

BIBLICKÉ NOVOZÁKONNÍ DĚJINY – VZNIK CÍRKVE

► Doba a život Ježíše, zvaného Kristus*:

- Ježíšovo narození pravděpodobně mezi roky 7 – 4 př.nl., snad r.6 př.nl., v Judském Betlémě
- v Judsku ještě vládl Herodes Veliký
- život a veřejné působení Ježíše, včetně jeho smrti na kříži a svědectví o vzkříšení podávají evangelia*
- Ježíšovo učení lze vyjádřit v jeho příkazu k obrácení se k Bohu a k uvěření radostné zprávy, že Bůh je člověku blízko... (Mk 1,15)
- Ježíšovo ukřižování lze předpokládat okolo roku 30 nl.:

v Jeruzalémě byl v té době římským prokurátorem Pontius Pilatus; v Galileji, kam Ježíš spadal svým bydlištěm, vládl syn Heroda Velikého, Herodes Antipas, který byl podle evangelia (L 23,7) v době Ježíšova soudu a popravy na svátcích v Jeruzalémě

- označení **Kristus**,* řecky **Christos**, hebrejsky **Mašiach** znamená „**Pomazaný**“, tedy „**Mesiáš**“* a spojení „Ježíš Kristus“ je tedy vyznáním křesťanské víry v to, že Ježíš je Bohem poslaný Mesiáš, jenž byl na základě příslibů v Písmu Starého zákona očekáván v židovském společenství:

Proto je také pro křesťany nemožné oddělit Nový zákon od Starého zákona, neboť jen jejich spojení umožňuje vyznání Ježíše jako Krista.

TEXTY: evangelia

► Období prvotní církve:

- kolem Ježíše se vytvořila skupina učedníků, z nich Ježíš vybral 12 apoštolů,* tzv. „poslaných“ hlásat Ježíšovo učení... a 3 roky se věnoval jejich formaci...
  - o Letnicích po Ježíšově Nanebevstoupení byli Ježíšovi učedníci naplněni Duchem svatým, a tak vybaveni pro svůj úkol hlásání... (Sk 2)
  - křesťanská víra se pomalu šíří, nejprve mezi židy, později proniká i k pohanům...
  - vzniká základní problém, zda je pro pohany nutné předtím, než přijmou víru v Ježíše jako Mesiáše,* aby nejprve přijali celý Mojžíšův Zákon: odpověď dává první sněm* („koncil“) křesťanů v Jeruzalémě (Sk 15): křesťané pocházející z pohanských národů nejsou vázáni plněním všech závazků Mojžíšova Zákona, mají se však vyhnout jakékoliv modloslužbě, nečistotě v jídle a v oblasti sexuálního života (Sk 15,20.29)...
  - jestliže smějí pohanokřesťané zůstat věrni svým kulturním kořenům, totéž by mělo platit analogicky i obráceně: pro židokřesťany – zůstat věrni tradici svých otců...
- ...neboť jak píše apoštol* Pavel: „*Jsi povolán jako žid? Nezatajuj svou obřízku. Jsi povolán jako pohan? Nedávej se obřezat. Nezáleží na tom, zda je někdo obřezán nebo není, ale na tom, zda zachovává Boží přikázání. Nikdo ať neopouští postavení, v němž ho Bůh povolal.*“ (1K 7,18-20)
- novozákonní listy pak řeší situaci v místních církvích, věroučné nejasnosti, morální přestupky, povzbuzují v nesnázích...
  - apokalypsa* dává naději na vítězný konec pronásledovaného křesťanstva...

TEXTY: Sk

POBIBLICKÉ DĚJINY ŽIDOVSTVA (STRUČNÝ EXKURZ)

- od 60. let nl. více a více drobných potyček s Římany, 66 otevřené povstání (podníceno tím, že římský prokurátor Gessius Florus sáhl kvůli malému výtěžku daní na chrámový poklad)
  - ▶ gen. Vespasianus shromáždil vojsko a od severu postupně dobýval celé území: r. 67 Galilea; r. 68 Samařsko, Jericho
- r. 69 smrt císaře Nera – legie povolají císařem Vepasiána – odjíždí do Říma a válku dále vede syn Titus
- r. 70 prolomení hradeb Jeruzaléma a postupné (za několik měsíců) dobytí celého města; následně postupuje na venkov, poslední padla r. 74 pevnost Masada: upomíná na to *vítězný Titův oblouk* v Římě
- r.132-135 Bar Kochbovo povstání, poraženo, následuje pro Židy zákaz vstupu do Jeruzaléma pod trestem smrti a další postihy a zákazy týkající se náboženského způsobu života
- mezi oběma povstáními se formuje v Javné na JZ země rabínská* náboženská ‚akademie‘; po Bar Kochbově povstání se přesouvá těžiště náb. života do Galileje, kolem r.200 zde vzniká Mišna jako sepsané zásady života podle Božích zákonů, v (nově nazvané) provincii Palestině, v Galileji a v Babylónii následuje podrobnější rozpracování do Talmudů*
- diaspora: v této době 1 mil. Židů žije na území Palestiny (římské nové označení země) a 4 mil. jinde, v tzv. diaspoře* (roztroušení)!

POBIBLICKÉ DĚJINY KŘEŠŤANSKÉ CÍRKVE (STRUČNÝ EXKURZ)

▶ Vytvoření kánonu* biblických knih v křesťanské církvi:

- sepsání knih NZ v 2.pol.1.st. - poč.2.st.nl.
- používání těchto knih při promýšlení zákl. kř. otázek a formulací víry, při katechezích a při bohoslužbách
- se vznikem další křesťanské literatury vzniká i množství apokryfních,* popř. sektářských (tzv. heretických), zavádějících spisů a je třeba vymezit a upřesnit **kánon**, tj. které knihy se považují za novozákonní ▶ postupně se objevují seznamy novozákonních knih a ty se pozvolna ujednocují: ... první úplný seznam knih NZ, jak je církev přijala a dále používala, obsahuje Atanášův velikonoční list z r.367, tento seznam je následně potvrzen na synodách* v Hyppo a v Kartágu na konci 4. st.
- r. 405 stvrzuje celkový seznam knih SZ i NZ, jak jsou používány křesťanskou církví, papež Inocent I.
- r. 1442 na Florentském koncilu znovu zopakován jako seznam knih, „které svatá církev římská přijímá a uctívá“ – tzv. Decretum pro Jacobitis
- potvrzuje znovu koncil Tridentský v r. 1546 (na 4. zasedání) – po zpochybnění kánonu Martinem Lutherem

▶ Antické období křesťanství v Římské říši a v Byzanci:

- během prvních dvou staletí rozšíření křesťanství po celé Římské říši (~Středomoří)
- první tři století: pronásledování křesťanů
- r. 312 se *Konstantin Veliký* stává samovládcem v Římské říši a po prožitém vítězství, v němž vyzýval Boha křesťanů, vydává r.313 Milánský toleranční edikt, kde je křesťanství zrovnoprávněno s ostatními kulty
- během 4.st. se postavení křesťanství mění, je podporováno, stává se postupně, od r.380 definitivně – se všemi z toho plynoucími pozitivními i negativními důsledky- náboženstvím státním...
- Konstantin přesouvá těžiště své říše do východní / řecké části, neboli Byzance: r.330 buduje na místě původní řecké osady Byzantion (odtud pozdější označení pro Byzanc) nové město Konstantinopol / Cařihrad ... na konci 4.st. rozdělení říše na západní a východní... vpád Hunů předznamenává tzv. "stěhování národů" ...během 5.st. západořímská říše upadá a po r.476 zůstává suverénní říší jen Byzanc
- v té době křesťané (zejména na východě) promýšlejí a formulují křesťanskou věrouku pomocí prostředků řecké filozofie ▶ proběhlo 8 ekumenických koncilů starověku (shromáždění biskupů, kteří rozhodují v záležitostech víry a církevní disciplíny, jejich závěry potvrzuje papež)
- 325 – 1. nicejský koncil: **nicejské vyznání víry** (proti Ariovi, rovnost bytí Syna s Otcem)
- 381 – 1. cařihradský koncil: **nicejsko-cařihradské vyznání víry** (božství Ducha svatého)
- 431 – Efezský koncil: **Maria jako Bohorodička**: jde zde o Ježíšovo božství (proti Nestoriovovi)
- 451 – Chalcedonský koncil: **dvě přirozenosti**, božská a lidská, **v jedné osobě Kristově**
- 553 – 2. cařihradský koncil: odsouzení "tří kapitol" nestoriánů
- 680 – 3. cařihradský koncil: odsouzení nauky o jedné vůli v Kristu
- 787 – 2. nicejský koncil: smysl a dovolenost **ctění obrazů**
- 869 – 4. cařihradský koncil: odstranění schismatu cařihradského patriarchy Fotia (kt. vynutil rezignaci svého předchůdce)
- r. 1054 schizma* mezi latinskou a řeckou církví

▶ Šíření křesťanství mezi novými národy v Evropě:

- následkem "stěhování národů" se v Evropě objevují nové národy, které jsou na nižší kulturní úrovni než rozpadající se Římská říše; vzhledem k sociálně-politickému systému, v rámci něhož je křesťanství přijímáno, je přizpůsobována i organizace církve, která se začleňuje do feudální společnosti...
- všeobecná negramotnost žádá také jiné pastorační prostředky (zobrazovací umění aj.)

▶ Renesance a celosvětová misie:

- znovuobjevení antiky cca po tisíciletém vývoji nových národů, filozofie sloužící k novému uchopení teologie, rozkvět univerzit...
- objevení nového světa ▶ misie, hned za nimi jde ovšem vznik koloniálního panství...
- knihtisk, biblické tisky, šíření vzdělanosti ▶ vzpoura proti setrvačně přežívajícím nešvarům, vede až k reformaci ... nové dělení církve ... v současné době snaha o překonání...

KALENDÁŘ A SVÁTKY

► Židovský kalendář a svátky:

- žid. kalendář je luni-solární, tj. základem je kal. lunární (měsíc začíná novoluním) a je korigován kalendářem solárním
- den začíná od východu měsíce, respektive od západu slunce (pro pastevce začíná být v poušti snesitelně, ustane denní žár, je možné se přesouvat dlouhé vzdálenosti k napajedlům...)
- autorem židovského letopočtu je Hillel II. (320-365 nl.), který počítal éru lidstva od stvoření* světa; jako počátek uvedl 1.den měsíce Tišri = 7.říjen 3761 př.nl. - tj. šestý den stvoření, kdy Bůh stvořil Adama Ríšóna (prvního člověka): proto je dodnes židovské novoročí slaveno jako narozeniny světa
- chceme-li zjistit, jaký je právě židovský letopočet, jednoduše připočteme k občanskému letopočtu cifru 3761 (2010+3761=5771 – tzn.že na podzim roku 2010, ve čtvrtek 9. září začne nový židovský rok 5771).
- tento letopočet v současné době slouží k tomu, aby se zjistilo, který rok výše uvedeného devatenáctiletého cyklu právě probíhá: zjišťujeme zbytek po dělení číslem 19, např. pro rok 5770 (2009-2010 v občanském kalendáři) vydělíme 19, dostaneme $5770 = 303 \cdot 19 + \text{zbytek } 13$, tzn. že se jedná o 13. rok cyklu
- lunární kalendář má jen 354 dny a tudíž se opozdí oproti kalendáři solárnímu za rok o 11 dní. Za 19 let již tato retardace činí 210 dní (tuto skutečnost neberou na vědomí muslimové, kteří mají kalendář čistě lunární s pohybujícím se začátkem roku, kdy jednotlivé měsíce nepřipadají na stejná roční období)
- židovský kalendář během 19 let přidává celkem 7 měsíců, kdy každý 3. 6. 8. 11. 14. 17. a 19. rok jsou přestupné, mají 13 měsíců: tento třináctý měsíc se zařazuje za poslední zimní měsíc Adar a nazývá se “Adar šení” (tj. druhý Adar)
- ohlašování novoluní obyvatelstvu Izraele se dělo buď prostřednictvím ohňů, nebo je oznamovali zvláštní poslové Sanhedrinu; jelikož se stávalo, že židé bydlící v odlehlých krajinách diaspory se nedověděli začátek novoluní včas, setrval zvyk slavit mimo území Izraele některé svátky po dva dny: tak se dodnes slaví první a druhý den Roš hašana, slaví se dvě sederové večere apod.

...to byl pravděpodobně i případ Ježíšovy “poslední večere”, kdy jako příslušník Galilejské diaspory slavil pesachovou večerí už ve čtvrtek, a v pátek byl ukřižován, zatímco Jeruzalémští obyvatelé začínali slavit svátek o den později, v předvečer soboty, před nímž musela být těla odsouzců už sňata z kříže...

- židé mají tyto měsíce počínaje novým rokem po skončení léta: *Tišri, Chešvan, Kislev, Tevet, Ševat, Adar*, následuje první jarní měsíc *Nisan, Ijar, Sivan, Tamuz, Av, Elul*,

biblické svátky vysoké (**Nový rok a Den smíření** v měsíci tišri, čte se kniha Jonáš)

biblické svátky poutní – putovávalo se o nich dříve do jeruzalémského Chrámu*

(**Pesach** = židovské velikonoce v nisanu, vyvedení z Egypta, čte se kniha Píseň písní;

Šavuot = svátky týdnů, letnice v sivanu, darování Tóry* na Sinaji, čte se kniha Rút;

Sukot = svátek stánků v tišri, vzpomínka na putování pouští, čte se kniha Kazatel)

historické svátky (**Chanuka** = svátky světél v kislevu, znovuposvěcení druhého Chrámu* za Makabejských válek; **Purim** = "losy" v adaru, záchrana před pogromem, čte se kniha Ester)

postní dny (**Devátý av** – datum rozboření prvního i druhého Chrámu, čte se kniha Pláč)

- existuje jednoroční cyklus čtení biblických textů z Tanachu*

► Křesťanský kalendář a svátky:

- autorem křesťanského (občanského) letopočtu je římský opat Dionysius Exiguus, kt. v r.525 nl. sestavoval velikonoční tabulky a pokládal za nevhodné, aby v nich byla léta počítána podle let panování císaře Diokleciána ► zavedl tedy místo let tohoto panovníka (pronásledovatele církve) léta od narození Ježíše (anni Domini nostri Jesu Christi): různými spekulacemi dospěl k názoru, že rok 248 Diokleciánovy éry (= rok 753 od založení Říma) byl 532. rokem od Ježíšova narození; až později se zjistilo, že Herodes Veliký, o kterém se zmiňují evangelia* jako o pronásledovali malého Ježíše, zemřel již v r. 749 od založení Říma, a tudíž se Ježíš nemohl narodit čtyři roky po jeho smrti; dnes je stanovován rok Ježíšova narození přibližně mezi roky 6 a 4 před naším (již zaběhnutým, občanským) letopočtem...

- dříve používaný solární kalendář Juliánský (zavedl jej císař Gaius Julius Caesar r. 46 př.nl.) nebyl zcela astronomicky přesný, a proto byl r. 1582 reformován a zaměněn za kalendář Gregoriánský (zavedený papežem Řehořem XIII.), v tomto roce muselo být vynecháno 10 dnů, které tvořily nadbytečný posun; pozn.: papežskou změnu nepřijala východní pravoslavná církev, proto se např. v carském Rusku kalendář opožďoval...

kristologické (**Vánoce** = narození Ježíše, 25. 12. ; **Velikonoce** = Ježíšova smrt a vzkříšení během židovských velikonoc Pesachu; **Nanebevstoupení Páně**, ve čtvrtek 40. den po Vzkříšení; **Letnice** = seslání Ducha sv. během svátků Šavuot, uzavírají velikonoční dobu 50 dnů po Vzkř.)

věroučné (**Nejsvětější Trojice**, násl. neděle po Letnicích; **Těla a Krve Páně**, následující čtvrtek)

mariánské (**Zvěstování Panně Marii**, 25.3.: archanděl Gabriel jí zvěstuje, že počne a porodí Mesiáše*; **Maria - Matka církve**, 1.1.: 8. den po narození Ježíše, jeho obřizka; **Nanebevzetí Panny Marie**, 15.8. – Maria je i s tělem v nebi; **Neposkvrněného Početí Panny Marie**, 8.12.: katol. církev věří, že Maria je od svého vlastního početí uchráněna dědičné viny, a to kvůli svému budoucímu mateřství)

svátky svatých (**Všech svatých**, 1.11.; *svátky patronů* – mají sloužit jako příklady dobrého života; svatý člověk je svědek Kristův, řec. "martyr" ► odvození slova "mučedník"; svatý svědčí svou věrností Kristu)

- existuje jednoroční tříletý nedělní a dvouletý feriální (všednodenní) cyklus čtení Bible při bohoslužbě slova při mši

Příloha č. 2:

Přehled biblických osobností

STAROZÁKONNÍ OSOBNOSTI

Zvláště ve Starém zákoně jsou biblické dějiny spojeny s osobnostmi, o čemž svědčí i zařazení mnoha knih, které jsou křesťany chápány jako dějepisné, v židovském souboru mezi přední proroky. Pojem proroka* je v Bibli mnohem širší než v dnešním porozumění tomuto slovu. Za proroka je považován charismatický vůdce lidu, povoláný Bohem jako učitel, soudce, často i ve funkci vojevůdce, nebo královský rádce ve věci politických rozhodnutí. Pravý prorok je často k lidu i ke králi kritický, pranýřuje náboženské i sociální zlovy. Jeho úkolem je přivést lid zpět k Bohu, a to nejen formálně, ale především srdcem, a zjednat mezilidskou spravedlnost. Potvrzen je naplněním vyřčených proroctví.

Na prvním místě je pro izraelský národ prorokem Mojžíš, nesrovnatelný s žádnou jinou osobností ve Starém zákoně.²⁸ – On vedl lid z Egypta, přijal od Boha Zákon a naučení na Sinaji, a tomu pak lid během čtyřicetiletého putování pouští vyučoval. Také Mojžíšova sestra Mirjam je označena (zvláště mezi ženami) jako prorokyně. Přesto, že Mojžíš byl největší z proroků, bylo třeba, aby se i v následujících časech našli vhodné vůdci a učitelé lidu.²⁹ Po Mojžíši převzal vedení Jozue, který uvedl lid do zaslíbené země. Po usazení se v zemi byli povoláváni další vůdci lidu, označovaní jako soudci a chápání také jako proroci. Důležitým soudcem a prorokem se stal Samuel, který na přání lidu a současně v Boží režii, pomazal lidu krále, nejprve Saula, později Davida. Král v Izraeli se zodpovídal, narozdíl od jiných vládců své doby, Bohu, byl jím pomazán, pověřen a podřízen Božímu slovu vyřčenému proroky. Všechny tyto osobnosti tvořily dějiny Božího lidu, a proto jsou vyprávění o nich řazena v křesťanském pojetí do dějepisných, a nikoliv do proročských knih.

V pozdější době, od 8. stol. před n.l., byly výroky proroků zaznamenávány a uchovány se celé proročské knihy.³⁰ Křesťanská tradice je rozděluje na čtyři velké proroky (Iz, Jr, Ez, Da) a dvanáct malých proroků. Starozákonní naučné knihy byly tradicí zpravidla také připisovány již známým biblickým osobnostem.

Nyní tedy zkoumejme charakter obsahu biblických textů na základě charakteristiky, poslání a zařazení významných starozákonních osobností. Svou roli u nich hrají jejich jména, ta vyjadřují velmi často důležitý aspekt jejich úkolu, ke kterému byly povolány. Výstižné bývají také atributy přiřazované jim křesťanskou ikonografií.

²⁸ Srv. Dt 34,10-11a: „Nikdy však již v Izraeli nepovstal prorok jako Mojžíš, jemuž by se dal Hospodin poznat tváří v tvář, se všemi znameními a zázraky...“

²⁹ Srv. Dt 18,18: „Povolám jim proroka z jejich bratří, jako jsi ty. Do jeho úst vložím svá slova a on jim bude mluvit vše, co mu přikážu.“

³⁰ Tito proroci se nazývají také ‚píšíci‘ proroci, i když písemný záznam mohl provést někdo jiný.

Postavy biblických pradějin

Prvních jedenáct kapitol Bible, tj. na začátku zaknihy Genesis, označovaných jako ‚pradějiny‘, nese mnoho prvků mýtických vyprávění, jaká se objevovala i v okolních blízkovýchodních kulturách. Postavy, které zde vystupují, mají spíše než historický velký symbolický význam.

- ♦ **ADAM*** je hebrejským ekvivalentem slova ČLOVĚK, které je odvozeno od slova ‚adama‘ (= ‚země‘). Dnešním jazykem lze říci, že se lidské tělo svým chemickým složením nevymyká tomu, z čeho je složena naše planeta, velikost člověka pak spočívá ve vdechnutém Božím dechu, tj. v jeho duchovní podstatě, která ho činí Božím obrazem. **EVA** (= ‚Živa‘) v sobě nese princip předávání života ve svém mateřství.
- ♦ První sourozenci **KAIN** a **ÁBEL** jsou určitým prototypem akterů rodinných tragédií.
- ♦ **NOE** je typem spravedlivého člověka ve své generaci, která si na sebe přivodí katastrofu jako trest. Noe přežije s jediným úkolem: je prostředníkem Boží záchrany a nového začátku. Na tomto novém začátku Bůh s lidstvem, zastoupeným Noemem, uzavírá smlouvu* a v souvislosti se smlouvou dává prvá přikázání (tzv. noemovská nebo noachická), která se týkají ochrany lidského života a čistoty mravní i stravovací. Na tato přikázání se bude odvolávat na svém prvním sněmu* v Jeruzalémě i mladá křesťanská církev (viz Sk 15,29). Znamenají pro člověka základní výchovné naučení, aby se naučil chovat „jako člověk“... Tak už pradějiny předkládají základní teologické poselství Bible o Bohu, který je tvůrčí (dal vzniknout tomuto světu a člověku) a který člověka stále znovu zachraňuje, a to často před ním samým.

Patriarchové izraelského lidu až po vyvedení lidu z Egypta

Pět knih Mojžíšových představuje vyprávění o zrodu národa, který se stal nositelem kultu jediného Boha (což byla ve své době velmi progresivní myšlenka), který uzavírá s Bohem smlouvu* a přijímá od něho pravidla života (Desatero). Jde přitom o představení nomádské rodové společnosti z mladší doby bronzové, kočujících pastevců, v jejichž čele stojí nejváženější představitel rodu, patriarcha.*

- ♦ Prvním z patriarchů je **ABRAHÁM**. Přichází z civilizačně vyspělé oblasti dřívějšího Sumeru v jižní části Mezopotámie, kde byli usazení také semitští Akkadové. Jedná se o oblast pozdější jižní části Babylónie (řec. Chaldea), dnes na jihovýchodu Íráku. Abrahám, žijící přibližně v 18. stol. př. nl. ve významném městském státě Ur, se rozhodl opustit usazený způsob života a odejít se svými stády do civilizačně méně rozvinuté oblasti, protože se k tomu cítil být vyzván Bohem. (Mohlo to být ovšem v téže době, kdy si král Chamurapi ze severně ležícího města Babylónu vojensky podmanil na jih ležící sumerská města.) Abrahám přichází do země Kanán, kde pobývá jako host. Od Boha dostává zaslíbení této země, stejně jako budoucího potomstva, které v ní má přebývat. Jako první část ze zaslíbené země Abrahám koupil pozemek s jeskyní v Hebronu k pohřbení své ženy Sára a sebe.

Abrahámovi synové: Když Abrahámova žena **SÁRA** (= ‚kněžna‘) dlouho nemohla porodit, poskytla Abrahámovi svou otrokyni **HAGAR** (= ‚jsoucí hostem‘), aby s ní měl syna, tím je **IZMAEL**. Není to však syn Božího zaslíbení.

- ◆ Sáře se podle Boží předpovědi rodí **IZÁK** (= ‚bude se smát‘).³¹ Ten se stává následujícím patriarchou.*
- ◆ Z dvojice Izákových synů, Ezaua a Jákoba, získává na základě lsti otcovo požehnání, a tím pokračující Boží zaslíbení, **JÁKOB**.

Jméno: [*Ja'akov*]; podle totožného souhláskového výrazu ‚*keṽ*‘ = ‚*pata*‘: Jákob při narození držel za ‚patu‘ své starší dvojče, Ezaua; Jákobovo jméno je později, po zápasu s Božím poslem, rozšířeno na **JÁKOB – IZRAEL** (= ‚zápasí Bůh‘). Od něj také pochází pojmenování ‚izraelských‘, tj. ‚Izraelových‘ kmenů.

Časové zařazení: cca 17. stol. př.nl.

Společenské zařazení: patriarcha,* otec dvanácti synů (RÚBEN, ŠIMEÓN, LÉVI, JUDA, DAN, NEFTALÍ, GÁD, AŠER, ISACHAR, ZABULÓN, JOSEF, BENJAMÍN), ti jsou již chápáni jako praotcové jednotlivých kmenů (s malým posunem, neboť Lévi je postaven zvláště – ke službě Bohu, a Josefovi synové MANASSESE a EFRAIM se stávají praotci svých vlastních kmenů)

Jákobovy atributy: žebřík vedoucí do nebe, viděný ve snu (viz: Gn 28,12-15), zápas s Božím poslem (Gn 32,25-32), smíření s bratrem Ezauem (Gn 33)

Největší z proroků* a zákonodárce: Mojžíš – a jeho sourozenci

Podle Mojžíše bylo nazváno prvních pět biblických knih. Přijetím Zákona* od Boha na Sinajské poušti po útěku lidu z Egypta se formuje nové společenství, v jehož středu je Bůh a Boží Zákon jako smlouva.* Její přijetí však není pouhý jednorázový akt, je třeba se podle této smlouvy naučit žít. Mojžíš se stává jak vůdcem, tak učitelem lidu. A texty obsažené v pěti knihách Mojžíšových odrážejí toto vyučování.

◆ MOJŽÍŠ

Jméno: [*Moše*] = (z vody) vytažený / vytahující ... tradičně biblicky vztahováno k Mojžíšově záchraně jako nemluvněte egyptskou princeznou z vod Nilu (viz Ex 2), může jít však (a pravděpodobně také jde) o pohebrejšťený tvar egyptského jména ‚*syn*‘(-egyptského božstva)

Časové zařazení: cca 13.stol. př.nl.

Společenské zařazení: z kmene Lévi (Ex 2,1; 6,16-20)

Poslání: „Nuže pojď, pošlu tě k faraónovi a vyvedeš můj lid, Izraelce, z Egypta.“ (Ex 3,10) – vyvedení Izraelců z Egypta, přijetí Tóry* (tj. nauky a zákona), uzavření Smlouvy* izraelského lidu s Hospodinem (Ex 20 – 24; 34), formování/ vyučování lidu na poušti

Atributy: hořící keř (Ex 3,2), zuté opánky (Ex 3,5), desky Zákona* (Ex 24,12), vztažené ruce, podpírané Áronem a Chúrem (Ex 17,12), Mojžíšova hůl (Ex 14,16 ; 17,5-6 aj.)

³¹ K příběhu o nezrealizované Abrahámově oběti svého syna Izáka: viz Místa a účastníci biblických událostí, metodický manuál k prezentaci pro učitele, Starý zákon, obr. č. 4.

♦ MIRJAM

Mojžíšova starší sestra

Jméno: [Mirjam] = kapka / hořkost moře (popř. vzdorovitá)

Poslání: účast na záchraně novorozeného bratra ... „*Jeho sestra se postavila opodál... otázala se faraónovy dcery: Mám jít a zavolat kojnou z hebrejských žen, aby ti dítě odkojila? – Faraónova dcera jí řekla: Jdi! – Děvče tedy šlo a zavolalo matku dítěte.*“ (Ex 2,4.7-8); vedení žen k oslavě Hospodina po průchodu Rákosovým mořem (Ex 15,20)

Atributy: bubínek (Ex 15,20)

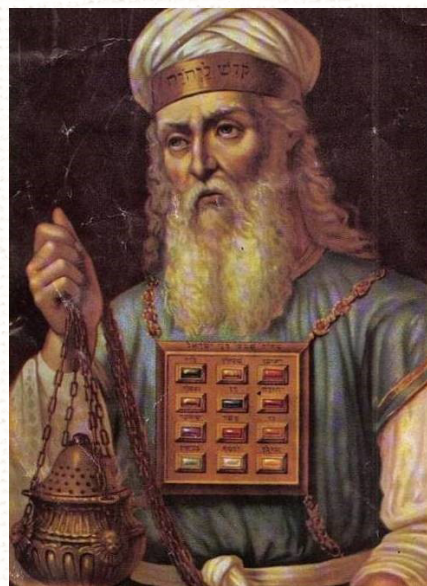
♦ ÁRON

Mojžíšův starší bratr

Jméno: [Aharon] = prorocký, osvětlený

Poslání: byl mluvčím svého bratra Mojžíše, kterému dělal ústní projev potíže; zvláště doprovází Mojžíše při jednáních s faraonem o propuštění lidu z Egypta (Ex 7,1-2); později, po ustavení smlouvy* s Bohem na Sinaji, je Áron se svými syny (tj. dědičně) ustanoven jako Hospodinův velekněz (Ex 28,1nn)

Atributy: náprsník s dvanácti drahými kameny podle počtu izraelských kmenů (Ex 28,15-29), kadidelnice

Přední (dřívější) proroci* – v dějepisných biblických knihách

Poselství předních proroků nacházíme více v jejich činech a životních příbězích než ve verbalizovaném odkazu. Pocházejí z období mezi 12. až 9. stol. př.n.l., z období formování a přechodu společnosti od života kočovných pastevců k malým královstvím doby železné. V literárním zpracování převažují vyprávění o nich a kroniky. K obsahu vyprávění: Formující se společnost usazená v zemi se potřebovala v nové situaci ztotožnit s pravidly společného života (zákoníkem), sjednotit tradice kultovního života a svátků a v neposlední řadě koordinovat obranu proti vnějším nepřítelům, potřebovala proto silné, výrazné jedince, kteří by ji vedli nebo usměrňovali, a to v reflexi Boží vlády v dějinách. Příběhy o jejich vůdcích vytvářejí identitu společnosti.

◆ JOZUE

Jméno: [*Jehošua*] = Hospodin je vysvobození / spása / pomoc ... Jméno Jozuovi změnil Mojžíš: „*Hóšeu, syna Núnova, nazval Mojžíš Jozue.*“ (Nu 13,16) – Místo jména znamenajícího ‚*Hospodin vysvobodil*‘ je nyní svým jménem nasměrován k novému Božímu vysvobození a pomoci.

Časové zařazení: kolem r. 1200 př.nl.

Společenské zařazení: Mojžíšův služebník a žák, syn Núnův z Efrajimova pokolení (Nu 13,8)

Poslání: přivést Izrael do Zaslíbené země, dobytí a rozdělení země, obnovení smlouvy* s Hospodinem (Joz 24)

Atributy: voják, dobyvatel

◆ BÁRAK & PROROKYNĚ DEBÓRA

Jméno: [*Báarak*] = blesk ; [*Devora*] = včela

Časové zařazení: kolem r. 1130 př.nl.

Společenské zařazení: **Báarak**, syn Abínoamův, z neftalíjské Kedeše (Sd 4,6); prorokyně **Debóra**, žena Lapidótova: sedávala pod Debóřinou palmou mezi Rámou a Bét-elem v Efrajimském pohoří a Izraelci za ní přicházeli, aby je soudila (Sd 4,4-5)

Poslání: vysvobodit Izrael před vnějším nepřítelem, v tomto případě nepřítelem ze severně ležícího kenánského Chasóru, vedeným Síserou, vybaveným moderní válečnou technikou: devíti sty železnými vozy; **Báarak** je v roli velitele; prorokyně **Debóra** ho vyzývá k boji, povzbuzuje, radí; poté, co Síseru na útěku zabila žena Jáel stanovým kolíkem (Sd 4), Debóra zpívá vítěznou píseň – jeden z nejstarších biblických textů (Sd 5)

◆ GEDEÓN

Jméno: [*Gid'on*] = vyvrátil (modlu) / rozsekl ... začíná vyvrácením Baalova oltáře (Sd 6,25); otec ho nazval Jerubaalem ~ ‚Odpůrce Baalův‘ (Sd 6,32)

Časové zařazení: cca 12./11. stol. př.nl.

Potomek: syn Jóaše Abiezerského z Ofry (Sd 6,11), z kmene Manase (Sd 6,15)

Poslání: bránit Izraelce od loupeživých nájezdů Midjanců (Sd 6 – 8)

Atributy/ charakteristika: Gedeónovo rouno (Sd 6,37-40); třídění bojovníků při pití vody (Sd 7,7)

♦ JIFTÁCH GILEÁDSKÝ

Jméno: [*Jiftách*] = otevírá/ otevře

Časové zařazení: cca 12./11. stol. př.nl.

Společenské zařazení: synem nevěstky, zplozený Gileádem, před svými bratry uprchl a usadil se v zemi Tóbu (Sd 11,1.3)

Poslání: požádán Gileádkými staršími, aby bojoval proti útočícím Amónovcům (Sd 11,6)

Charakteristika: Na základě slibu: „Vydáš-li mi Amónovce opravdu do rukou, ten, kdo mi vyjde naproti z vrat mého domu, až se budu vracet v pokoji od Amónovců, bude patřit Hospodinu a toho obětují v zápalnou obět,“ (Sd 11,31) ► obětoval svou jedinou dceru... (Sd 11,39)

♦ SAMSON

Jméno: [*Šimšon*] = sluníčko

Časové zařazení: cca 12./11. stol. př.nl.

Společenské zařazení: syn Manóacha ze Soreje, z danovské čeledi (Sd 13,2)

Poslání: Boží zasvěcenec, ohlášeno ještě před jeho narozením, že bude vysvobozovat Izraele z rukou Pelištejců (Sd 13,5) ; osudnými mu byly pelištejské ženy (Sd 14,1nn; 16,1.4) – zemřel v Gaze, když jako oslepený vězeň nad sebou strhl dům se svými vězniteli (Sd 16,28-30)

Atributy / charakteristika: silák, dlouhé vlasy (Sd 16,17), roztržený lev a včelstvo (Sd 14,5-6.8.14.18), lišky s pochodněmi na svázaných ohonech (Sd 15,4-5), Samson nesoucí vysazené veřeje městské brány (Sd 16,3 - viz obr.: mozaika z Galilejské synagogy z 5.st. v Huqoq), oslepený mezi sloupy (Sd 16,29-30)

♦ RÚT

Jméno: [*Rút*] = přítelkyně

Časové zařazení: 11. stol. př.nl.

Společenské zařazení: moábská žena, která po ovdovění následovala svou izraelskou tchyni do Betléma, kde našla v příbuzném své tchyně Bóazovi „zastávce“ a nového muže a stala se prababičkou budoucího krále Davida (Rt 4,22)

Atributy: klasy ječmene, které Rút paběrkovala za ženci na Bóazově poli (Rt 2,2nn)

◆ SAMUEL

Jméno: [*Š'muel*] = jeho jméno ~ Bůh // ‚vyslyšel Bůh‘ / **Slyšte, Bůh!** /

Časové zařazení: 11.stol. př.nl.

Společenské zařazení: syn Efratejce Elkány z Ramatajim-sófimu, z Efrajimského pohoří (syna Jeróchama, syna Elíhúa, syna Tochúa, syna Súfova: podle 1Par 6 z Kórachova rodu z kmene Léviho: Lévijsi byli určeni ke službě při arše úmluvy a Božím stánku, srv. Nu 1,53 aj.) – a jeho ženy Chany: Chana byla dlouho neplodná a po vyslyšení svých modliteb a narození chlapce ho přivedla ke službě Hospodinu do Šíla (1S 1), kde v té době byla uchovávána archa*/ schrána úmluvy (s deskami Zákona*)
▶ Samuel byl tak od dětství vychováván v šíloašské svatyni a zde k němu také Hospodin poprvé promlouvá (1S 3)

Poslání: Samuel byl povolán ve zlomovém historickém okamžiku: končí doba soudců a Samuel hraje důl. roli při vzniku nového společenského uspořádání, království; jeho úkolem bylo pomazání (tj. potvrzení Boží volby) krále Saula (1S 10,1) a krále Davida (1S 16,13)

Další nábožensky důležitá skutečnost za Samuelova života: už za jeho mládí byla v bitvě u Afeku (cca r.1050 př.nl.) ukořistěna Pelištejci Hospodinova archa a Eli, poslední velekněz při svatyni v Šílu, po této zprávě umírá (1S 4) ... Archa byla později Izraelcům vrácena a odnesena do Kirjat-jearím, do domu Abinádabova (1S 6,21-7,1), odtud ji (někdy kolem r.1000 př.nl.) přenesl král David nejprve do domu Obéd-edóma Gatského a po třech měsících do Města Davidova, tj. do Jeruzaléma (2S 6).

Atributy: roh naplněný olejem k pomazání Davida za krále (1S 16,1.13) a kadidelnice ke službě před Hospodinem

◆ král DAVID

Jméno: [*David*] = ‚náčelník‘ (pův. ze sémitské ugaritštiny)

Časové zařazení: přelom 11./10. stol. př.nl.

Společenské zařazení: nejmladší syn Jíšaje Betlémského z kmene Juda (1S 16,11-12); válečný náčelník; král, který podle biblické tradice pod svou vládou shromáždil všechny izraelské kmeny

Poslání: zakladatel královské dynastie v Izraeli, pokračující později v Judsku; jeho poslání je nejvíce typologické – ideál krále podřízeného Bohu, tázajícího se na Boží vůli, příznávajícího vlastní poklesky

Atributy: harfa (Davidovy je připsáno mnoho žalmů)

♦ dvorní proroci NÁTAN a GÁD

Jméno: [*Nátan*] = daroval; [*Gád*] = zdar

Společenské zařazení: proroci na dvoře krále Davida

Poslání: **Nátan** zvěstuje Davidovi, že dům nezbuduje David Hospodinu, ale naopak Hospodin Davidovi (2S 7,1-17); kárá Davida, když zhřeší s provdanou Bat-šebou a nařídí vraždu jejího manžela Uriáše, a pohne ho k pokání (2S 12,1-14); **Gád** posílá Davida, prchajícího před Saulem, zpět do Judska (1S 22,5); později krále Davida kárá kvůli sčítání lidu a nechává ho zvolit si trest (2S 24,10-25)

♦ král ŠALOMOUN

Jméno: [*Šlomo*] = ‚mírumilovný‘

Časové zařazení: 10. stol. př.nl.

Společenské zařazení: syn Davida a Bat-šeby, Davidův následník, král v období míru a rozmachu země

Poslání: stavitel jeruzalémského Chrámu,* moudrý král, budovatel

Atributy: model Chrámu, svitek (jsou mu připsány mnohé mudroslovné / naučné knihy, i mimobiblické)

♦ ELIJÁŠ TIŠBETSKÝ

Jméno: [*Elijahu*] = můj Bůh (je) Hospodin

Časové zařazení: 9. stol. př.nl.

Společenské zařazení: prorok z Tišbe, z přistěhovalců gileádských (1Kr 17,1)

Poslání: přivést / navrátit Izraelce ze Severního království v době kralování Achaba a jeho fénické ženy Jezábel zpět k Hospodinu ...

Významný je Elijášův zápas s Baalovými proroky na hoře Karmel (1Kr 18), následuje jeho cesta na svatou horu Choreb / Sinaj a setkání zde s Hospodinem (1Kr 19). Podle biblické zprávy (2Kr 2,1-11) byl Eliáš vzat v ohnivém voze do nebe.

Atributy: havran, opatřující Elijáše potravou v době sucha (1Kr 17,3-6); oltář s býčkem a Hospodinovým ohněm na Karmelu (1Kr 18,30-38); jeskyně na hoře Chorebu (1Kr 19,9); ohnivý vůz, odvázející Elijáše do nebe (2Kr 2,11)

Elijáš v židovské tradici: V rámci judaismu je postava Elijáše spojena s nejrůznějšími obřady: při rituální obřizce nesmí chybět tzv. křeslo Elijáše (*kise šel Elijahu*) – nemluvně se do něj na několik okamžiků položí, aby se tím vyvrátil Elijášův výrok o tom, že zbyl jako jediný z Izraele, věrný Smlouvě* s Hospodinem (srv. 1Kr 19,14) – Podle jedné židovské legendy Bůh uložil Eliášovi laskavý trest, jenž spočívá v tom, že až do příchodu Mesiáše* musí být přítomen při každé obřizce, jíž se Smlouva mezi Bohem a Izraelem stvrzuje.

Také při večeři o Pesachu (židovských Velikonocích) je pro proroka Elijáše připraveno křeslo a vyhrazen pohár („kos šel Elijahu“) ze všech používaných pohárů při večeři nejzdobnější. Elijáš se totiž objeví ohlásit příchod Mesiáše.*

Elijáš je rovněž připomínán na závěr obřadu, který ukončuje Šabat (tzv. havdaly), a sice písní „Elijáš ten prorok“ („Elijahu ha-navi“).

◆ ELÍŠA

Jméno: [Eliša] = Bůh vysvobodil

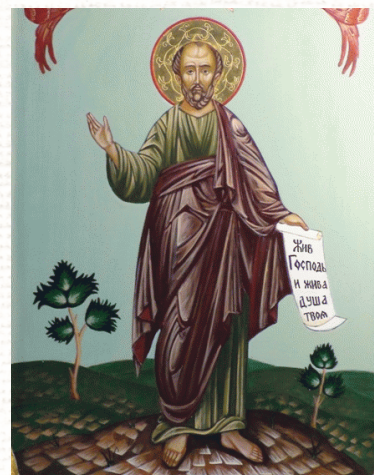
Časové zařazení: 9. stol. př.nl.

Společenské zařazení: syn Šáfatův z Ábel-mechóly (1Kr 19,16); následník Elijášův

Poslání: určen Hospodinem za Elijášova následníka, ten ho také měl na proroka pomazat (1Kr 19,16), před Elijášovým nanebevzetím žádá dvojnásobnou dávku prorockého ducha (2Kr 2,9): později původcem mnoha zázraků, včetně vzkříšení mrtvého (2Kr 4,32-35) – zde srv. s podobným příběhem u Elijáše (1Kr 17,19-22); uzdravení malomocného Námána (2Kr 5) aj.

Atributy: Eliša bývá zobrazován v prorockém hávu, často se svítkem v rukou, a většinou také s lysinou, čímž se naráží na biblický záznam, podle kterého se mu kvůli lysině posmívali (2Kr 2,23); na ikonách může být situován na poli (povolán při orbě, 1Kr 19,19) nebo u vody (uzdravil pramen v Jerichu, 2Kr 2,21-22)

Zde má v ruce svitek s nápisem: „Jakože živ je Hospodin a jakože živ jsi ty, (neopustím tě)...“ (2Kr 2,2)

◆ král CHIZKIJÁŠ

Jméno: [Chizkijahu] = ‚pevný‘

Časové zařazení: přelom 8./7. př.nl.

Společenské zařazení: syn krále Achaze z Davidovy dynastie, král v Judsku po pádu Severního izraelského království, v době ohrožení Asyrskou říší

Poslání: obrana Jeruzaléma, tj. také zabezpečení města vodou: vybudování tzv. Chizkijášova šiloašského vodovodního tunelu; reforma kultu

Pozn.: v jeho době významně působí také jeden z písčích proroků, IZAJÁŠ, viz níže

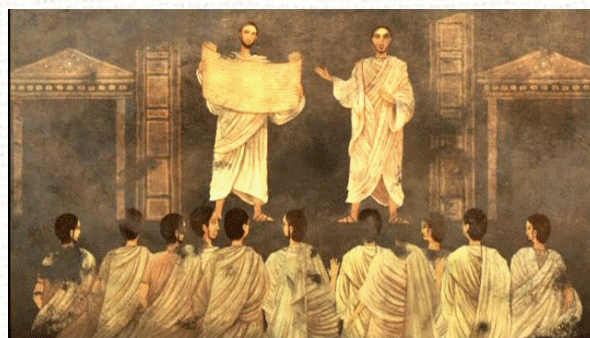
◆ král JÓŠIJÁŠ

Jméno: [Jošijahu] = ‚Hospodin podpoří‘

Časové zařazení: konec 7. stol. př.nl.

Společenské zařazení: syn zavražděného krále Amóna z Davidovy dynastie (2Kr 21,23-26), na trůn nastupuje ve svých osmi letech, padl v bitvě s egyptským faraónem Nékem u Megida r. 609

Poslání: realizátor náboženské reformy v Jeruzalémě: po nalezení knihy Zákona*

♦ prorokyně CHULDA

Jméno: [*Chulda*] = ‚krtek‘

Časové zařazení: 7. stol. př.n.l., žila v době nalezení knihy Zákona za judského krále Jóšijáše

Společenské zařazení: prorokyně, manželka Šalúma, syna Tikvy, syna Charchasova, strážce rouch; bydlela v Jeruzalémě v Novém Městě (2Kr 22,14)

Poslání: po nalezení knihy Zákona* se s ní radili kněží, posláni králem Jóšijášem, o závažnosti slov nalezené knihy (2Kr 22,14-20) ... Nález vyvolal v Jeruzalémě náboženskou reformu.

„A králi judskému, který vás poslal dotázat se Hospodina, vyříd'te: Toto praví Hospodin, Bůh Izraele: »Pokud jde o slova, která jsi slyšel: Protože tvé srdce zjihlo a pokořil ses před Bohem, když jsi uslyšel, co mluvil proti tomuto místu a proti jeho obyvatelům, protože ses přede mnou pokořil a roztrhl jsi své roucho a přede mnou plakal, vyslyšel jsem tě, je výrok Hospodinův.«“ (2Par 34,26-27)

Pozdější (píšící) proroci* – podle chronologie

Píšící proroci vystupují na scénu od 8. stol. př.n.l. a časově se částečně kryjí s prorockými osobnostmi, o nichž vyprávějí předchozí příběhy, kde mohou být i zmíněni jako např. Izajáš. Jejich vystoupení jsou pro jejich posluchače vysoce aktuální, reflektující situaci v oblasti kultu, politiky a sociální nespravedlnosti.

Texty prorockých knih jsou zpravidla psány jiným stylem než vyprávěné dějinné příběhy. Většinou jde o sbírky výroků inspirovaných v interakci proroka s Bohem. Velká část textu je formulovaná buď jako Boží přímá řeč, anebo prorokovo osobní kázání nebo autobiografické vyprávění. Pouze propojení textových celků zajišťuje vypravěč – redaktor knihy.

♦ AMOS

Jméno: [*Ámos*] = naložený / obtížený (břemenem), naložený / tj. nesený (Hospodinem)

Dějinné zařazení: vystupuje za krále Jerobeáma II. kolem 760 př.n.l.

Původ proroka: z tekójských drobopravců (Am 1,1)

Poslání: prorok severního království, zvláště státní svatyně v Bét-Elu, ohlašuje den Hospodina soudu

♦ OZEÁŠ

Jméno: [*Hošea*] = Hospodin vysvobodil

Dějinné zařazení: vystupuje v Sev. království těsně před jeho zničením Asyřany, kolem 750 př.n.l.

Původ proroka: syn Beérův (Oz 1,1)

Poslání: prorok severního království, nevěrnost lidu je přirovnává k nevěrnosti ženy – nevěstky, která je manželem / Bohem přemlouvána (na poušti) k návratu; prorockým / zvěstným skutkem je i vlastní prorokovo manželství

◆ IZAJÁŠ

Jméno: [Ješajahu] = Hospodin vysvobozuje

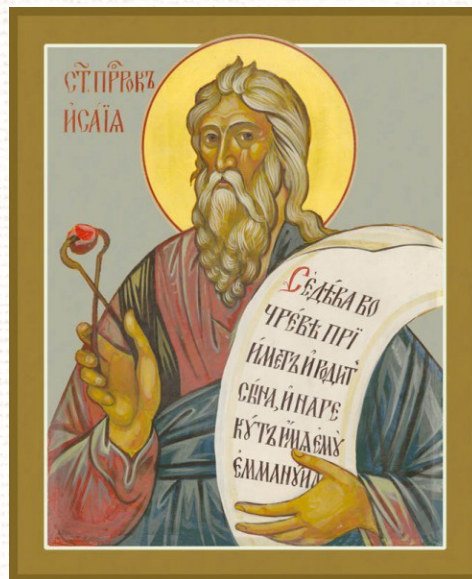
Dějinné zařazení: Jižní království, konec 8. stol. př.nl.

Původ proroka: syn Amósův (Iz 1,1)

Poslání: prorocké působení za krále Chizkijáše, v době kdy Sancheríb, král asyrský, obléhá Jeruzalém (2Kr 19-20); doba po vyvrácení Severního království a očisty kultu v Judsku
► z bibl. knihy Izajáš lze tomuto proroku připsat kapitoly 1-39 (tzv. Proto-Izajáš)

Atributy: žhavý uhlík přenesený ze zápalného oltáře – k očištění prorokových rtů (Iz 6,5-7)... zde na svitku zapsaný pro křesťany jeden ze zásadních veršů, Iz 7,14: „*Hle, dívka počne a porodí syna a dá mu jméno Immanuel (to je S námi Bůh).*“

Autorství biblické knihy ,Izajáš‘: konečná podoba prorocké knihy obsahuje tři základní celky výroků, nejméně od tří proroků, kteří na sebe navazují a hlásí se k tradici a odkazu Izajáše: zpravidla se označují jako Proto-Izajáš (kapitoly Iz 1-39) – text se považuje za přímou tradici, připisovanou proroku Izajášovi; Deutero-Izajáš (Iz 40-55) – prorok, který se ztotožnil s myšlením a proroctvím Izajášovým o spáse* (- ať už přímo nebo nepřímou byl jeho žákem), působil v babylónském zajetí, jeho hlavním tématem: potěšení lidu, přináší pojem ‚Hospodinova služebník‘; Trito-Izajáš (Iz 56-66) – prorok, který v Izajášově stylu působí po návratu z exilu a vyrovnává se s mnohými zklamáními, která nová situace přináší; Jeruzalém chápe jako mystérium (Iz 60,1-22)

◆ MICHEÁŠ MÓREŠETSKÝ

Jméno: [Mícha] = Kdo (je) jako?

Dějinné zařazení: současník Ozeáše a Izajáše – v době rozmachu Asyrské říše, konec 8. stol. př.nl.

Poslání: prorok bojuje proti zmechanizovanému kultu a profesionálním, falešným prorokům ... metoda střídání hrozeb a příslibů: mezi přísliby i Mesiáš,* pocházející z Betléma (Mi 5,1-4)

◆ SOFONIÁŠ

Jméno: [Cefanja] = ukryl (Hospodin)

Dějinné zařazení: v 7. stol. př.nl.: mezi Chizkijášovou a Jóšijášovou náb. reformou, za vlády judského krále Menašeho, v období těžkého úpadku kultu

Původ proroka: syn Kúšiho, syna Gedaljáše, syna Amarjáše, syna Chizkijášova (Sf 1,1)

Poslání: připomíná Boží soud

♦ NÁHUM ELKÓŠSKÝ

Jméno: [*Nachum*] = (Bůh) potěšil / potěšený

Dějinné zařazení: koncem 7.st. př.nl. v době Jóšijášovy náb. reformy

Původ proroka: Elkóš (Na 1,1)

Poslání: vyjádřeno již zvěstným jménem proroka: těšit -tj. zvěstovat Boží záchranné jednání v dějinách: Asyrská říše upadá (těsně před pádem Ninive), předkládá v tomto smyslu, teologii dějin

♦ HABAKUK

Jméno: [*Chavakkuk*] = objímající / zahradní rostlina: bazalka

Dějinné zařazení: začátek 6. stol. př.nl., po Jóšijášově smrti, rozklad Asýrie, vzrůstání se nového nepřítele: Kaldejců ≈ tj. Babylóňanů

Poslání: volání o pomoc k Hospodinu kvůli nespravedlivým poměrům – pronárody jsou v Boží ruce nástrojem trestu ... přesto vyjádřena důvěra, že Hospodin svůj lid zachrání

♦ JEREMIÁŠ

Jméno: [*Jirmejahu*] = Hospodin vyvyšuje

Dějinné zařazení: prorok zničení Jeruzaléma Babylóňany, 6. stol., působí v době posledních tří judských králů

Původ proroka: syn Chilkijášův, příslušník kněžského rodu v Anatótu v zemi Benjamínově (Jr 1,1); spolupráce s Báruchem – zapisuje Jeremiášovy výroky: „*Jeremjáš tedy zavolal Bárucha, syna Nerijášova. Báruch zapsal do svitku knihy všechna slova z Jeremiášových úst, která k němu Hospodin mluvil.*“ (Jr 36,4)

Poslání: ukazovat na blížící se národní katastrofu a burcovat k obrácení

Charakteristiky: Jeremiáš sděluje své osobní zážitky, což starověk nedělá

♦ BÁRUCH

Jméno: [*Báruch*] = požehnaný

Dějinné zařazení: začátek 6. stol. př.nl.

Původ proroka: syn Nerijášův (Jr 36,8)

Poslání: Jeremiášův písař

♦ ABDIÁŠ

Jméno: [*Ovadja*] = sloužící Hospodinu

Dějinné zařazení: začátek 6. stol. př.nl. v době pádu Jeruzaléma a judského království 587/6 př.nl.

Poslání: soud nad Edómem (který -dle tradice- využil judské pohromy)

◆ EZECHIEL

Jméno: [*Jechezkel*] = Bůh upevňuje

Dějinné zařazení: prorok v exilu: jako jeruzalémský kněz byl odveden do Babylónie už při první deportaci r.597 př.nl.: dění v Judsku až do pádu Jeruzaléma r. 587/6 př.nl. (ale i realitu událostí po něm) sleduje odtamtud

Původ proroka: kněz, syn Buzího (Ez 1,3)

Poslání: v exilu nabývá na významu zachování soboty, synagogální liturgie,* svaté texty, jejich redakce*...
Důležitá myšlenka: každý je zodpovědný za své vlastní činy / cesty! (Ez 14,12-23); vize nového srdce (Ez 11,19 // 36,26), vize nového Jeruzaléma a Chrámu* (Ez 40-48)

◆ AGEUS

Jméno: [*Chaggaj*] = sváteční (~ narozen ve sváteční den)

Dějinné zařazení: v druhé polovině roku 520 př.nl., 18 let po vydání Kýrova ediktu dovolujícího Judejcům/~tj.Židům návrat a znovu vybudování Jeruzaléma a Chrámu* ... stavba nicméně vážně...

Prorok a jeho poslání: prorokovo jméno je zvěstné: jde mu o obnovení slavení svátků v novém Chrámě ... obnovu kultu společně s obnovou země

◆ ZACHARJÁŠ

Jméno: [*Zecharja*] = pamatoval Hospodin

Dějinné zařazení: současník Agea, konec 6. stol. př.nl.: v době pokračování stavby druhého Chrámu*

Původ proroka: syn Berekjáše, syna Idova (Za 1,1)

Poslání: povzbuzení spolu s obnovou Chrámu k obnově života

► kapitoly 1-8 (tzv. Proto-Zacharijáš)

Autorství biblické knihy ,Zacharijáš': konečná podoba prorocké knihy obsahuje dva základní celky výroků: Proto-Zacharijáš (kapitoly Iz 1-8) – text se považuje za přímou tradici, připisovanou proroku Zacharijášovi; Deutero-Zacharijáš (Za 9-14) – tyto kapitoly vznikají později, reagují na situace ve 4.stol.př.nl., se silně eschatologickým* zaměřením

◆ JÓEL

Jméno: [*Jóel*] = Hospodin (je) Bůh

Dějinné zařazení: prorok sám sebe nezařazuje do obd. vlády někt. z králů ; lze předpokládat, že jde o text až z doby poexilní

Původ proroka: syn Petúelův (Jl 1,1)

Poslání: volá k pokání a obrácení

♦ JONÁŠ

Jméno: [*Jona*] = holubice / ten, kdo působí útlak

Dějinné zařazení: zpracované velmi staré prorocké motivy (prorok z 8.st.) – text je však až z 5.stol.př.nl.

Původ proroka: syn Amítajův (Jon 1,1)

Poslání: Boží zájem o záchranu všech lidí a národů (zde zastoupeni obyvateli asyrského Ninive) – sváteční svitek, v synagogách se čte na Den smíření (Jom Kipur)

♦ MALACHIÁŠ

Jméno: [*Malachi*] = můj posel / andělský

Dějinné zařazení: v 1.pol. 5. stol. př.nl.

Prorok a jeho poslání: posel, který volá k pořádku kmen Lévi, slibuje před Hospodinovým soudným dnem příchod Elijáše (Mal 3,23)

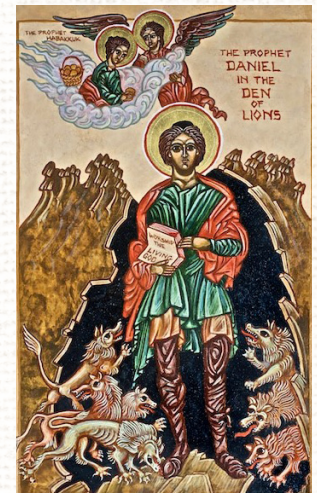
♦ DANIEL

Jméno: [*Danijel*] = mým soudcem je Bůh

Dějinné zařazení: údajný autor nejmladší prorocké knihy, sepsané asi až ve 2. stol. př.nl. za vlády Antiocha IV. Epifana ► proto v hebr. kánonu* zařazena mezi *Spisy*, nikoliv *Proroky*

Poselství: apokalyptické obrazy... stylizace do proroka v době první vlny babylónského exilu: jakoby stará proroctví o budoucích událostech, až do aktuální doby seleukovské nadvlády ve 2. stol., kdy text vznikl

Atributy: ohnivá pec (Da 3) ; jáma lvová (Da 6)

Poexilové biblické postavy

Kýrův edikt z r. 538 př.nl. umožnil Židům návrat zpět do Judska a stavbu druhého Chrámu* v Jeruzalémě. Mnozí však již byli usazeni v zemích, do kterých se vlivem násilného přesídlení dostali, a nebylo pro ně tak jednoduché opustit to, co zde mezitím získali nebo vybudovali. Proto odcházeli jen postupně a v nové Perské říši zůstala silná diaspora.*Texty z poexilní doby proto líčí nastalou situaci v obou komunitách, v Judsku i v diaspoře.

♦ EZDRÁŠ

Jméno: [*Ezra*] = (Boží) pomoc

Původ: kněz z Áronova rodu (Ezd 7,1-5)

Dějinné zařazení: působení Ezdráše začíná až po dokončení stavby druhého Chrámu,* odchází z pověření perského krále Artaxerxa I. organizovat chrámovou bohoslužbu v Jeruzalémě (asi r. 458 př.nl., podle Ezd 7)

Poselství: organizoval návrat Židů z babylónského exilu; tradice mu přisuzuje velké zásluhy při redakci* biblických knih Zákona* (tj. Tóry*), jmenovitě prvních pěti knih Mojžíšových, proto bývá označován také jako ‚písař‘

◆ NEHEMJÁŠ

Jméno: [*Nechemja*] = Hospodin utěšuje

Dějinné zařazení: součástník Ezdráše, místodržícím v Jeruzalémě (Neh 8,9)

Poselství: původně číšník perského krále Artaxerxa I. (Neh 1,11); zasloužil se o opevnění Jeruzaléma a po Ezdrášově boku o jeho vnitřní očistu

◆ KRÁLOVNA ESTER

Jméno: [*Ester*] = skrytá

Dějinné zařazení: 5.-4. stol. př.nl. mezi Židy usazenými v Perské říši, legendární vyprávění o židovské manželce perského krále

Poslání: vysvobození lidu před připravovanou genocidou

◆ JUDA MAKABEJSKÝ

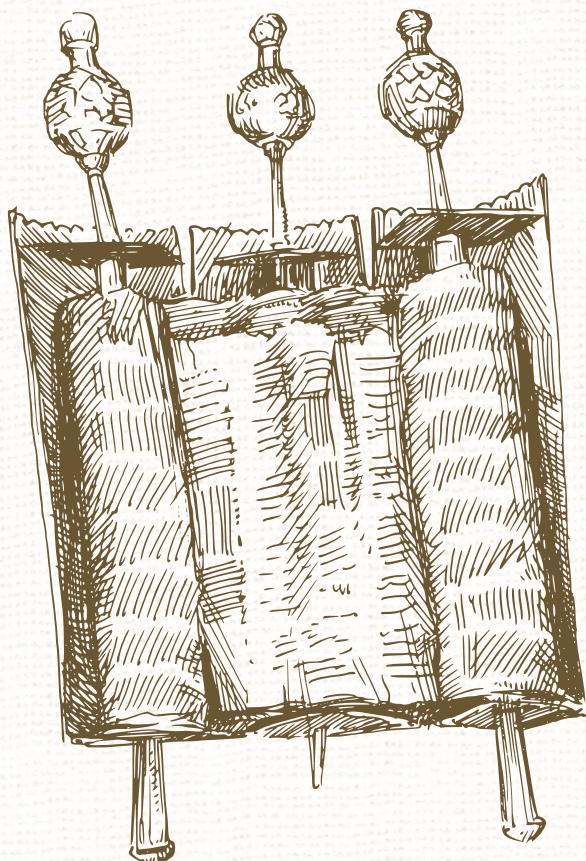
Dějinné zařazení: 2. stol. př.nl., člen kněžského rodu z Modeínu západně od Jeruzaléma

Poslání: vedl úspěšné povstání proti Seleukovskému protináboženskému nátlaku z Damašku, zakladatel dynastie Hasmonejců

Texty starozákonních naučných knih

Naučné knihy jsou sbírky sebraných přísloví, hádanek, naučení a úvah, vytvářených buď již na královském dvoře a připsaných pak králi Šalomounovi, nebo pozdější, mající vlastního autora jako kniha Sírachovcova. Zvláštní dramatické dílo představuje kniha Jób, zpracovávající téma trpícího spravedlivého.

Mimoto se v biblickém kánonu* nacházejí knihy poetické, Žalmy k bohoslužebnému použití, připisované králi Davidovi, a milostná poezie Píseň písní, chápaná jako alegorická skladba o vztahu mezi Bohem a lidem.

NOVOZÁKONNÍ OSOBNOSTI

V Novém zákoně je centrální postavou Ježíš Kristus,* a potom ti, kteří s ním byli v úzkém kontaktu: jeho matka Maria, pěstoun Josef, učedníci. Evangelia* popisují velmi mnoho setkání Ježíše s obyčejnými lidmi. Zastavíme se ale u čtyř evangelistů, kteří jsou tradičně chápáni jako pisatelé evangelijních zpráv o Ježíšově životě.

Také pro novozákonní listy mají význam jejich autoři, zvláště apoštol* národů Pavel z Tarsu. U Janova zjevení se budeme krátce věnovat vlastní knize.

Ježíš Kristus a jeho blízcí

Už bylo poznamenáno, že Ježíš je křesťany chápán jako židovský Mesiáš.* Nejjednodušším vyznáním prvních křesťanů bylo: „Ježíš je Pán“ (J 21,12; 1K 8,6; 12,3). Jeho život a slova, jakož i nejbližší učedníci a svědci mají v křesťanství zásadní význam.

♦ JEŽÍŠ Z NAZARETA

Jméno: hebr. [Ješua] = „Bůh je spása / záchrana“

Společenské zařazení: chudý řemeslník z Galileje, z malé vesnice Nazaret

Biografická data (s přihlédnutím ke svědectví v NZ):

- narozen cca 6 let před (později stanoveným) začátkem letopočtu v Betlémě z důvodu sčítání obyvatelstva
- v prvních letech života v exilu v Egyptě (útěk rodiny před Herodem Velikým)
- návrat rodiny do Nazareta v Galileji
- od 30. roku věku veřejná činnost
- v 33 letech odsouzen a ukřižován v Jeruzalémě
- třetího dne vzkříšen z mrtvých
- po dalších 40 dnech „vystoupení na nebe“

Kázání: „Přiblížilo se Boží království.“ (Mk 1,15) – jako kazatel vystupuje v Galileji i při svých poutních cestách do Jeruzaléma

Mocné činy: rozmnožení potravin, uzdravování, vzkříšení

Tituly: Syn člověka, Syn Boží, Syn Davidův, Dobrý Pastýř, Beránek Boží, Mesiáš*, Kristus*

Atributy: ve východní církvi převažuje ikonografie vzkříšeného ‚Vševládce‘ (řec. Pantokrator’s knihou a na trůně, v západní církvi Ježíš trpící a ukřižovaný

♦ Ježíšova Matka **MARIA**

Jméno: hebr. [Mirjam] ... jméno Mojžíšovy sestry
(Maria pocházela z kněžského rodu)

Biografická data:

- podle apokryfního* Jakubova protoevangelia: dcerou Joachima a Anny
- příbuznou Alžběty, o níž je řečeno, že byla z Áronova (tj. kněžského) rodu (L 1,5.36)
- zasnoubena s Josefem z Judova kmene
- podle L 1,35 počala Ježíše z Ducha svatého
- v době Ježíšovy veřejné činnosti se pohybovala v blízkosti Ježíše a jeho učedníků– Ježíš ji z kříže svěřil apoštolu* Janovi (J 19,26-27)
- podle tradice (a katolické věrouky) byla vzata i s tělem do nebe

Atributy: nejčastěji Madona s dítětem

♦ Ježíšův pěstoun **JOSEF**

Jméno: [Josef] = ‚at‘ (Hospodin) přidat ... jméno podle patriarchy Josefa, syna Jákoba-Izraele

Společenské zařazení: chudý řemeslník z Galileje, z malé vesnice Nazaret, tesař

Biografická data:

- podle Ježíšova rodokmenu (viz Mt 1,1-17; L 3,23-38) z rodu krále Davida
- ‚muž spravedlivý‘ (Mt 1,19)
- ochránce svaté rodiny (Betlém, Egypt, Nazaret)

Atributy: dítě v náručí, úhelník, popř. rozkvetlá bílá lilie

♦ Ježíšův předchůdce **JAN KŘTITEL**

Jméno: hebr. [Jochanan] = ‚Hospodin je milostivý‘ ... jméno dostal od anděla, který ho zvěstoval jeho otcí ; řec. [Ioannes]

Společenské zařazení: pocházel z kněžského rodu, kazatel pokání a obrácení v Judské poušti, u řeky Jordánu (nedaleko Jericha)

Biografická data:

- Ježíšův vzdálený bratranec, syn kněze Zachariáše a Mariiny příbuzné Alžběty
- jeho narození bylo ohlášeno andělem (L 1,11-13)
- křtil na znamení pokání (formou očištného obřadu ponoření do vody, v židovství je podobně praktikovaná rituální lázeň)

– na Ježíšovu žádost tímto obřadem provedl i Ježíše a na základě vidění a Božího hlasu, že je Ježíš Boží syn, ho označil svým učedníkům za ‚Božího Beránka‘ (J 1,36)

– uvězněn Herodem Antipou, tetrarchou v Galiileji a Pereji (tj. v oblasti, kde Jan působil) a stát ve vězení na žádost Salome, dcery Herodovy milenky Herodiady, původně ženy jeho bratra Filipa, ... protože Jan tento vztah kritizoval

Atributy: prorok* držící uťatou hlavu na míse, křídla

Ježíšovi učedníci – apoštolové

Ježíš si vyvolil užší kruh dvanácti učedníků, tzv. apoštoly* (Mt 10,2-4; L 6,13-16; Mk 3,13-19); v Novém zákoně se o jejich osobnostech mnoho nemluví; legendy, které o nich lze nalézt, jsou mladšího data. Jednalo se vesměs o prosté lidi, podle tradice zemřeli všichni – až na Jana (srv. J 21,22-23) – při pronásledování prvotní církve.

ŠIMON, zvaný PETR, KÉFAS (= ‚skála‘) – první z apoštolů (Mt 16,18; J 21,15-17), tradicí jsou mu připisovány dva novozákonní listy (epištoly*)

ONDŘEJ, Petrův bratr – oba sourozenci byli rybáři (Mt 4,18)

JAKUB ZEBEDEŮV, VĚTŠÍ – podle tradice byly jeho ostatky přeneseny do Santiaga de Compostela

JAN ZEBEDEŮV, – Jakubův bratr, tzv. ‚miláček Páně‘ – oba sourozenci byli rybáři (Mt 4,21) z Betsaidy, Janovi bylo připisováno evangelium,* tři listy a kniha Zjevení

FILIP – z Betsaidy jako Petr a Ondřej (J 1,44) a bratři Zebedeovi

BARTOLOMĚJ (NATANAEL) – přivádí ho Filip (J 1,45-51)

TOMÁŠ (= ‚dvojče‘), tzv. ‚nevěřící Tomáš‘ – po Ježíšově vzkříšení se potřebuje přesvědčit, aby uvěřil (J 20,24-29)

MATOUŠ (Mt 9,9) – celník; je mu připisováno evangelium*

JAKUB ALFEŮV, MENŠÍ / ‚bratr Páně‘ – později představený jeruzalémské žido-křesťanské obce, spolu s Petrem zde označován za ‚sloupy církve‘ (Ga 2,9), jako první z apoštolů umírá, ukamenován r. 62

JUDA TADEÁŠ / JUDA JAKUBŮV – je mu připisován Judův list (epištola)

ŠIMON KANANEJSKÝ – zvaný ZÉLÓTA (= ‚horlivec‘)

JIDÁŠ IŠKARIOTSKÝ – který Ježíše zradil; místo něho byl do apoštolského sboru přibrán MATĚJ (Sk 1,15-26)

Evangelisté

Evangelisty jsou nazváni pisatelé čtyř novozákonních evangelií,* tj. čtyř vyprávění o životě, smrti a vzkříšení Ježíše Krista. Jména evangelistů vycházejí pouze z tradice, ta jim také přiřazuje symboliku podle čtyř bytostí kolem Božího trůnu z Janova zjevení (Zj 4,7; srv. Ez 1,10), interpretaci přiřazení podává ve 4. stol. překladatel Bible do latiny, sv. Jeroným. Prvá tři evangelia, podobná svou strukturou, jsou označována jako ‚synoptická‘* (porovnatelná), čtvrté obsahuje hlubší teologickou reflexi, a proto bývá nazýváno ‚teologické‘.

♦ MATOUŠ

Jméno: hebr. [*Mataj*] = ‚dar Boží‘; řec. [*Mathaios*]

Původ: z židovského prostředí, ztotožňován s apoštolem Matoušem

Společenské zařazení: celník, výběrčí daní, finanční úředník (celníci byli spolupracovníci s pohanskou vládou, kteří si výběrem daní vydělávali i na sebe, proto byli považováni za zloděje, hříšníky)

Charakteristika evangelia: evangelium bylo sepsané mezi lety 80 až 90 n.l., spatrnou znalostí Markova evangelia a pomocí ještě nějakého dalšího literárního pramene, společného i pro Lukášovo evangelium; Matouš píše pro křesťany ze židovství (patrně v Sýrii), tomu odpovídají časté citace Starého zákona a argumentace na nich založená; evangelium má logickou výstavbu: Ježíšovo učení je členěno do pěti tematických celků Ježíšových řečí, při zachování časové osy jeho působení; text obsahuje informace také z Ježíšova dětství

Atributy a symbolika: pisateli Matoušova evangelia je přiřazena bytost s tváří člověka, neboť své evangelium začíná lidským rodokmenem Ježíše Krista

♦ MAREK

Jméno: lat. [*Marcus*], odvozené ze jména Martius, tj. ‚zasvěcený starořímskému bohu války Martovi‘

Původ: patrně Říman

Společenské zařazení: podle tradice Petrův společník a tlumočník do latiny

Charakteristika evangelia: pro křesťany z pohanských národů, nejstarší sepsané evangelium kolem r. 70 n.l., nejstručnější, nejstřízlivější; příběhy tolik nereflektuje z perspektivy pohledu po Ježíšově vzkříšení, také nezastírá malou víru a selhávání apoštolů; při popisu situací je přímočarý

Atributy a symbolika: pisateli Markova evangelia je přiřazena bytost podobná lvu, popř. s tváří lva, neboť své evangelium začíná na Judské poušti líčením vystoupení Jana Křtitele

♦ LUKÁŠ

Jméno: lat. Lucas, pochází z latinského názvu oblasti Lukánie na jihu Itálie (sousedící s Sicílií) a označuje jejího obyvatele

Původ: z pohanského prostředí na jihu Římského impéria

Společenské zařazení: průvodce apoštola Pavla, povoláním lékař, s velmi dobrou úrovní řeckého jazykového vyjadřování; zájem o historii, píše kromě evangelia také dějiny prvotní církve *„Skutky apoštolů“*

Charakteristika evangelia: Lukášovo evangelium bylo sepsané přibližně ve stejné době jako evangelium Matoušovo, možná o něco málo později; Lukáš znal evangelium Markovo a nějaký pramen společný i pro Matoušovo evangelium, kromě toho přináší další vlastní látku; jako lékař má zájem o případy Ježíšova uzdravování, o lidi na okraji společnosti a také ženám věnuje ve svých textech větší pozornost, zajímá ho působení Ducha svatého; ve výstavbě textu se snaží jako historik o chronologii; přináší podrobnosti také z Ježíšova dětství

Atributy a symbolika: Lukáši byla přiřazena podoba býka jako obětního zvířete, neboť své vyprávění začíná v jeruzalémském Chrámě,* kdy při Zachariášově kněžské službě bylo ohlášeno narození Jana Křtitele

◆ JAN

Jméno: hebr. [*Jochanan*] = *„Hospodin je milostivý“*; řec. [*Ioannes*]

Původ: z židovského prostředí, vybaven základními znalostmi o řecké filozofii

Společenské zařazení: původně rybář u Galilejského jezera, byl ale „znám veleknězi“ v Jeruzalémě (viz J 18,15)

Charakteristika evangelia: Janovo evangelium je označováno jako teologické, vzniklo později, spíše až někdy kolem přelomu 1. a 2. stol.; obsahuje promyšlené reflexe a narážky, známý je jeho úvod o „Slovu, které bylo na počátku a skrze které všechno vzniklo,“ nalézají se v něm delší Ježíšovy řeči a rozhovory, a alegorie* jako o dobrém pastýři (J 10,1-7) nebo o vinném kmeni a ratolestech (J 15,1-17), pomocí vazby „*Já jsem...*“ evangelium odkazuje na Boží Jméno z Ex 3,14, a tím naznačuje Ježíšovu identitu, apod.

Atributy a symbolika: vzletnost Janova evangelia symbolicky odkazuje k podobě orla

Pisatelé novozákonních epištol*

Z 21 epištol Nového zákona je 13 dopisů adresovaných konkrétním církevním obcím a připisovaných apoštolu národů Pavlovi. Ten měl ovšem i žáky a duchovní následníky, kteří patrně některé z listů napsali v Pavlově jménu a pod jeho autoritou.

Jeden list je adresovaný obecně křesťanům ze židovství, nazývaný Židům či Hebrejům, jeho autorství není známo, i když ho dřívější tradice přiřazovala také k pavlovské škole. Zbylé listy jsou označovány jako obecné, protože nemají adresáta v nějaké konkrétní obci, a jsou připisované apoštolům Petrovi, Jakubovi, Judovi a Janovi.

♦ PAVEL Z TARSU – ‚apoštol* národů‘

Jméno: původně hebr. jméno ŠAUL (= ‚vyžádaný‘; *po prvním izraelském králi*); po svém obrácení ke křesťanství používá podobně znějící lat. jméno PAULUS (= ‚malý / nepatrný‘)

Původ: Tarsus v Kilikii, v Malé Asii, v dnešním Turecku, žid z diaspory*

Společenské zařazení: z kmene Benjamín, člen farizejské strany (viz Flp 3,5), vyučený výrobce stanů (viz Sk 18,3)

Biografická data:

– narozen v Tarsu, v židovské diaspoře, vychován v Jeruzalémě, studia Božího Zákona* v Gamalielově škole (viz Sk 22,3)

– pronásledovatel nového křesťanského učení, při cestě do Damašku za účelem pronásledování křesťanů prožil nečekaný zážitek vnitřního setkání se vzkříšeným Ježíšem a v Damašku se nechal pokřtít; po svém obrácení pak musel sám Pavel z Damašku jako křesťan v ohrožení života uprchnout, vrátil se do Jeruzaléma, kde se podílel na životě církve, ale i odtud musel odejít do bezpečí do Tarsu (Sk 9)

– po nějaké době byl Pavel přizván k misijní práci do Antiochie (Sk 11,26nn), vyslanec z antiochijské obce na Jeruzalémském sněmu* ohledně sporu o povinnostech křesťanů z pohanství (Sk 15); tomu předcházela jedna a následovaly dvě další dlouhé misijní cesty po východním Středomoří, zakládání křesťanských obcí, korespondence s nimi, dlouhodobé působení v Efezu a výchova spolupracovníků (Sk 13 – 20)

– po návratu do Jeruzaléma byl Pavel zatčen, vězněn v Cesareji, odvolal se k císaři a byl deportován do Říma, kde žil dva roky v domácím vězení (Sk 21 – 28), nakonec byl odsouzen a jako římský občan popraven stětím

Atributy: svitek a meč, někdy stan

Charakteristika pavlovských listů: za autentické Pavlovy listy se považuje sedm listů: Římanům, oba listy Korintským, Galatským, Filipským, 1. Tesalonickým a list Filemonovi; nejstarší z nich je 1. Tesalonickým, sepsaný krátce po roce 50, je to také nejstarší spis Nového zákona; ostatní listy (Efezským, Koloským, 2. Tesalonickým, oba dva listy Timoteovi a list Titovi) napsali Pavlovi žáci

... všechny mají ale obdobnou stavbu: úvodní představení se a oslovení adresátů, část povzbuzující v křesťanské věrouce, část napomínající ke kvalitnímu praktickému křesťanskému životu a závěr s pozdravy a požehnáním;

... jedním s hlavních Pavlových věroučných témat je tzv. „*ospravedlnění* na základě víry, nikoliv pro skutky Zákona,**“ to znamená, že se člověk nezachrání ze svých selhání svou vlastní silou, ale potřebuje uznat nutnost Boží pomoci, lidský kvalitní život podle Bohem daných pravidel je až odpovědí vděčnosti a lásky, nemá vykupující moc; ospravedlnění* z nepravosti a hříchu* je možné přijmout v osobním vztahu víry člověka k Bohu – a následně vede k věčnému životu ve společenství s Bohem

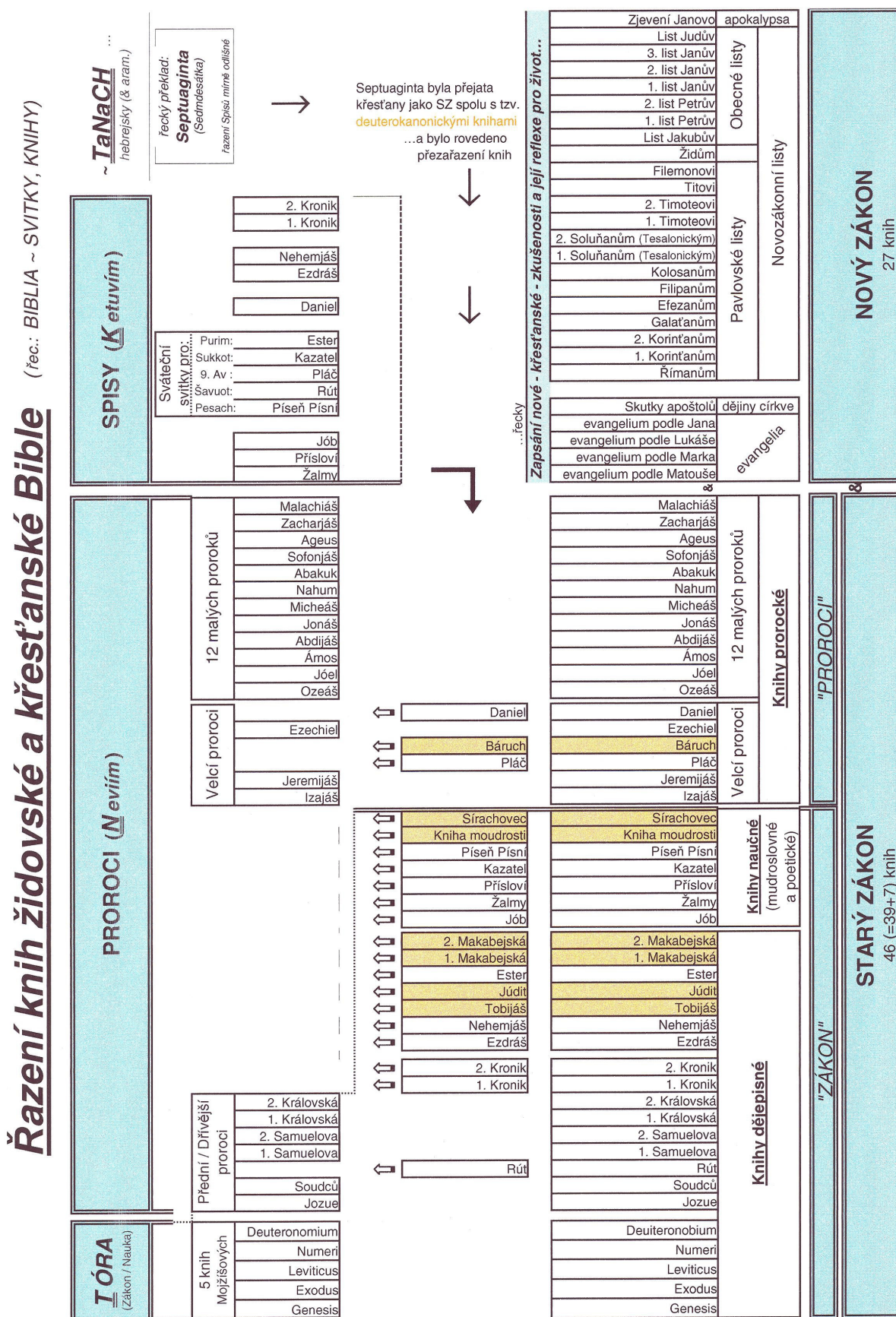
Janovo Zjevení

Poslední knihou Nového zákona je Janovo Zjevení, Apokalypsa.* Jsou zde v dobovém kontextu myšlení poodhalována tajemství Božího vítězství a záchrany spravedlivých na konci časů. Líčené pohromy mají nastat dílem konečného zápasu sil dobra a zla v našem světě, dílem pro pohnutí lidí k odvrácení se od páchání svých zločinů (srv. Zj 9,20-21). V závěru však nastane mír a život ve zcela nové kvalitě.

Příloha č. 3:

Židovský a křesťanský kánon - srovnání

Slovníček pojmů

ADAM: z hebr. (= člověk), odvozeno od ‚adama‘ (= země); slovo ‚Adam‘ je tak ekvivalentní s obecným označením ‚Člověk‘ a symbolicky proto může znamenat zástupce lidstva, není tedy nutné trvat na původu lidstva z jednoho páru; navíc výraz ‚adama‘ a vyprávění o stvoření* z prachu země (Gn 2,7) může pouze ukazovat na skutečnost, že naše tělo není vytvořeno z výjimečných chemických prvků; člověk nabývá svou lidskou důstojnost až Bohem vdechnutým dechem života, který lze identifikovat s ‚lidskou duší‘, na kterou je možné se tázat filozoficky a teologicky, nikoliv biologicky

ALEGORIE: z řec. allegorein (= hovořit obrazně); jinotaj, použití smyslově názorných obrazů pro vyjádření především abstraktních představ

APOKALYPSA: z řec. apokalypsis (= odhalení, vyjevení, zjevení); poodhalení událostí a smyslu dějin do minulosti a především do eschatologické* budoucnosti, obsahuje často představy o Božím příchodu na konci časů a o nastolení spravedlnosti, která je v textu vyhlížena jako žádoucí vysvobození spravedlivých; pro Boží protivníky a utiskovatele spravedlivých je varováním před definitivním trestem

APOKRYFY: z řec. apokryfos (= skrytý, zahalený); spisy, které vznikaly většinou v době před uzavřením biblického kánonu,* ale pozdější než knihy kanonicky uznané, svou látkou jsou jim blízké, představují však zpravidla neortodoxní texty ‚lidového vypravěčství‘, často fantazijně doplňující informace, které v biblickém kánonu chybějí; existují v židovském i křesťanském náboženském prostředí; protestanté je nazývají pseudepigrafy

APOŠTOL: z řec. apostolos (= poslaný); Ježíšův učedník poslaný hlásat radostnou zvěst evangelia,* svědčící o Ježíšově životě, smrti a zmrtvýchvstání; za Kristem poslaného apoštola se považuje např. i Pavel, který obdržel své pověření až po Ježíšově nanebevstoupení skrze vizionářský zážitek (Sk 9)

ARCHA ÚMLUVY: schrána na Desky Zákona,* které přijal Mojžíš na Sinaji od Boha

BIBLE: z řec. biblos (= kniha), pl. biblia (= knihy); soubor biblických knih

DEUTEROKANONICKÉ KNIHY: knihy ‚druhotné‘ kanonické, zařazené ve SZ do širšího (katolického) biblického kánonu* podle Septuaginty*; tyto knihy nebyly zařazeny do později stanoveného židovského kánonu a v 16. stol. je odmítli považovat za kanonické také protestanté (ti je označují jako apokryfy), jedná se o knihy: Tób, Júd, Mdr, Sír, Bár, 1/2Mak a přídavky ke knihám Est, Da; pojem zavedl Sixtus ze Sieny, dominikán židovského původu

DIASPORA: z řec. (= rozptýlení); rozptýlené židovské obyvatelstvo mimo původní území Izraele; popř. dlouhodobý pobyt jakékoliv náboženské nebo etnické skupiny v cizím prostředí

EPIŠTOLA: z řec. epistolé / z lat. epistula (= dopis); v Novém zákoně jsou jako epištoly označovány dopisy prvokřesťanských misionářů, adresované buď některé církevní obci, anebo obecně, nesoucí jméno předpokládaného autora

ESCHATOLOGIE: z řec. eschata (= poslední věci); teologické učení o věcech, které nastanou jako poslední při Božím příchodu na svět (resp. Ježíšově druhém příchodu ve slávě): jsou předmětem naděje věřících, neboť znamenají naději na život s Bohem v jeho společenství, přátelství, lásce; kromě toho Bůh nastolí mezi lidmi spravedlnost, vysvobodí spravedlivé z rukou utlačovatelů a ty pak potrestá; osobně dojde k setkání s Bohem v okamžiku smrti každého člověka jednotlivě

EVANGELIUM: z řec. eu-angelion (= dobrá zpráva); tento termín označuje 1) vlastní obsah hlásání o přiblížení se Božího království (srv. Mk 1,15), 2) zapsané vyprávění o životě, smrti a vzkříšení Ježíše Krista: v Novém zákoně se nalézají čtyři evangelia (tři synoptická*: Matoušovo, Markovo, Lukášovo a jedno tzv. teologické: Janovo)

EXEGEZE: z řec. exégeisthai (= vyvádět ven); kritické zkoumání textu a vyvedení, vytažení jeho významu pro umožnění nebo zprostředkování porozumění

HEXAPLA: z řec. (= šesterá); šestisloupcové srovnání biblického starozákonního textu, kde se vedle hebrejského textu a jeho fonetického přepisu řeckými písmeny nacházely čtyři různé řecké překlady (Aquilův, Symmachův, Septuaginta* a Theodotiův), Hexapla byla sestavena ve 3. stol. Origenem (v jednom rukopise, rozděleném asi do padesáti svazků), dochovány jsou pouze fragmenty

HŘÍCH: provinění vůči Bohem daným pravidlům/ zákonům spravedlivého života; týká se nejen naplnění skutkové podstaty, ale celkového postoje a vůle člověka ve vztahu k Bohu a k druhým lidem, včetně sama sebe; hřích deformuje vztahy s Bohem, s druhými, ale i vlastní život, proto potřebuje hřešící člověk pomoc se ze svého stavu pozvednout; konečně Boží vysvobození člověka z deformace hříchem je vrcholným dílem Boží spásy,* obdarování, o kterém biblické texty svědčí

CHRÁM: myšlen jeruzalémský Chrám, centrální místo, kam byly přinášeny oběti; po reformách kultu a jeho centralizaci nebylo možné přinášet oběti jinde; pro jeho jedinečnost a posvátnost psán s velkým písmenem; historicky existovaly Chrám dva: první tzv. Šalomounův (snad z 10. stol. př.nl.), který zničili r. 587/6 př.nl. Babylóňané, druhý Chrám vystavěný po návratu z exilu v letech 520-515 př.nl. a zbořený Římany r. 70 nl.

KÁNON: z řec. (= měřítko, norma); ve vztahu k Bibli míněn normativní výčet biblických knih, které jsou součástí Bible Starého i Nového zákona; krytériem výběru biblických knih byla ve své době také praxe jejich užívání v liturgii*

Kérygma: z řec. (= veřejné vyhlášení, hlásání); hlásání základní křesťanské víry, že Ježíš z Nazareta je od Boha poslaný Mesiáš*, který zemřel za hříchy* lidí (vzal na sebe tak jejich trest), byl vzkříšen z mrtvých a o této skutečnosti existují věrohodní svědci

KRISTUS: z řec. (= Pomazaný), řecký ekvivalent titulu Mesiáš*, spojení „Ježíš Kristus“ je vlastně již vyznáním křesťanské víry, že Ježíš z Nazareta je předpovězeným židovským Mesiášem

KUMRÁN: archeologické naleziště na severozápadním břehu Mrtvého moře, žila zde od pol. 2. st. př. nl. do pol. 1. st. nl. židovská náboženská komunita, která zanechala v okolních jeskyních knihovnu s náboženskými texty, včetně biblických, objeveno v pol. 20. stol.

LITURGIE: z řec. leitourgia (= veřejné dílo/úkon); bohoslužba, veřejné shromáždění za účelem společné modlitby, tj. přijímání Božího požehnání a chvály Boha

MESIÁŠ: z hebr. (= Pomazaný), tentýž význam nese řecké označení ‚Kristus‘*: Boží služebník poslaný a pomazaný ke službě prostředníka mezi Bohem a jeho lidem, který má za úkol lid vysvobodit; představy o Mesiáši se ovšem lišily: mohl být z královského Davidova rodu, mohl být z kněžského rodu, objevují se i představy dvou různých mesiášů; původně pomazání znamenalo iniciační obřad vyvolení nebo uvedení do služby kněžské, královské nebo prorocké* a všem takto pomazaným lze přiřadit totéž označení (srv. např. v 1S 24,7 označení krále Saula za ‚Hospodinova pomazaného‘, a tedy ‚mesiáše‘, i když on zrovna podle Bible jako Boží služebník příliš neobstál)

OSPRAVEDLNĚNÍ: důležitý pojem teologie novozákonních listů, připisovaných apoštolu* Pavlovi; navrácení spravedlnosti člověku, který se prohřešil (a Pavel vysvětluje, že tak či onak je v této situaci každý); ospravedlnění se děje pouze výrokem soudce – Boha, zvnějšku; vina se nesmaže vršením dobrých skutků (na základě špatného svědomí), ale předáním ‚plné moci‘ soudci, který může přijmout za nás někým jiným podstoupený trest, a prohlásit nás znovu spravedlivými; tím, kdo náš trest podstoupil za nás, je Ježíš Kristus; potřeba je jen udělit Bohu ‚plnou moc‘ vyznáním ochoty přijmout Ježíšovo zastoupení ve věci trestu; od ospravedlněného se nicméně nadále očekává, že jeho další život a skutky budou spravedlivé, nebo lépe: že se nově nabyté spravedlnosti začne alespoň prakticky učit...

PATRIARCHA: z řec. (= otec na počátku); praotec, představitel / vůdce rodu, požívající nejvyšší autoritu

PROFECIE V BIBLI: biblická **PROROCTVÍ** mají dvojí rozměr, byla řečena do konkrétní dějinné situace k aktivaci Božího lidu v jeho vztahu k Bohu i ke svému sociálnímu okolí, současně jsou často vztahována k eschatologické* budoucnosti

PROROK: charismatická osobnost, může stát v čele lidu jako jeho vůdce nebo soudce, může být v roli rádce na královském dvoře, může stát v opozici; jeho úkolem je připomínat Boží Zákon* a volat k jeho realizaci v dějinném kontextu; pravost proroka potvrzuje sám Bůh naplněním vyřčených proroctví; v užším slova smyslu jsou tak označovány biblické spisy pojednávající o životě a poselství proroků (‚předních‘ – dřívějších a ‚píšících‘ – pozdějších)

RABÍNSKÝ JUDAISMUS: po zničení druhého jrusalémského Chrámu* se náboženského vedení ujali **RABÍNI** (= učitelé), kteří vybudovali strukturu náboženského života v situaci bez Chrámu a přinášení denních obětí

REDAKCE BIBLICKÝCH TEXTŮ: postupné zpracování ústních a písemných zdrojů až po výslednou podobu Bible s ustáleným zněním jejích textů a s její pevnou strukturou

SEPTUAGINTA: z řec. (= sedmdesátka), zkratka: LXX; řecký překlad Starého zákona pořízený pro židovskou diasporu* v Alexandrii, v Egyptě mezi pol. 3. a pol. 2. stol. před nl.; podle legendy, kterou nalézáme v tzv. Aristeově listě, pořídilo a shodlo se na tomto překladě 70 nezávisle pracujících překladatelů, proto název překladu ‚*Sedmdesátka*‘

SCHIZMA: z řec. (= rozdělení); několikeré rozdělení křesťanské církve na mnoho větví či společenství

SMLOUVA: právní akt mezi dvěma stranami, v Bibli se kromě smluv mezi lidmi navzájem objevuje pojem smlouvy mezi Bohem a lidmi; tato smlouva není symetrická: Bůh se přiznává k člověku jako jeho ochránce, zavazuje ho však k určitým pravidlům a k věrnosti; lze vysledovat smlouvu s prvním člověkem (Adamem*), s Noemem, s Abrahámem, s izraelským pokolením skrze Mojžíše (zde jsou smluvní podmínky obsažené v Zákoně*: proto je v tomto smyslu možné užití obou termínů, ‚Smlouva‘ i ‚Zákon‘), dále s Davidem, a konečně s klým lidstvem skrze Ježíše Krista.

Poslední smlouva skrze Krista je považovaná za proroky* předpovězenou novou či obnovenou smlouvu: proto dochází ke křesťany užívanému odlišení Staré a Nové smlouvy, čili Starého a Nového zákona*

SPÁSA: záchrana, vysvobození, zvláště z ohrožení života, působeného smrtí, otroctvím, svazujícími závislostmi a vlastním i cizím hříchem*/proviněním; vedle stvoření* se jedná o základní Boží obdarování člověka, o kterém hovoří biblické texty

STVOŘENÍ: uvedení do existence světa i každého jednotlivého člověka; v pojetí biblických textů první a základní obdarování přijímané od Boha; ‚technické provedení‘ je přitom druhotné a v samotné Bibli zpracované literárně symbolicky, anebo zmíněné na příkladě minimálně třikrát; druhým základním v Bibli mnohokrát popisovaným Božím obdarováním je ochrana a záchrana stvořené existence, spása*

SYNOD, SYNODA, popř. **SNĚM:** společné setkání křesťanských představitelů, kteří jsou svoláni, aby rozhodli nějaké věroučné nebo mravní problémy uvnitř křesťanské komunity, církevní sněm řeší aktuální otázky zpravidla širšího křesťanského společenství na větším území, anebo i celosvětově

SYNOPTICKÁ EVANGELIA: z řec. syn-opsis (= spolu-vidění); synoptická evangelia jsou navzájem porovnatelná či přehlédnutelná, paralelní evangelia* s podobnou obsahovou a literární stavbou, řadí se mezi ně evangelium podle Matouše, Marka a Lukáše

TALMUD: z hebr. (= učení, studium); židovský mimobiblický autoritativní text, sestává z Mišny (jde o dobu sepsání kolem r. 200 n.l. ústně tradované zákony), doplněné o Gemaru (vysvětlující komentáře k těmto zákonům); existují dva talmudy podle vzniku: Jeruzalémský (označovaný také jako Palestinský, vznikl v Galileji v průběhu 2.-4. stol. n.l.) a ský (2.-6. stol. n.l.)

TANACH: zkratka pro označení židovsky řazeného kánonu* biblických knih Hebrejské Bible (tj. Starého zákona: Tóra* – Neviím (= Proroci*) – Ketuvím (= Spisy))

TARGUM: z hebr. (= překlad); překlad hebrejského biblického textu do aramejštiny, často opatřený výkladovými poznámkami

TÓRA: z hebr. (= Zákon/ Nauka); prvních pět knih Bible/ ‚Mojžíšových‘, popř. z nich vycházející nauka

VULGÁTA: latinský překlad Bible, pořízený na přelomu 4./5. stol. Jeronýmem, používaný v katol. církvi jako oficiální normativní latinský překlad (až do 20. stol. jediný)

VYKOUPENÍ: způsob uskutečnění záchrany/ spásy*; zaplacením výkupného za někoho, kdo se vlastní nebo cizí vinou ocitnul v otroctví, chudobě nebo trestu

ZÁKON: v biblických souvislostech má tento výraz širší význam, než obvykle: představuje (a) nauku o spravedlivém životě; (b) smlouvu* s Bohem o zachování věrnosti a Bohem daného zákoníku (tj. Desatera, rozvedeného ovšem v následujících biblických textech; odtud Desatero = Desky Zákona); (c) text pěti knih Mojžíšových, obsahujících zákony spravedlivého života

Literatura k tématu

Tištěné publikace a materiály

- ▶ BLAŽKE, Jaroslav. *Kouzelné zrcadlo literatury 1. – Od Gilgameše k Harlekýnovi*. 2. přepracované a rozš. vyd. Praha: nakl. Velryba, 2006. 247s. ISBN 80-85860-18-X.
- ▶ HECHTOVÁ, Anneliese. *Kreativní přístupy k Bibli*. 1. vyd. Brno: Kartuziánské nakl., 2008. 181 s. ISBN 978-80-86953-20-5.
- ▶ KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1997. 319s. Edice Studium, sv. 96. ISBN 80-702-1105-9.
- ▶ OEMING, Manfred. *Úvod do biblické hermeneutiky: Cesty k pochopení textu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2001. 261 s. ISBN 80-7021-518-6.
- ▶ OUŘEDNÍK, Patrik. *Aniž jest co nového pod sluncem. Slova, rčení a úsloví biblického původu*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994. 258 s. ISBN 80-204-0469-4.
- ▶ RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. 1. vyd. Přel. Jiří Hoblík. Praha: Vyšehrad, 1996. 375s. ISBN 80-702-1190-3.
- ▶ SCHUBERT, Kurt. *Bible a dějiny*. 1. vyd. Přel. Petr Chalupa. Svitavy: Trinitas, 2000. 110 s. ISBN 80-86036-42-1.
- ▶ SOUKAL, Josef. *Čítanka pro 1. ročník gymnázií*. 1. vyd. Praha: SPN, 2001. 359 s. ISBN 80-7235-153-2.
- ▶ VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Slovo Boží a slovo lidské: Všeobecný úvod do Písma svatého*. 2. upr. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2007. 173s. ISBN 978-802-4415-871.
- ▶ ZENGER, Erich. *První Zákon. Židovská bible a křesťanství*. Přel. Jana Veselá. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1999. 157 s. ISBN 80-7192-401-6.

Zdroje dostupné na internetu

- ▶ ActivUcitel.cz, Pardubice: T-E-V [cit. 13. 1. 2015]. Dostupný z WWW: < <http://www.activucitel.cz/> >.
- ▶ *Bible – kniha knih*. In : Využití křesťanského dědictví ve výuce. Praktické náměty. Katechetické pedagogické centrum Biskupství královéhradeckého [cit. 13. 1. 2015]. Dostupný z WWW: <<http://vkd.bihk.cz/krestanske-kulturni-dedictvi/bible-kniha-knih/o-bibli-jeji-struktura-realie>>.
- ▶ DUMy.cz, portál pro sdílení a archivaci digitálních učebních materiálů [cit. 13. 1. 2015]. Dostupný z WWW: < <http://dumy.cz/> >.

- ▶ Materiály ke stažení – Bible. Katechetické a pedagogické centrum. Biskupství ostravsko-opavské [cit. 13. 1. 2015]. Dostupný z WWW: < <http://kpc.doo.cz/materialy-ke-stazeni/podle-temat/bible/> >.
- ▶ Metodický portál RVP.CZ, Digitální učební materiály RVP. Praha: Národní ústav pro vzdělávání [cit. 13. 1. 2015]. Dostupný z WWW: < <http://dum.rvp.cz/index.html> >.
- ▶ PŘIBYLOVÁ, Kateřina. *Bible jako literární dílo ve výuce literatury na gymnáziu* [Diplomová práce]. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2014 [cit. 13. 1. 2015]. Dostupný z WWW: < <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/96051/> >.
- ▶ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. [online]. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2007. 104s. [cit. 15.12.2015]. Dostupné z: < <http://www.nuv.cz/file/159/> >.
- ▶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Verze platná od 1. 9. 2013, úplné znění upraveného RVP ZV [online]. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2013. 143s. [cit. 15. 1. 2015]. Dostupné z: < <http://www.nuv.cz/file/433> >.
- ▶ Ve škole.cz [cit. 13. 1. 2015]. Dostupný z WWW: < <http://www.veskole.cz/> >.

Převzatý obrazový materiál

- s. 23** Mapky biblické země: Palestina doby Soudců. Palestina po makabejských válkách. In: *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*. Český ekumenický překlad (ČEP). 4. přeprac. vyd., 2. vyd. v: Česká biblická společnost, Praha, 1993. ISBN 80-900881-7-1.
- s. 26** Jeruzalémský Chrám z Herodovy doby: In:
- s. 37** Noe vysílající holubici: benátská mozaika [online]. In: Wikipedia, heslo Noah [cit. 15.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://en.wikipedia.org/wiki/Noah> >.
- s. 38** Jákobův žebřík: Vytvořil Bergenske, Theodor [online]. In: Bethel, Lutheran Church [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://www.bethelstl.org/art/> >.

Pověření Mojžíše [online]. In: Angels in the Old Testament [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://www.stgeorgegreenville.org/Angels/OldTestament%20Angels.html> >.
- s. 39** Mirjam [online]. In: Freyhauf, Michele Stopera. *Silencing. Miriam: Prophetess, Liberator, and Leader* [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://feminismandreligion.com/2012/07/26/silencing-miriam-prophetess-liberator-and-leader-by-michele-stopera-freyhauf/> >.

Áron, velekněz [online]. In: Delcampe.com [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://www.delcampe.net/page/item/id,139857697,var,4-BIBLE-PRINTS-AARON-MOSES-KING-DAVID-SOLOMON-MOROCCO-ISRAEL-JEWISH-BIBLICAL-GIFT-IDEA-HEBREW-PORTRAITS-ART-PAINTING,language,E.html> >.
- s. 40** Jozue [online]. In: Wikipedia, heslo Jozue (prorok) [cit. 15.3.2015]. Dostupný z WWW: < [http://sk.wikipedia.org/wiki/Jozue_\(prorok\)](http://sk.wikipedia.org/wiki/Jozue_(prorok)) >.

- s. 40** Debóra a Bárak. In: Šedý, Petr. *Debóra a Bárak*, Blog, kázání [cit. 15.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://grizly.blog.cz/1102/debora-a-barak> >.
- s. 41** Samson nesoucí brány Gazy [online]. Kantrowitz, Jonathan. *Ancient Mosaic Depicting Samson Uncovered in a Galilee Synagogue*. In: Archaeology News Report, Blog [cit. 14.2.2015]. Dostupný z WWW: < <http://archaeologynewsreport.blogspot.cz/2013/07/ancient-mosaic-depicting-samson.html> >.
- s. 42** Samuel: The Prophet Samuel, the Fruit of Noetic Prayer [online]. In: Mystagogy. The Weblog of John Sanidopoulos [cit. 14.2.2015]. Dostupný z WWW: < <http://www.johnsanidopoulos.com/2014/08/the-prophet-samuel-fruit-of-noetic.html> >.
- Král David s harfou: Vytvořila Hecke, Ina [online]. In: Songs for Praise.com [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://songsforpraise.com/OComeLetUsSing.html> >.
- s. 43** Eliáš: The Holy, Glorious Prophet Elias (Elijah) the Thesbite [online]. In: Blog [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://full-of-grace-and-truth.blogspot.cz/2012/07/the-holy-glorious-prophet-elias-elijah.html> >.
- s. 44** Eliáš: The Holy Prophet Elisha [online]. In: Guardian Angel. Iconography Studio [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://icon-art.com.ua/en/ikony-dlya-semi/ikony-s-poleosnymi-svyatymi/page-3/> > .
- Předčítání z knihy Zákona za Jóšijáše [online]. In: *In the cavity of the rock*, Blog [cit. 24.2.2015]. Dostupný z WWW: < <http://inthecavityofarock.blogspot.cz/2012/02/josiahs-reform.html> >.
- s. 46** Izajáš: Holy Prophet Isaiah [online]. In: Pinterest.com [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <https://www.pinterest.com/pin/452471093789176189/> >.
- s. 48** Ezechiel: Russian icon of the Prophet Ezekiel holding a scroll with his prophecy and pointing to the „closed gate“ (18th century, Iconostasis of Kizhi monastery, Russia) [online]. In: Ezekiel, Wikipedia [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://en.wikipedia.org/wiki/Ezekiel> >.
- s. 49** Jonáš: Jonah the Prophet [online]. In: Ecumenical Patriarchate Orthodox Metropolitanate of Hong Kong and South East Asia [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://www.omhksea.org/2012/09/jonah-the-prophet/> > .
- Daniel v jámě lvové [online]. In: Betsy Porter. Art and Iconography [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://www.betsyporter.com/landscape.html> >.
- s. 51** Ježíš Kristus, Pantokrator, Vševládnoucí [online]. In: File:Pisa Cathedral Pantokrator UP.jpg, Wikipedia [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pisa_Cathedral_Pantokrator_UP.jpg >.
- s. 52** Panna Maria: Lady in Blue [online]. In: Catholic Encyclopedia: Immaculate Conception (The Doctrine and Its Roots) [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://www.freerepublic.com/focus/f-religion/1297027/posts> > .

s. 52 Josef [online]. In: Novena to St. Joseph the Worker [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://www.prayerflowers.com/prayergarden/index.php?topic=254.0> > .

Jan Křtitel: Saint John the Baptist [online]. In: logIcon.deviantArt.com [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://logicon.deviantart.com/art/Saint-John-the-Baptist-204478067> > .

s. 54 Symboly čtyř evangelistů [online]. In: Vinycomb, John. *Fictitious and Symbolic Creatures in Art*,

s. 55 1909. Sacred-texts.com [cit. 18.3.2015]. Dostupný z WWW: < <http://www.sacred-texts.com/lcr/fsca/fsca13.htm> > .

Beletristická literatura inspirovaná Biblií

- ▶ BISHOP, Jim. *Den, kdy zemřel Kristus*. 3. vyd., v KN 1. vyd. Přel. Jan Čulík. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2005. 357 s. ISBN 80-7192-8.
- ▶ ČAPEK, Karel. *Apokryfy. Kniha apokryfů*. Praha: Dokořán, 2009. Edice Netopýr, sv. 3. 154 s. ISBN 978-80-7363-4.
- ▶ DOBRACZYŃSKI, Jan. *Stín Otce. Příběh o Josefovi z Nazareta*. 4. vyd. Přeložila Marie Havránková. Praha: Paulínky, 2013. 271 s. ISBN 978-80-7450-091-6.
- ▶ FEUCHTWANGER, Lion. *Jefta a jeho dcera*. 1. vyd. Přel. Valter Feldstein. Praha: Svoboda, 1971. 260 s.
- ▶ GURNEY, David. *Dobrý boj. Deník svatého Pavla*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2003. 167 s. ISBN 80-7192-752-X.
- ▶ HOBIZAL, František. *Annáš*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2004. 279 s. ISBN 80-7192-712-0.
- ▶ KOSSAKOVÁ, Zofia. *Úmluva. Román o Abrahámovi*. 1. vyd. Přeložila Anetta Balajková. Praha: Scriptum, 1993. 344 s. ISBN 80-85528-23-1.
- ▶ LÄUFER, Erich. *Malí lidé v Novém zákoně*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2002. 102 s. ISBN 80-7192-611-6.
- ▶ OLBRACHT, Ivan. *Biblické příběhy: Starý zákon pro mládež*. 5. vyd. v Albatrosu. Praha: Albatros, 2007. 118 s. ISBN 978-80-00-01880-5.
- ▶ OLBRACHT, Ivan. *Čtení z Biblí kralické*. 2. vyd., ve Vyšehradu 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. 395 s. ISBN 80-7021-030-3.
- ▶ RENČ, Václav. *Popelka Nazaretská*. 3. vyd. Svitavy: Trinitas, 2000. 92 s. ISBN 80-86036-31-6.
- ▶ SIENKIEWICZ, Henryk. *Quo vadis*. Dotisk 1995. Přel. Erich Sojka. Praha: Český klub, 1995. 558 s. ISBN 80-85637-14-6.
- ▶ WERFEL, Franz. *Jeremjáš*. 2. vyd. Přel. Bohumil Černík. Praha: Vyšehrad, 2006. 505 s. ISBN 80-7021-804-5.
- ▶ ZIÓŁKOWSKI, Zenon. *Hřích nejen Davidův*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2004. 328 s. ISBN 80-7192-372-9.

Použité zkratky a značky

- ČEP** Český ekumenický překlad:
V souladu s ČEP jsou používány také zkratky biblických knih; varianty zkratk pro označení biblických knih, viz Zkratky knih v Bibli, biblické citace [online]. In: Vira.cz [cit. 29.3.2015].
Dostupný z WWW:
< <http://www.vira.cz/otazky/Zkratky-knih-v-Bibli-biblicke-citace.html> >.
- NZ** Nový zákon
- SZ** Starý zákon
- TaNaCh** Hebrejská bible, zkratka trojdílné struktury: Tóra – Neviím – Ketuvím
- * Odkaz na heslo ve Slovníčku pojmů